

UNIVERZA V MARIBORU • FILOZOFSKA FAKULTETA



ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

REVIJA ZA GEOGRAFIJO

JOURNAL FOR GEOGRAPHY

8 – 1 2013

MARIBOR
2013

REVIJA ZA GEOGRAFIJO JOURNAL FOR GEOGRAPHY

8-1, 2013

ISSN 1854-665X

UDK 91

Izdajatelj / Published by

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru
Department of Geography, Faculty of Arts, University of Maribor

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board

Ana Maria de Souza Mallo Bicalho (Brazil), Dragutin Feletar (Croatia), Lisa Harrington (USA), Uroš Horvat (Slovenia), Roy Jones (Australia), Peter Jordan (Austria), Doo-Chul Kim (Japan), Marijan Klemenčič (Slovenia), Karmen Kolnik (Slovenia), Lučka Lorber (Slovenia), Jörg Maier (Germany), Pavel Ptaček (Czech Republic), Igor Žiberna (Slovenia)

Glavni in odgovorni urednik / Chief and Responsible Editor

Igor Žiberna

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: igor.ziberna@um.si

Tehnični urednik / Technical Editor

Igor Žiberna

Recenzenti / Reviewers

Uroš Horvat (Slovenia), Ana Vovk Korže (Slovenia), Igor Žiberna (Slovenia)

Za vsebinsko in jezikovno podobo prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The authors are responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

<http://www.ff.uni-mb.si>

Publikacija je indeksirana v naslednjih bibliografskih bazah / Indexed in:
CGP (Current Geographical Publications), EBSCOhost, IBSS (International Bibliography of the Social Sciences), Ulrich's, DOAJ.

Publikacija je izšla s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Tisk / Printed by

Tiskarna Saje d.o.o.

Naklada / Number of copies 100

KAZALO - CONTENTS

EVA KONEČNIK KOTNIK	
Uvodnik	7
LUČKA LORBER	
Spremembe v pristopih k razvoju podeželja - nova razvojna paradigma	9
Summary	20
IGOR ŽIBERNA	
Spreminjanje rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2012 in prehranska varnost	23
Summary	39
ANA VOVK KORŽE	
Vpliv zastirke na zadrževanje vlage v prsti	41
Summary	55
PETRA BANFI, KARMEN KOLNIK	
Vključenost družbenih vidikov trajnosti v učna načrta za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji	57
Summary	67
VLADIMIR DROZG	
Tipi novodobne enostanovanjske hiše	69
Summary	82
DANIJEI IVAJNŠIČ, SONJA ŠKORNIK, MITJA KALIGARIČ	
Spremembe rabe tal med leti 1830 in 2008 na območju movraškega krasa in na bližnjih flišnih predelih	83
Summary	95
MOJCA KOKOT KRANJC	
Model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij	97
Summary	110
UROŠ HORVAT	
Vpliv projekta Evropska prestolnica kulture 2012 na turistični obisk v Mariboru	113
Summary	128
ANA VOVK KORŽE	
Pogled na znanstveno raziskovalno delo Oddelka za geografijo od ustanovitve do danes	129
Summary	135
KARMEN KOLNIK	
Vloga mariborskega Oddelka za geografijo pri razvoju slovenske didaktike geografije od druge polovice 20. stoletja do danes	137
Summary	145

LUČKA LORBER

Mednarodna prepoznavnost Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru	147
Summary	160

IGOR ŽIBERNA

Aplikativne raziskave in projekti Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru od leta 1961 naprej	161
Summary	166

EVA KONEČNIK KOTNIK

Pogled naprej – vizija študija geografije v Mariboru	167
Summary	173

Navodila za pripravo člankov v Reviji za geografijo	175
---	-----

Uvodnik

Pred Vami je posebna številka Revije za geografijo, s katero želimo počastiti 50 letnico študija geografije v Mariboru. Ta ima svoje korenine na Pedagoški akademiji, ki je bila ustanovljena leta 1961. Geografija se je pridružila obstoječim študijskim smerem v drugem letu obstoja akademije, torej leta 1962. Leta 1985 je akademija prerasla v Pedagoško fakulteto, z ustanovitvijo Filozofske fakultete leta 2006 pa je Oddelek za geografijo postal del le te. Z rastjo fakultete in petdesetletnim razvojem Oddelka so se razvijali tudi študijski programi in obogatili študijski nameni, vedno spremljani in povezani z intenzivnim raziskovalnim delom članov Oddelka.

Tokratna številka Revije za geografijo je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu so znanstveni prispevki visokošolskih učiteljev, sedanjih članov Oddelka, ki predstavljajo njihovo znanstveno usmeritev, s tem pa tudi ključna znanstveno-raziskovalna področja Oddelka. V drugem delu revije so zbrani sestavki, ki so bili predstavljeni na jubilejni svečanosti ob 50 letnici študija geografije v Mariboru, 6. decembra 2012.

Program jubilejne prireditve je počastil geografijo kot znanost, spomine in dosežke nekdanjih profesorjev na tem Oddelku, sodelovanje Oddelka s kolegi v Sloveniji in izven njenih meja, raziskovalne in pedagoške dosežke sedanjih članov Oddelka ter njihovo dobro sodelovanje s študenti.

Ob tej priložnosti se tudi na tem mestu zahvaljujem preteklim in sedanjim članom Oddelka za geografijo, ki so bili in so temelj študija geografije v Mariboru, vsem kolegicam in kolegom geografom na slovenskih in tujih univerzah, s katerimi intenzivno sodelujemo, ter seveda preteklim in sedanjim študentom, ki so in še uresničujejo svojo ljubezen do geografije skozi študij na Oddelku za geografijo Univerze v Mariboru.

Doc. dr. Eva Konečnik Kotnik, predstojnica

SPREMEMBE V PRISTOPIH K RAZVOJU PODEŽELJA - NOVA RAZVOJNA PARADIGMA

Lučka Lorber

Dr., diplomirana geografinja, docentka
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Maribor
Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: lucka.lorber@um.si

UDK: 911.3:4-011/015:497.4

COBISS: 1.01

Izvleček

Spremembe v pristopih k razvoju podeželja - nova razvojna paradigma

Namen članka je predstaviti vplive nove paradigme na razvoj podeželja. Za razumevanje novih pristopov in analizo učinkov je potrebno s kritično primerjavo stare paradigme obrazložiti in utemeljiti prednosti nove razvojne paradigme. Številni, predvsem tuji avtorji, ki se tako teoretično kot praktično ukvarjajo z razvojem kmetijstva in podeželja, ugotavljajo, da je uspeh nove paradigme razvoja podeželja v neposredni odvisnosti od politične volje tako na multiinstitucionalni ravni kot v pripravljenosti sprejetja nove usmeritve. Globalno se je uveljavil holistični pristop od spodaj navzgor. V ospredju ni več kmetijstvo kot gospodarski sektor. Spremembe v paradigmi razvoja podeželja so se začele dogajati v drugi polovici prejšnjega stoletja kot posledica učinkov deindustrializacije in s širitvijo Evropske unije na mediteranske dežele. Z Agendo 2000, Leader programi so bili postavljeni temelji nove razvojne paradigme podeželja, ki je leta 2006 postala globalna z objavo nove razvojne paradigme podeželja OECD. Prav tako nas je zanimalo, kako se je slovenska politika odzvala na sprejete spremembe in kje so vzroki za počasno implementacijo novih pristopov razvoja kmetijstva in podeželja v Sloveniji.

Ključne besede

nova kmetijska politika, uravnotežen regionalni razvoj, podeželje, program leader+, Evropska unija, OECD, Slovenija

Abstract

Changes in rural development policy - the new development paradigm

The purpose of this article is presenting the new rural development paradigm. For the new approaches to be understood and the effects of the new paradigm to be analysed, the new paradigm should be explained and substantiated by critical comparison with the old paradigm. Numerous, mostly foreign authors, involved in theoretical as well as practical development of agriculture and rural areas, note that the success of the new paradigm directly depends on both, political will at the multi-institutional level as well as on readiness to accept new guidelines. Globally, the bottom-up approach has become established. Agriculture as an economic sector is no longer in the forefront. Changes in rural areas development paradigm started to emerge in the second half of the Twentieth century as a consequence of de-industrialisation effects and after the enlargement of the EU to the Mediterranean countries. By Agenda 2000, Leader programmes, the foundations were laid for the new development paradigm which became global in 2006 by publishing the new OECD rural development paradigm. In the conclusion, we were interested in the response of Slovenian rural policy to these changes and in the reasons for slow implementation of new approaches towards development of agriculture and rural areas.

Key words

New rural policy, balance regional development, rural, Leader+ program, EU, OECD, Slovenia
Uredništvo je članek prejelo 5.10.2013

1. Uvod

Globalna gospodarska kriza je zajela tudi razvite države Evropske unije, ki so gospodarsko krizo najprej doživele v tradicionalnih proizvodnih dejavnostih. Stara industrijska središča so bila prva, ki so se soočila z nazadovanjem in propadom prevodilnih klasičnih industrijskih dejavnosti (Lorber 1999a). Proces deindustrializacije se je začel sredi prejšnjega stoletja najprej v Združenih državah Amerike in se v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja prenesel v razvita evropska gospodarstva. Priče smo bili prestrukturiranja proizvodnih dejavnosti in novim pristopom reševanja problemov (Lorber 1999b). Kmetijska gospodarska dejavnost je doživela razvojne probleme s časovnim zamikom. V praksi je obstajala paradigma razvoja kmetijstva, ki je temeljila na pristopu od zgoraj navzdol. Za reševanje problemov so se uvedle razne pomoči v obliki nadomestil. Šele s širitvijo Evropske unije na mediteranske dežele so se pokazale velike razlike v razvoju kmetijstva med posameznimi evropskimi regijami.

V svojem prispevku Bryden razpravlja o tem, da je že v osemdesetih letih prišlo do sprememb (new rural policy) v sektorskih politikah razvoja. Socio-ekonomski problemi, ki so se pojavili v proizvodnih dejavnostih v času deindustrializacije, so opozorili na nujnost prestrukturiranja proizvodnih dejavnosti in uvajanja novih razvojnih pristopov in strategij. Nakopičeni strukturni gospodarski problemi so se pokazali tudi v kmetijstvu. Podeželska okolja, ki so imela dovolj človeškega kapitala in lastne samoiniciativnosti so kmalu pričela z uvajanjem novih pristopov v kmetijstvu. Samoiniciativnost in pristop od spodaj navzgor je povzročil premik od sektorskega pristopa do teritorialnega, vključno s poizkusom povezovanja različnih razvojnih strategij vseh gospodarskih sektorjev. Skupna kmetijska politika se je sproti prilagajala novim razmeram. Pristop od spodaj navzgor uvaja večji vpliv na izbiro razvojnih prioritet na regionalnem in lokalnem nivoju ob upoštevanju doktrine sonaravnega razvoja (Agenda 2000) in zaščite naravnih danosti ter biotske raznovrstnosti (Natura 2000). Novi pristopi so vodili k decentralizaciji administrativnega odločanja, ki je prej omejevalo delovanje regionalnih in lokalnih deležnikov. Povečalo se je sodelovanje med javnim, privatnim in nevladnim sektorjem pri razvoju regionalnih in lokalnih razvojnih politik (Bryden 2000).

Kmetijstvo v Evropski uniji je zakonodajno urejeno v skladu s Skupno kmetijsko politiko (CAP - Common Agricultural Policy), v okviru katere so sistemsko zagotovljena sredstva za enakomernejši podeželski in regionalni razvoj razširjene unije. V okviru skupne kmetijske politike so bili pripravljeni programi Leader 1, Leader 2 in Leader+. Evropska unija se je leta 2004 pripravila na vstop desetih novih članic, saj je vsaka nova različica programa vsebovala nove pristope glede na dane kmetijske razmere v razširjeni Evropski skupnosti. Zavedanje, da pozornost, namenjena samo kmetijstvu kot gospodarskemu sektorju, ni več zadostna, je bilo osnova za uveljavljanje nove razvojne paradigme, katera je poleg kmetijstva upoštevala tudi prostorsko dimenzijo – podeželje.

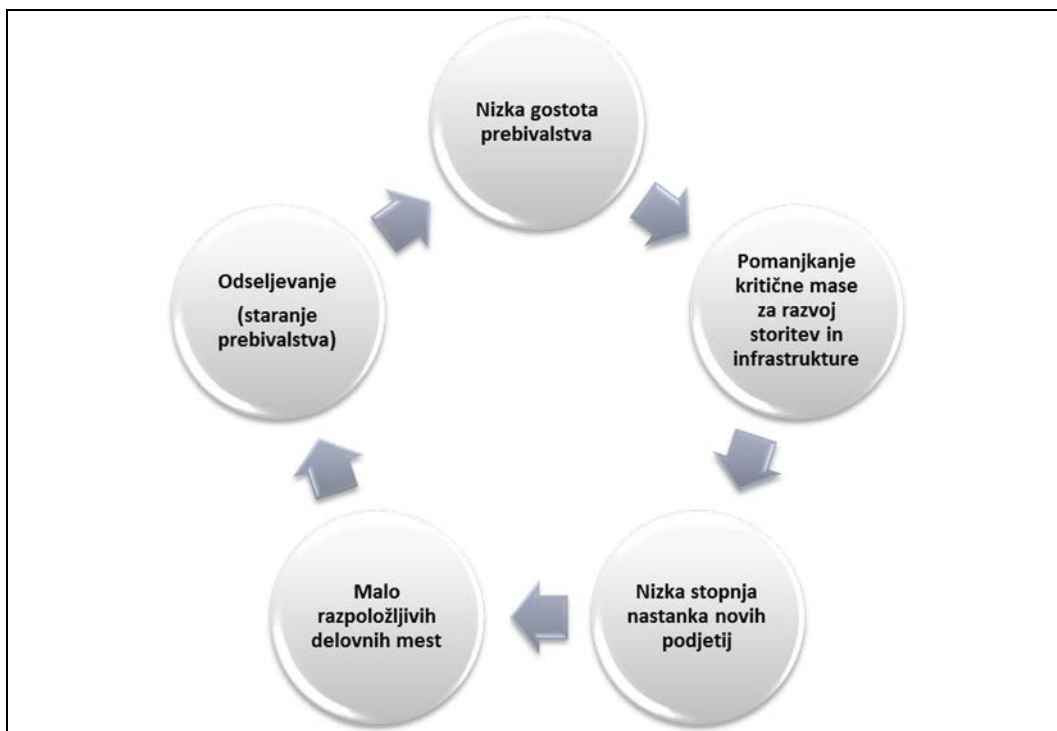
Na osnovi sprememb, ki jih je doživel proizvodni sektor je nova razvojna paradigma razvoja podeželja postavila nove temelje v razumevanju ključnih problemov kmetijstva in razvoja podeželja. Zato ne preseneča, da je bila posvečena glavna pozornost oblikovanju in končni uveljavitvi novih pristopov. Poleg Evropske unije in OECD so teoretiki razvoja na nacionalnem nivoju razvitih držav iskali rešitve in implementacijo nadsacionalnih rešitev za oblikovanje nacionalnih politik razvoja kmetijstva. Tako so francoski, nemški, angleški, finski in danski strokovnjaki

oblikovali nove nacionalne politike razvoja kmetijstva, ki so izhajale tako iz direktiv Evropske unije kot nove razvojne paradigme OECD. Nove članice, predvsem Češka, Poljska in Madžarska niso veliko zaostajale za novimi trendi. Nove članice Evropske unije so ob politično-gospodarskih spremembah leta 1989 vstopile na globalni trg s povsem drugimi izhodišči, saj so prehajale iz socialističnega družbenega sistema z neurejenimi lastniškimi odnosi tako do zemljišč kot proizvodnih kapacitet in sredstev. Zato ne preseneča dejstvo, da je v novih članicah Evropske unije problem še vedno aktualen in večplasten, saj izhaja iz slabe pretekle popotnice in v pomanjkanju politične volje ter znanja za prilagoditev novim tržnim razmeram. Vzrok je tudi v tem, da so nove članice zelo pozno in v večini nezadostno prepoznale razvojne težave že v svojem prej paradnem proizvodnem sektorju. Ob vseh problemih novo nastajajočih demokracij, brez prave tradicije tržnega poslovanja in razumevanja sodobnih gospodarskih trendov, so problemi podeželja bili sekundarnega pomena v primerjavi razreševanja strukturnih problemov nacionalnih gospodarstev. Kljub zavedanju teh težav so v novih članicah Evropske unije prevladovali vzorci reševanja po sistemu od zgoraj navzdol. Prav tako so se tranzicijske države spopadale z osnovnimi eksistencialnimi problemi lastnih gospodarstev in z vzpostavljanjem novih družbeno-gospodarskih odnosov. Sektorska struktura njihovega BDP je bila neprimerljiva s strukturo BDP razvitih držav. Večina novih članic je imela dobro razviti sekundarni sektor z nadpovprečnim deležem v BDP vendar z nizko produktivnostjo in nizkim deležem bruto dodane vrednosti. Delež kmetijstva in v njem zaposlenih je bil nadpovprečno velik, značilna je bila nizka produktivnost in nizka stopnja bruto dodane vrednosti. Storitvene dejavnosti pa so zaostajale tako po strukturi, deležu bruto dodane vrednosti kot po deležu zaposlenih.

2. Nova paradigma podeželja

Z velikim padcem deleža zaposlenih v kmetijstvu in s spremembami, ki jih je povzročila deindustrializacija, sta se spremenili tako vloga kot funkcija podeželja. Ključna dejavnost kmetijstva je bila proizvodnja zadostne, samooskrbne proizvodnje hrane. To je vodilo do sprememb v strukturi velikosti kmetijskih gospodarstev. Naraščalo je število srednjih in velikih gospodarstev z vedno večjo usmerjenostjo in specializiranostjo proizvodnje. Nazadovanje in/ali propad malih kmetijskih gospodarstev je sprožil proces odseljevanja predvsem mlajše populacije v urbana in suburbana območja. Ker se je delež mladega prebivalstva hitro zmanjševal, je prišlo do praznjenja prostora in hitrega staranja prebivalstva. Iz indeksov staranja prebivalstva v posameznih okoljih lahko sklepamo, na razvojne težave tudi v prihodnje.

Bodoči razvoj podeželja bo odvisen od novih generatorjev gospodarske rasti. Vplivi globalizacije, izboljšana komunikacijska infrastruktura in večja prometna dostopnost so dodatni spodbujevalci gospodarskega razvoja podeželja.



Slika 1: Vzroki praznjenja in gospodarskega nazadovanja podeželja.

Vir: (OECD, 2006).

2.1 Razvoj skupne kmetijske politike v Evropski uniji

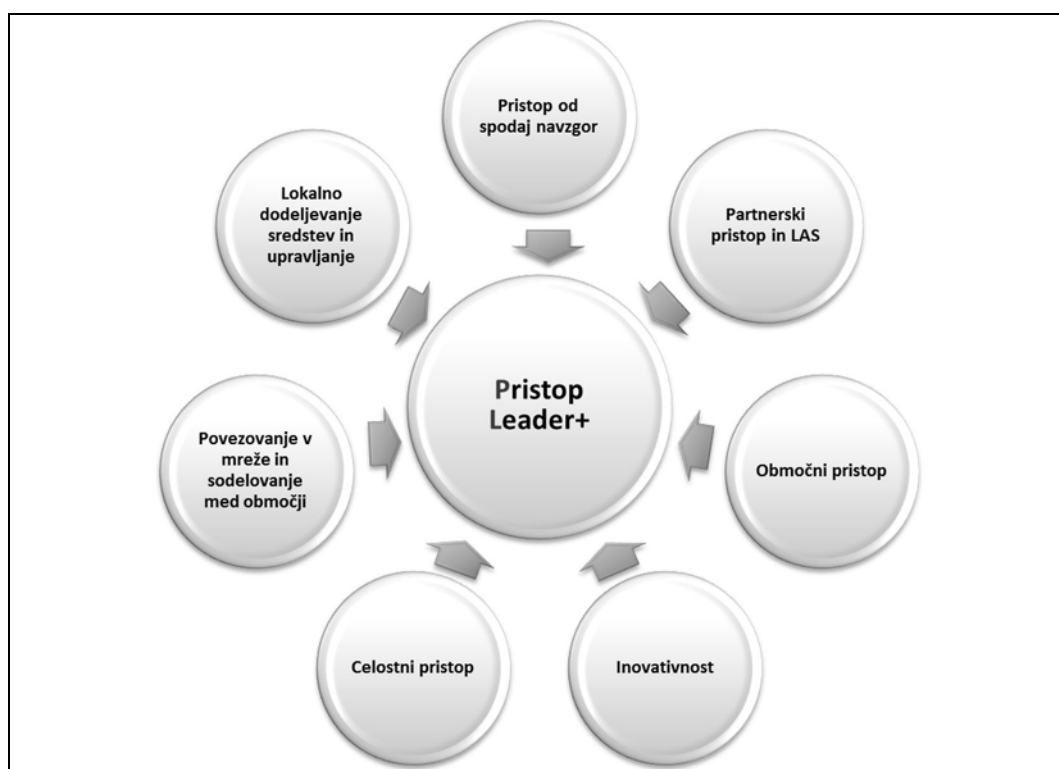
Začetek skupne evropske kmetijske politike (CAP - Common Agricultural Policy) sega v leto 1962. Skupna kmetijska politika je bila predvidena kot politika zagotavljanja cenovno dostopne hrane za državljane Evropske unije in doseganja kmetom dostojnega življenjskega standarda. Spodbude so povečale produktivnost do te mere, da je leta 1984 proizvodnja hrane bila večja od tržnih potreb. Določeni ukrepi so bili sprejeti z namenom, da bi proizvodnjo hrane uskladili z dejanskimi potrebami trga. Leta 1992 se je skupna kmetijska politika preusmerila s politike podpore trga na podporo proizvajalcem. Tako so znižali nadomestila za pokrivanje cenovnih neskladij med tržno in proizvodno ceno živil in povečali direktna nadomestila kmetom. S tem so želeli spodbuditi okolju prijaznejšo proizvodnjo. Ta ukrep je imel vpliv na zmanjšanje količine živil, stabilizacijo trga in hkrati na dvig kvalitete proizvodov. Reforma je sovpadala s časom izvedbe svetovne konference v Riu (1992), kjer so postavili temelje sonaravnega razvoja. Naslednji mejnik v skupni kmetijski politiki pomeni sprejetje nove reforme leta 2003, s katero so kmetje dobili nadomestilo dohodka pod pogoji, da skrbijo za kmetijska zemljišča in izpolnjujejo okoljevarstvena priporočila, skrbijo za dobro počutje živali in upoštevajo standarde varne in zdrave pridelave hrane (Evropska komisija 2012).

V praksi se je skupna kmetijska politika izvajala s programi Leader. V začetku je program sledil stari razvojni paradigmi kmetijstva, vendar se je hitro začel prilagajati novim tržnim razmeram. Prav tako je sproti uvajal nove pristope k skupni kmetijski politiki za sonaravni razvoj podeželja. Program Leader+ je pobuda Evropske skupnosti za pomoč podeželskim skupnostim za boljšo kakovost življenja

in večjo gospodarsko blaginjo na lokalnem območju. Program je sofinanciran s strani oddelka Evropskega kmetijskega usmerjevalnega in jamstvenega sklada (EKUJS).

Program Leader+ se izvaja v programskem obdobju strukturnih skladov od leta 2000 do leta 2013. Njegov cilj je spodbujati in podpirati lokalne deležnike, da razmišljajo o dolgoročnih možnostih razvoja svojega območja. Program Leader+ spodbuja izvajanje celostnih, visoko kakovostnih in izvirnih strategij za trajnostni razvoj, katerih namen je spodbujanje uvajanja novih oblik:

- krepitve naravne in kulturne dediščine,
- utrjevanja in širjenja gospodarskega okolja, ki bi prispevalo k ustvarjanju novih delovnih
- mest,
- izboljševanja organizacijskih sposobnosti skupnosti.



Slika 2: Program Leader temelji na sedmih osnovnih pristopih.

Vir: (Evropska komisija, 2008).

1. Območni pristop

V programu Leader je območje zelo homogena lokalna podeželska enota, za katero so značilni notranja socialna kohezija, skupna zgodovina in tradicija ter smisel za skupno identiteto.

2. Pristop od spodaj navzgor

Namen pristopa od spodaj navzgor je spodbujanje sodelovanja pri odločanju na lokalni ravni za vse vidike razvojne politike. Ključni cilj je vključevanje lokalnih

deležnikov, vključno s skupnostjo kot celoto, gospodarskimi in socialnimi interesnimi skupinami ter predstavniki javnih in zasebnih institucij.

3. Partnerski pristop in lokalna akcijska skupina (LAS)

Lokalna akcijska skupina je organ javnih in zasebnih udeležencev, združenih v partnerstvo, ki s holističnim pristopom določa skupno strategijo in lokalni akcijski načrt za razvoj območja programa Leader+. Deluje tako na horizontalnem kot vertikalnem nivoju odločanja in delovanja. Na ravni projekta je pomembno, da prihajajo pobude od lokalnih udeležencev v sodelovanju z javnostjo in civilno družbo.

4. Inovativnost

Program Leader je sam po sebi inovativen. Holistični pristop zagotavlja v vseh projektnih fazah upoštevanje inovativnosti ukrepov uveljavljanja lokalnih virov na nove načine, ki so zanimivi za lokalni razvoj, vendar jih razvojne politike ne vključujejo.

5. Celostni pristop

Ukrepi in projekti, ki jih zajema lokalni akcijski načrt, se povezujejo in usklajujejo celovito. Integracija lahko zadeva ukrepe, ki se izvajajo v enem samem sektorju, vse ukrepe programa ali posameznih skupin ukrepov ali, kar je najpomembnejše, povezave med različnimi gospodarskimi, družbenimi, kulturnimi, okoljskimi udeleženci in sektorji, ki so vključeni v območje.

6. Povezovanje v mrežo in sodelovanje med območji

S spodbujanjem izmenjave in razširjanja informacij o politiki razvoja podeželja ter razširjanja in prenosa dobrih praks ter inovativnih strategij in ukrepov si omrežje programa Leader prizadeva omejiti izoliranost lokalnih akcijskih skupin ter ustvariti vir informacij in analizo ukrepov. Sodelovanje med območji je lahko nadnacionalno, vendar se lahko izvaja tudi med območji znotraj ene države članice (med ozemeljsko).

7. Lokalno dodeljevanje sredstev in upravljanje

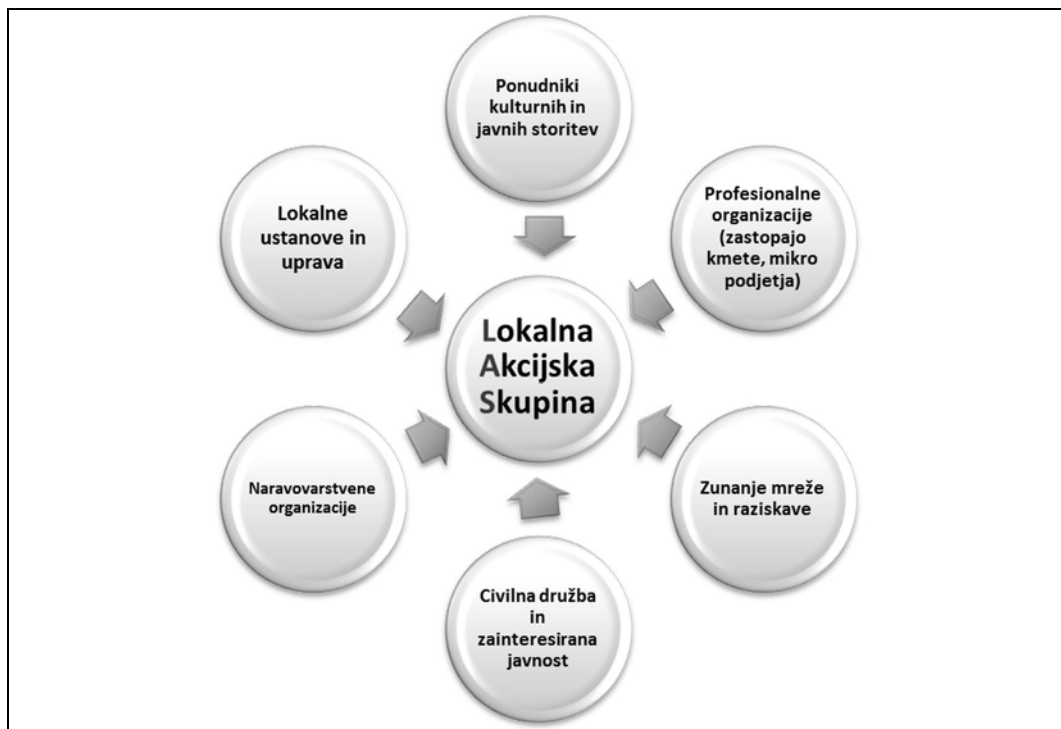
Prenos velikega deleža pristojnosti odločanja v zvezi z dodeljevanjem sredstev in upravljanjem na lokalno akcijsko skupino je prav tako ključni element pristopa programa Leader. Vendar se stopnja samostojnosti lokalnih akcijskih skupin znatno razlikuje glede na posamezen način organizacije in institucionalni okvir države članice (Evropska komisija 2008).

Lokalna akcijska skupina (LAS) je organ javnih in zasebnih udeležencev, združenih v partnerstvo, ki določa skupno strategijo in lokalni akcijski načrt za razvoj območja programa Leader+. Lokalna akcijska skupina je ena od najizvirnejših in najbolj strateških značilnosti pristopa programa Leader. Predstavlja skupaj s skupino strokovnih sodelavcev, pooblastili za sprejemanje odločitev in obsežnim proračunom nov model organizacije, ki lahko znatno vpliva na institucionalno in politično ravnoesje določenega območja. Lokalne akcijske skupine so za razvoj podeželja zagotovile ustrezne mehanizme za sodelovanje, ozaveščanje in organizacijo lokalnih udeležencev. Dodelitev nalog in pristojnosti med partnerji (organi za program, lokalnimi akcijskimi skupinami in njihovimi člani) mora biti jasna in pregledna (Evropska komisija 2008).

Od lokalne akcijske skupine se pričakuje:

- da združuje ustrezne interesne skupine na območju okoli skupnega projekta,
- da ima avtonomijo odločanja in sposobnost novih pogledov na lokalne vire,
- da deluje povezovalno pri usklajevanju različnih možnih ukrepov,
- da je sposobna opredeliti priložnosti, ki jih nudijo različni lokalni viri,
- da je sposobna prepoznati in upoštevati inovativne ideje,

- da zna povezovati in vključevati ločene sektorske pristope (Evropska komisija 2008).



Slika 3: Lokalna akcijska struktura – holistični pristop.

Vir: (Evropska komisija 2008).

2.2 Skupna kmetijska politika po letu 2013 in Evropa 2020

Na osnovi iskanja izhodov iz globalne gospodarske krize in usmeritev Evropa 2020 novi reformni predlogi skupne evropske politike iz leta 2011 temeljijo na dveh stebrih. Prvi zajema ukrepe za krepitev konkurenčnost kmetijskega sektorja, spodbujanje inovacij, drugi steber pa je namenjen boju proti podnebnim spremembam in skrbi za ohranjanje in zagotavljanje novih delovnih mest ter gospodarske rasti podeželja.

Tako oblikovalci skupne kmetijske politike priporočajo naslednje strateške cilje, ki izhajajo iz spremenjenih družbeno-gospodarskih razmer in primerih dobrih praks:

- Ohranitev potencialov za proizvodnje zdrave in kvalitetne hrane na trajnostni osnovi znotraj Evropske unije, da bi tako dolgoročno zagotovili varno preskrbo s hrano za evropske državljane. Razvoj kmetijstva in podeželja je dolgoročno pod pritiskom podnebnih sprememb, gospodarske krize in nestabilnih tržnih razmer.
- Podpirati je potrebno kmetijske skupnosti, ki evropskim državljanom zagotavljajo kakovostno, koristno in raznoliko hrano, pridelano na trajnostni način. Skrb za naravno okolje, varstvo voda, skrb za zdravje živali in rastlin je bistvenega pomena za zdravje prebivalcev. Kmetijske in povezane dejavnosti morajo aktivno upravljati z naravnimi viri, kar je pomemben pristop za

ohranitev podeželske krajine, za boj proti izgubi biotske raznovrstnosti ter prispevek k blažitvi in prilagajanju na podnebne spremembe.

- c) Za ohranitev vitalnosti podeželskih skupnosti (lokalni nivo), kjer je kmetovanje pomembna gospodarska dejavnost, je potrebno s sodobnimi pristopi spodbujati kreativno in privlačno življenjsko okolje s ciljem pospeševanja gospodarske rasti in posledično oblikovanjem novih delovnih mest. Samo nove zaposlitvene možnosti prinašajo gospodarske, družbene in okoljske prednosti prostora (Evropska komisija 2011).

3. Kaj pomeni nova paradigma podeželja?

Nova paradigma podeželja pomeni usmeritev na prostor in ne več samo na kmetijski sektor s poudarkom na investicijah namesto na nadomestilih. Paradigma opredeljuje pristope za reševanje razvojnih izzivov, s katerimi se srečuje podeželje. Temelji na iskanju možnosti, ki jih nudijo neizkoriščeni naravni in človeški potenciali tako na regionalni kot lokalni ravni.

Preglednica 1: Nova razvojna paradigma podeželja, razlike med starim in novim pristopom.

	Stari pristop	Novi pristop
Cilji	Zmanjševanje disparitet, dohodek kmetij, konkurenčnost kmetij	Konkurenčnost podeželskega prostora, valorizacija lokalnih prednosti, raba neizkoriščenih virov
Ključni ciljni sektor	Kmetijstvo	Različni sektorji ruralnih gospodarstev, kmečki turizem, proizvodnja, informacijske in komunikacijske tehnologije
Glavno orodje	Nadomestila	Investicije
Odločilni akterji	Nacionalne vlade, kmetje	Vsi nivoji upravljanja (nacionalni, regionalni, lokalni) in različni lokalni stakeholderji (javni, privatni, NVO)

Vir: (OECD 2006).

Stara paradigma razvoja kmetijstva je imela za cilj zmanjševanje disparitet, povečanje kmetijskega dohodka in večjo konkurenčnost kmetijske proizvodnje. Pretežno je bila ciljno usmerjena na kmetijski sektor. Denarna nadomestila so bila glavno orodje za doseg ciljev. Za uresničevanje teh ciljev je bil značilen pristop od zgoraj navzdol. Kmetijstvo je bilo prepuščeno zunanjim dejavnikom, ki so odločali o višini in namenu porabe nadomestil. Velikokrat so se učinki nadomestil pokazali prej ovira kot dejanski spodbujevalci razvoja.

V novi razvojni perspektivi razvoja kmetijstva so se oblikovali novi cilji. Tako je cilj zmanjšanja disparitet zamenjal cilj oblikovanja konkurenčnega podeželskega prostora. Posebna pozornost je bilo ciljno ugotavljanje lokalnih prednosti in raba neizkoriščenih virov. Razširjeni cilj je v ospredje postavil celovit prostor – podeželje. Za razvoj podeželja ni več ključni kmetijski sektor, temveč med seboj povezani različni sektorji gospodarskih dejavnosti vezanih na kmetijstvo in podeželje, vključno s kmečkim turizmom, rekreativnimi dejavnostmi, proizvodnimi dejavnostmi, informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami. Uporaba računalnika v kmetijstvu ni več tabu tema, temveč nuja za doseganje boljše konkurenčnosti. Za doseg razvojnih ciljev so ključna vlaganja tako v infrastrukturo

kot v nove oblike gospodarskih dejavnosti, vključno z dopolnilnimi dejavnostmi posameznih kmetijskih gospodarstev. Uspešnost vlaganj je pogojena z izkoriščanjem naravnih in kulturnih potencialov lokalnih skupnosti in je v veliki meri odvisna od človeškega kapitala. Zato je skrb za vseživljenjsko izobraževanje temeljna potreba. Z interdisciplinarnim in holističnim pristopom na vseh nivojih upravljanja lahko različne lokalne interesne skupine, tako javne kot privatne, vključno z nevladnimi organizacijami in iniciativami posameznikov uresničujejo novo razvojno paradigmo razvoja podeželja. Dvig kulture bivanja in kvalitete življenjskega okolja ob spoštovanju ohranitve naravnih danosti je ključnega pomena za sonaravni razvoj podeželja. Uspeh je odvisen od nacionalnih prizadevanj, ki so v veliki meri odvisna od implementacije nove paradigme na vseh nivojih upravne ureditve. V prednosti so okolja, ki imajo razvito nivojsko upravno strukturo tako regionalno kot lokalno. Vzrok je v tem, da uresničevanje pobud od spodaj navzgor zahteva dobro poznavanje prednosti in slabosti lokalnega in regionalnega okolja. Na ta način lahko nastajajo dobri razvojni programi, ki bodo pripomogli k lokalnemu in regionalnemu sonaravnemu razvoju.

Novi pristopi k politiki razvoja podeželja se v praksi kažejo v spremembah tako rabe zemljišč kot rabe prostora. Intenzivno rabo zemljišč nadomešča premišljena sonaravna raba, kar nam potrjujejo podatki o večanju deleža ekološke predelave in o uvajanju dopolnilnih dejavnosti na podeželju. Pozitivni učinki so vidni tudi v izboljšanju pogojev življenja in v urejenosti podeželskega prostora.

4. Zaključek

Ob proučevanju skupne kmetijske politike Evropske unije in Nove paradigme OECD smo spoznali, da so se pristopi v preteklosti sproti prilagajali razmeram na trgu in spoznanjem, ki so izhajali iz postopne širitve Evropske Unije. Začetni cilji po večji proizvodnji hrane, ki so bili operativno vezani samo na kmetijski sektor, so se kmalu pokazali za nezadostne. Politika nadomestil za večjo konkurenčnost kmetijske proizvodnje je pripeljala do proizvodnje hrane, ki je presegla potrebe trga. Intenzivna raba zemljišč je pomenila prednost za tista kmetijska območja, ki so imela na razpolago zemljišča primerna za proizvodnjo. Regionalne disparitete pa so se večale v okoljih s težjimi naravnimi pogoji rabe tal (hribovita, gorska območja) in v okoljih z omejeno rabo prostora, zaradi velikega deleža zaščitenih območij (Natura 2000). Svetovni vrh v Riu je prvič na globalnem nivoju opozoril na nevarnosti klimatskih sprememb in ranljivost okolja. Zato ne čudi, da je prišlo do drugačnih pristopov v obravnavanju gospodarskega razvoja vključno s kmetijstvom. Ko so načrtovalci skupne kmetijske politike vključili zaščito prostora in zahteve po proizvodnji zdrave hrane, skrb za naravne vire in biotsko raznovrstnost je v ospredje prišlo zavedanje o sonaravnem razvoju kmetijstva (Agenda 2000, Natura 2000). Doseganje novih ciljev ni bilo več mogoče uresničiti z ustaljeno razvojno prakso. Za uresničevanje nove strategije razvoja kmetijstva so bili potrebni novi pristopi, ki so zahtevali poznavanje neizkoriščenih regionalnih in lokalnih potencialov za dvig gospodarske rasti in razvoja. Ker je prej preprost cilj večje in konkurenčnejše proizvodnje hrane nadomestil cilj kvalitetne in okolju prijazno pridelane hrane, so se spremenila izhodišča in pristopi za doseg cilja. Načrtovalci nacionalnih razvojnih strategij so se morali spopasti s problemom nezadostnega poznavanja regionalnih in lokalnih posebnosti in priložnosti. Zato je pristop k razvojni politiki od zgoraj navzdol postal neučinkovit in nezadosten. Odgovor je bil v pristopu od spodaj navzgor, ki pa je imel omejitve v nepovezanosti in pomanjkanju znanj lokalnih deležnikov.

Slovenske lokalne skupnosti se preko lokalnih akcijskih skupin vključujejo v uresničevanje skupne kmetijske politike Evropske unije. Uspešnost izvajanja razvojnih nalog je odvisna od človeških virov v posameznih okoljih. Proučevanje sprememb v razvojni paradigmi kmetijstva in spoznavanje teoretičnih osnov k pristopom ter razumevanje dobrih praks so ključnega pomena. Na ta način bodo lokalni deležniki pridobili manjkajoča znanja in spoznali bodo potrebo po celovitem pristopu k pripravi razvojnih načrtov lokalnih skupnosti. Potrebno bo prepoznati še neizkoriščene vire in potencialne prednosti ter na inovativen način poiskati nove razvojne priložnosti. Programi, ki bodo ustrezno pripravljene z vključevanjem lokalne javne uprave, privatnega sektorja in vse zainteresirane javnosti bodo vzvod za pritegnitev vlagateljev. Doseči je potreben širok konsenz med strokovno javnostjo in širšo lokalno skupnostjo za uresničitev razvojnih projektov, ki bodo usmerjeni v zagotavljanje novih delovnih mest in bodo pripomogli k sonaravnem razvoju podeželja.

Slovenija še vedno nima izdelane posodobljene razvojne strategije razvoja kmetijstva za obdobje 2013–2020, ki bi na osnovi analiz implementacije programa Leader+ in primerov dobrih praks LAS celovito proučila regionalne in lokalne posebnosti slovenskega podeželja in pripravila smernice, ki bi bile usklajene z novo razvojno paradigmo kmetijstva. Ta izhodišča bi bila v pomoč lokalnim skupnostim pri iskanju celovitih rešitev pri oblikovanju razvojnih programov, s katerimi bi lahko lokalne skupnosti učinkoviteje kandidirale za kohezijska sredstva v obeh stebrih skupne kmetijske politike razvoja podeželja.

Literatura

- Agenda 2000: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/index_en.htm
- Bryden, J.M. 2000: Is there a 'New Rural Policy' ? International Conference on European Rural Policy at the Crossroads. University of Aberdeen, Kings College: The Arkleton Centre for Rural Development Research, June 29-July 1 2000. http://scholar.google.si/scholar?q=john+m+bryden+is+there+a+new+rural+policy&btnG=&hl=sl&as_sdt=0%2C5
- Evropska komisija 2006: The Leader Approach - A basic guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2006, ISBN 92-79-02044-7.
- Evropska komisija 2008: Izbor najboljših praks, Program Leader+. Agri-Leaderplus-Publications, 2008/2, ISBN 978-92-79-06444-9.
- Evropska komisija 2011: Commission Staff Working Paper, Executive Summary of the Impact Assessment, Common Agricultural Policy towards 2020. Brussels, 20.10.2011, SEC(2011) 1154 final/2.
- Evropska komisija 2012: The Common Agricultural Policy - A partnership between Europe and Farmers. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012, ISBN 978-92-79-22067-8, doi:10.2762/31102.
- Krugman, P. 1991: Geography and trade. MIT Press, Cambridge MA.
- Lorber, L. 1999a: Procesi prestrukturiranja industrije Maribora i njihov utjecaj na transformaciju prostora, doktorska disertacija, Zagreb, 223pp.
- Lorber, L. 1999b: The economic transition of Slovenia in the process of globalization. Geografski zbornik 39, 133-166. http://www.zrc-sazu.si/giam/zbornik/lorber_39.pdf

- Lorber, L. 2005: Regional development problems of Podravje. *Podravina* 4, no. 8, Samobor 107-120.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116624
- Martin, R. 2003: Putting the Economy in its Place: On Economics and Geography, Paper presented at the Cambridge Journal of Economics Conference, 26pp.
- Natura 2000: http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/paper_en.htm
- Neal, A. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock with civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, Workshop 3: CAP & balanced territorial development.
- Nowicki, P. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock with civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, Workshop 2: CAP and natural resources.
- OECD 2006: The New Rural Paradigm: Policies and Governance. OECD Rural Policy Reviews, ISBN 92-64-02390-9.
- Sorrentino, A. 2012: Conference "The CAP towards 2020 – taking stock with civil society" Summary document of the Workshops drawn up by the rapporteurs, Workshop 1: CAP and food security.
- Voutilainen, O., Wuori, O. 2012: Rural Development within the Context of Agricultural and Socio-economic Trends – The Case of Finland. *European Countryside* 4, 2012, p. 283-302

CHANGES IN RURAL DEVELOPMENT POLICY - THE NEW DEVELOPMENT PARADIGM

Summary

Agriculture is an integral part of the European society and its economy, and the rural areas represent the majority of the territory of the member states. Therefore, development of agriculture and rural areas is of great importance for the EU.

Based on finding ways out of the global economic crisis and the Europe 2020 Guidelines, the new CAP 2011 reform suggestions are founded on two pillars. The first one includes actions for strengthening the competitiveness of the agriculture sector, while the second pillar is intended for fighting climate changes as well as maintaining and providing new jobs and economic growth in rural areas.

Every considerable decrease in agricultural activity in the European Union would contribute to decreased GDP and loss of jobs in associated economic sectors. This refers particularly to agriculture- and food supply chain which depends mostly on primary agriculture sector, as well as to the associated non-food sectors. This would have negative impact on rural activities, especially on tourism, transport, as well as on quality and range of local public services. There would be desolation of space as a consequence of accelerated moving out from rural areas, which would result in significant environmental and social consequences.

In the old rural development paradigm, everything was subordinate to sectoral development of the agriculture. Refunds were the main tool for attaining objectives. Therefore, it is clear that the deciding actors were national governments and the farmers. Putting this paradigm into reality, the typical approach to take was the top-to-bottom one. The effects of the refunds proved to be more of an obstacle than an actual development generator.

The new paradigm, on the other hand, emphasizes rural development which gives sectoral approach the spatial dimension with the emphasis on investments instead of on refunds. This means shifting the main effort from mono-sectoral to multi-sectoral approach. This automatically induces the need for holistic approach by experts from different science disciplines, universities, for inclusion of local authorities, public service activities, non-governmental organisations and interested public.

CAP reforms need to continue also because of their stimulating effects on increased competitiveness and effective use of taxpayers' money, which is why European citizens expect efficient policy on national and local levels, which will by way of using holistic approach, enable enough safe food through environment care, climate change mitigation and for balanced regional development by care for alleviation of social differences. Objectives of agricultural development need to be focused on the sustainable, the innovative and on economic growth (European commission, 2011).

Problems of more rapid development of Slovenian rural areas can be attributed to the lack of adequate knowledge, examples of good practices and lack of political will. When it comes to knowledge, the main problem is the role of the geographers and their inclusion into LAS which both are too insignificant. Intertwining of scientific disciplines was established in 1991 by Krugman's new definition of consideration of space, as he realised that economists' view and their models were not enough for

studying regional development and disparities in the economic area. Lacking was the spatial interdependence component when it came to addressing economic trends. Therefore, he published an article with a theory called The New Economic Geography where he defined the meaning and role of geography in economic study of regional economic development. Later on, imminent geographers and scientists like Martin, Thisse, Garretsen, Fujita, Sunley, Scott... also joined. These theoretic premises established holistic approach to addressing problems of rural development and are included in both EU programmes and in the OECD's New Rural Paradigm. The term holistic approach means that development problems of a certain individual space need to be addressed in a comprehensive way, using the endogenous, bottom-up approach. In the process of preparation of new projects, SWOT analysis with participation of experts from different scientific disciplines is necessary. In this way, we can prepare a quality development project or programme which can be presented to the interested investors and which can be used to take part in tenders for cohesion funding. It is very important to present development programmes to the interested public.

SPREMINJANJE RABE TAL V SLOVENIJI V OBDOBJU 2000-2012 IN PREHRANSKA VARNOST

Igor Žiberna

Dr., prof. geografije, docent

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: igor.ziberna@um.si

UDK: 911.53:911.2:497.12

COBISS: 1.01

Izvleček

Spreminjanje rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2012 in prehranska varnost

V prispevku so analizirani procesi spreminjanja rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000 – 2012 v luči prehranske varnosti. Predstavljeni so predvsem procesi spreminjanja njivskih površin v ostale površine na ravni države in občin. Prav tako so analizirane spremembe rabe tal v Sloveniji glede na izbrane naravnogeografske kazalce, ki vplivajo na pridelovalni potencial (nadmorska višina, naklon, ekspozicija, globalno sončno obsevanje, talno število).

Ključne besede

raba tal, prehranska varnost, naravnogeografski kazalci, Slovenija

Abstract

Land use changes in Slovenia in the period 2000-2012 and food security

Paper analyzes the processes of change in land use in Slovenia in the period 2000 - 2012 in the context of food security. Primarily processes of change in arable land in the national and municipal levels are presented. Changes in land use in Slovenia according to the selected physical geographical indicators that affect the production potential (altitude, slope, aspect, global solar radiation, floor number) are also analyzed.

Keywords

Land use, food security, physical geographical indicators, Slovenia

1. Uvod

Raba tal je koriščenje zemljišč, povzročeno s človekovo dejavnostjo v pokrajini in je ena od dobrih kazalcev pokrajinskih struktur in procesov (Kladnik 1999, 192). Kot taka je odsev vzajemnega součinkovanja naravnih, zgodovinskih in socialno ekonomskih dejavnikov (Gabrovec, Kladnik 1997, 11). Raba tal in njene spremembe so tudi odraz spremenjenih splošnih vrednot v družbi. Človek je s svojo dejavnostjo od začetka civilizacije rabo tal prilagajal svojim potrebam. Ena od najpomembnejših funkcij rabe tal je bila že od začetka kultiviranje zemljišč in proizvodnja hrane, ki je ena od najpomembnejših dobrin in zagotavlja obstoj posameznika in človeške vrste.

Za zagotavljanje primerne blaginje dane družbe je potrebna harmonija med zadovoljstvom z življenjem, zdravjem, možnostjo vseživljenjskega učenja, družabnim življenjem, občutkom varnosti in primernim okoljem (Vrabič Kek 2012, 26). Zagotavljanje kakovostne zdrave hrane v ustreznih količinah sodi zagotovo med enega od pomembnih kazalcev kakovosti življenja. V zadnjih nekaj letih se je trend svetovnih presežkov hrane obrnil v pomanjkanje hrane, kar je posledica rasti prebivalstva in dviga standarda v nekaterih razvijajočih se državah, ob tem pa še podnebnih sprememb in s tem povezanih vremenskih ujm in ekoloških nesreč. Med enega od najpomembnejših vzrokov za pomanjkanje hrane sodi spreminjanje rabe tal, predvsem zmanjševanje obdelovalnih površin bodisi zaradi pozidave, ozelenjevanja ali ogozdovanja. Posledica teh procesov je zmanjševanje prehranske varnosti¹ ne le v nerazvitih državah, pač pa utegne v spremenjenih gospodarskih in ekonomskih razmerah ogroziti tudi razvite države. V preteklih nekaj desetletjih je bila pridelava hrane večja od rasti svetovnega prebivalstva, vendar je bila hrana neenakomerno razporejena zaradi česar se je število lačnih povečevalo. Leta 2009 je bila lačna ena milijarda ljudi, kar je največ po letu 1960 (Plut 2012, 8). Kmetijstvo je tista dejavnost, katere glavni cilj je proizvodnja hrane, ob tem pa ima še druge funkcije, kot so ohranjanje kulturne pokrajine, ohranjanje poselitvenega vzorca, da ohranjanja kulturne identitete sploh ne omenjamo. V pogojih nezanesljive oskrbe s hrano na planetarni ravni in zaradi negativnih ekoloških posledic medcelinskih transportov hrane (promet postaja eden od najpomembnejših virov toplogrednih plinov), postaja zavedanje o pomenu lokalne samooskrbe s hrano eno ključnih strateških in političnih poudarkov pri načrtovanju razvoja družbe (Perpar, Udovč 2010).

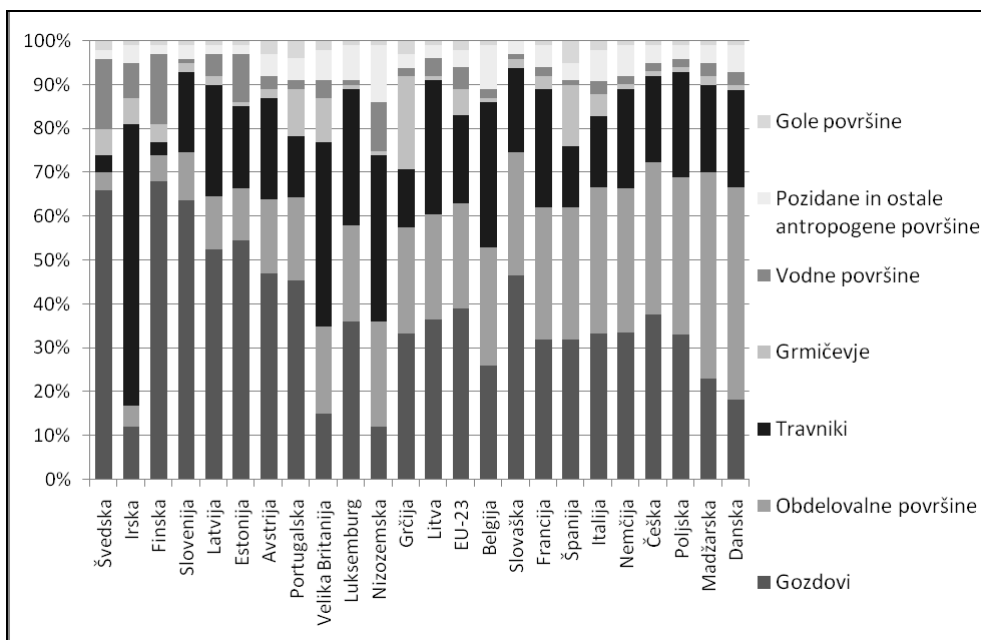
2. Raba tal v državah Evropske skupnosti in v Sloveniji

Podatke o rabi tal na območju Evropske skupnosti (EU) sistematično zbira statistična pisarna Eurostat, ki deluje v okviru Evropske komisije. Podatki o rabi tal se zbirajo dvoplastno: v biogeografskem (land cover) in socioekonomskem (land use) pogledu. Leta 2009 je Eurostat za države Evropske skupnosti začel objavljati letne statistične preglede rabe tal v okviru projekta LUCAS. Prvo poročilo je zajelo le 23 članic EU, brez Bolgarije, Romunije, Cipra in Malte. Podatki o rabi tal so razvrščeni v naslednje razrede: gozdovi, obdelovalne površine (kamor so uvrščene njive, vrtovi in trajni nasadi), travniki, grmičevje, pozidane in ostale antropogene površine, gole površine in vodne površine. Metodologija se sicer nekoliko razlikuje od tiste, ki jo na

¹ Prehranska varnost zagotavlja, da imajo vsi ljudje v vsakem trenutku s fizičnega, družbenega in gospodarskega stališča dostop do zadostnih količin varne in hranljive hrane, s katero lahko zadovoljijo svoje prehranske potrebe in želje, ki jim omogočajo aktivno in zdravo življenje (Revizijsko poročilo 2013).

Ministrstvu za kmetijstvo redno objavljajo pod naslovom kmetijska raba tal (slovenska metodologija je bistveno natančnejša), vendar pa nudi dovolj dober vpogled v stanje rabe tal na območju Evropske skupnosti, predvsem pa omogoča primerjalno analizo med državami.

Na območju obravnavanih držav EU med oblikami rabe tal prevladujejo gozdne površine (39 %), sledijo obdelovalne površine (24 %), travniki (20 %), grmičevje (6 %), vodne površine (5 %), pozidane in ostale antropogene površine (4 %) in gole površine (2 %). Gozdnatost je najvišja v Skandinaviji (Finska 68 %, Švedska 66 %), na tretjem mestu pa se nahaja Slovenija s 63 % gozdnih površin. Nad 50 % gozdnih površin imata še Estonija (55 %) in Latvija (52 %). Sosednja Avstrija ima z gozdom pokritega 47 % svojega površja.

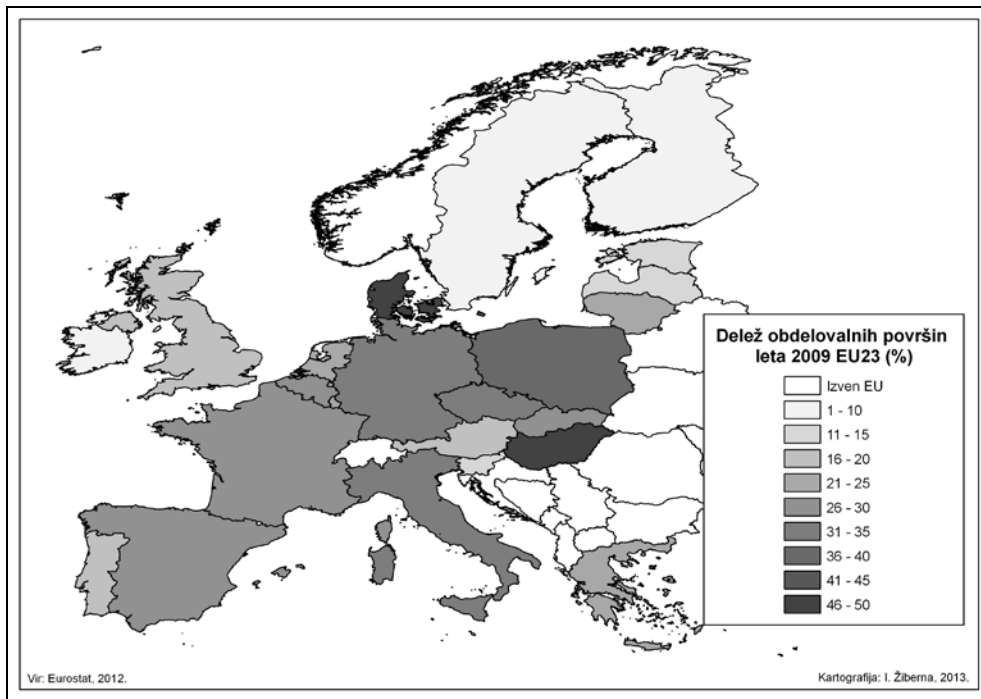


Slika 1: Delež rabe tal v državah EU-23 v letu 2009 (v %).

Vir: Eurostat regional yearbook, 2012.

Delež obdelovalnih površin je praviloma obratno sorazmeren z gozdnatostjo. Najmanj obdelovalnih površin so po metodologiji LUCAS leta 2009 beležile Švedska (4 %), Irska (5 %), Finska (6 %) in Slovenija (11 %). Daleč najvišji delež obdelovalnih površin sta beležili Danska (48 %) in Madžarska (47 %), sledile pa so Poljska (36 %), Češka (35 %) ter Nemčija in Italija s po 33 % obdelovalnih površin. Povprečni delež obdelovalnih površin v obravnavanih 23 državah EU je znašal 24 %. Sosednja gorata Avstrija je imela 17 % obdelovalnih površin. Ugotovimo torej lahko, da ima Slovenija v primerjavi z ostalimi državami EU visoko nadpovprečni delež gozdnih površin in podpovprečen delež obdelovalnih površin. Velika gozdnatost je sama po sebi sicer lahko ugodna, saj gozdovi predstavljajo pomemben ponor CO₂ kot toplogrednega plina, z energetskega in ekonomskega vidika pa les predstavlja pomemben obnovljiv vir in surovino, ki bi ji v lesni industriji morali zvišati dodano vrednost. Kot bomo videli kasneje, pa imamo visok delež gozdnatosti v Sloveniji v veliki meri na račun zmanjševanja obdelovalnih površin. Po mnenju Pluta (2012) bi

za stabilno prehransko, ekosistemsko in lesno uravnoteženost na ozemlju Slovenije zadostovala okoli 50 % pokritost z gozdovi.



Slika 2: Delež obdelovalnih površin v državah EU 23 leta 2009 (v %).

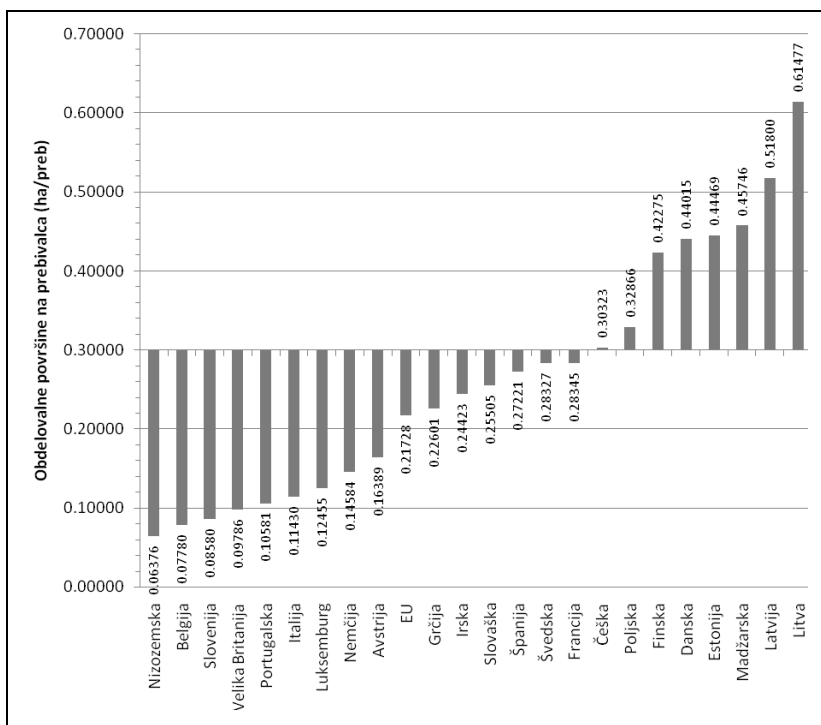
Vir: Eurostat regional yearbook, 2012.

Še boljši kazalec samooskrbnosti posamezne države je primerjava obdelovalnih površin na prebivalca. Po ocenah bi v našem klimatskem območju za prehransko neodvisnost potrebovali okoli 0,3 ha obdelovalnih površin na prebivalca (Perpar, Kovačič 2006, 64). Stanje v državah EU je glede tega neugodno. Le tretjina obravnavanih držav EU je leta 2009 izpolnjevala ta pogoj (Slika 3). Slovenija je v primerjavi z ostalimi obravnavanimi državami z 0,0858 ha obdelovalnih površin na prebivalca na samem dnu. Slabše stanje sta beležili le še Nizozemska in Belgija, pri čemer povprečje v EU znaša 0,2178 ha obdelovalnih površin na prebivalca. Problematika prehranske varnosti se torej dotika večine držav EU, pri čemer je stanje v Sloveniji med najslabšimi.

3. Spreminjanje rabe tal v Sloveniji med leti 2000 in 2012

V Sloveniji so v času po letu 1991 na voljo različne digitalne podatkovne zbirke o rabi tal. Pri naši analizi smo se naslonili na podatke o dejanski rabi kmetijskih in gozdnih zemljišč, katere evidenco je leta 2000 začelo uvajati tedanje Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Metodologija se je vmes nekoliko spremenila, leta 2008 sprejeti Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč pa je jasno definiral 25 kategorij rabe tal (Pravilnik... 2008). Za naše potrebe smo uporabili digitalne podatke o rabi tal za leti 2000 in 2012. Podatki o rabi tal so v osnovi predstavljeni s poligoni, za lažjo analizo sprememb rabe tal pa smo vektorske podatke pretvorili v rastrske z velikostjo celice 25 m x 25 m. Zaradi preglednejše

analize smo skupine rabe tal generalizirali v 11 razredov: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, gozd, pozidana in sorodna zemljišča, ostalo in vodne površine.



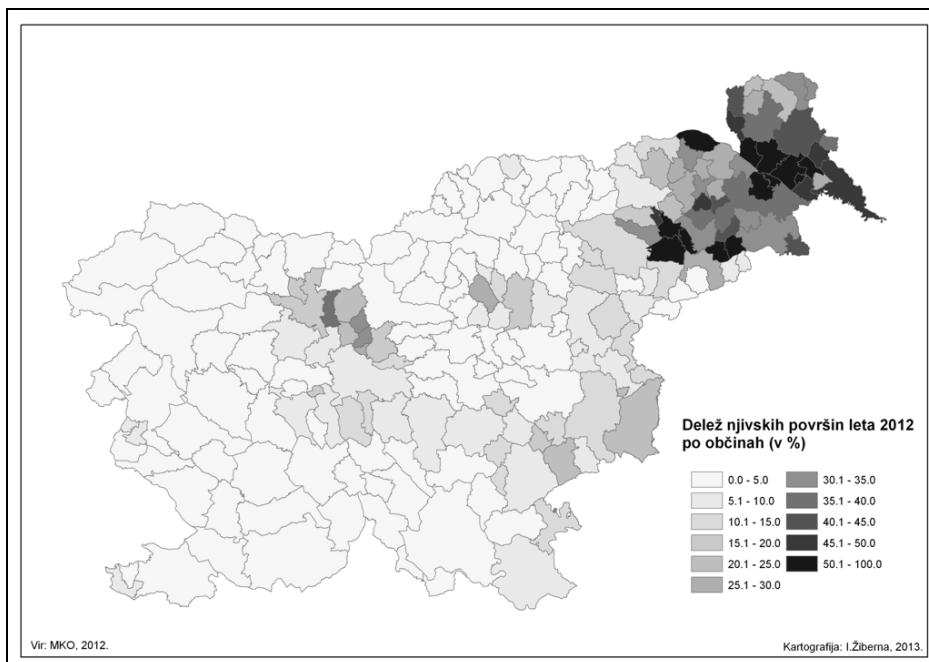
Slika 3: Obdelovalne površine v državah EU leta 2009 (ha/preb.).

Vir: Eurostat, 2012.

Leta 2000 je bilo v Sloveniji kar 59,2 % površja (1202992,9 ha) površja pod gozdom. Pod travniki se je nahajalo 17,3 % površja, pod njivami in vrtovi 10,7 % površja, medtem ko so pozidane in sorodne površine pokrivalo 5,3 % površja. Tega leta smo imeli 25415,4 ha (1,3 %) zemljišč v zaraščanju. Struktura rabe tal leta 2012 kaže, da se je delež gozdnih površin dvignil na 60,5 % (1228711,8 ha). Travniki pokrivajo 18,1 % površja, njive in vrtovi 9,1 %, pozidane površine pa 5,4 % površja. V zaraščanju imamo 32338,6 ha (1,6 %) zemljišč. Razporeditev deleža njivskih površin po občinah kaže, da je ta daleč najvišji v severovzhodni Sloveniji, predvsem v Prekmurju, na Dravskem, Ptujskem in Središkem polju ter v Slovenskih goricah. Višji deleži njivskih površin so tudi na območju Ljubljanske in Celjske kotline ter v Posavju.

Primerjava rabe tal med leti 2000 in 2012 kaže, da smo v tem obdobju izgubili 31796,4 ha (14,7 %) njiv in vrtov, 3865,0 ha (15,2 %) vinogradov, 9142,8 ha (48,0 %) mešanih rab zemljišč in 9018,7 ha (22,0 %) ostalih zemljišč. Med oblikami rabe tal so se najbolj povečali gozdovi (za 25718,9 ha ali za 2,1 %), travniki (za 16950,9 ha ali 4,8 %) in zemljišča v zaraščanju (6923,2 ha ali 27,2 %). Povečale so se tudi sadjarske površine in sicer za 3619,4 ha ali 14,5 %. Skrbni torej, da se zmanjšujejo površine z intenzivnimi oblikami rabe tal, medtem ko se površine z ekstenzivnimi povečujejo. Površine njiv in vrtov so se v omenjenem obdobju zmanjševale z

dinamiko 7,2 ha na dan. Če med intenzivne oblike kmetijske rabe tal uvrščamo njive, vrtove, vinograde, sadovnjake in ostale trajne nasade, potem lahko ugotovimo, da so se te površine v obravnavanem obdobju zmanjšale za 30983,7 ha, medtem ko so se ekstenzivnejše oblike kmetijske rabe tal (travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, gozd) povečala za 40450,2 ha. Razvoj nakazuje na opuščanje oziroma ekstenzifikacijo kmetijskih zemljišč. Proces ni ugoden le z vidika samooskrbnosti in prehranske varnosti, pač pa tudi z vidika ohranjanje kulturne pokrajine in z vidika ohranjanja poselitvenega vzorca.



Slika 4: Delež njivskih površin po občinah v Sloveniji leta 2012.

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.

Analiza smeri spreminjanja rabe tal potrjuje zgornje ugotovitve. Med tridesetimi najpogostejšimi spremembami rabe tal jih je šlo 11 v smeri intenzifikacije, ostalih 19 pa v smeri ekstenzifikacije. Površinsko gledano smo med njimi v procesu intenzifikacije sicer pridobili 87614,1 ha površin, vendar pa smo na račun ekstenzifikacije izgubili dva krat več površin (167610,0 ha). Trideset najpogostejših smeri sprememb rabe tal v obdobju 2000-2012 je razvidnih v Preglednici 1.

V obdobju 2000 do 2012 se je ohranilo le 73, 2 % njiv in vrtov. Preostala dobra četrtina je prešla v travnike (45470,9 ha ali 21,0 %), pozidana in sorodna zemljišča (5031,8 ha ali 2,3 %), v zemljišča v zaraščanju (2702,1 ha ali 1,2 %), v gozd (2027,0 ha ali 0,9 %), v sadovnjake (1225,3 ha ali 0,6 %) in v vinograde (1130,7 ha ali 0,5 ha). Vendar pa je v omenjenem obdobju v njive in vrtove prešlo 21843,4 ha travnikov in 1113,5 ha neplodnih površin, če naštejemo le najpomembnejše.

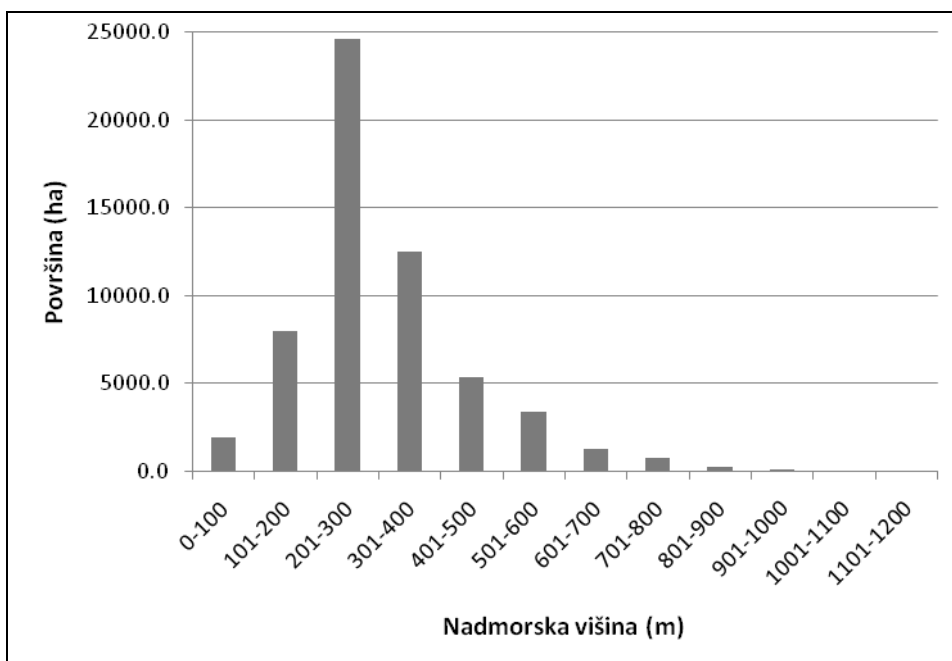
Preglednica 1: Trideset najpogostejših smeri spreminjanja rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2012.

Zap.št.	Smer spremembe	ha
1	Njive in vrtovi-travniki	45470.9
2	Travniki-gozd	25516.2
3	Travniki-njive in vrtovi	21843.4
4	Gozd-travniki	16603.0
5	Zemljišča v zaraščanju-gozd	14680.4
6	Travniki-zemljišča v zaraščanju	14611.7
7	Neplodna in sorodna zemljišča-travniki	13496.4
8	Mešana raba zemljišč-gozd	10667.0
9	Travniki-pozidano	9071.1
10	Ostalo-travniki	7666.4
11	Sadovnjaki-travniki	7108.6
12	Gozd-zemljišča v zaraščanju	6852.4
13	Travniki-sadovnjaki	6696.3
14	Gozd- pozidana in sorodna zemljišča	6067.7
15	Njive in vrtovi- pozidana in sorodna zemljišča	5031.8
16	Travniki-mešana raba zemljišč	4999.3
17	Neplodna in sorodna zemljišča-sadovnjaki	4798.4
18	Zemljišča v zaraščanju-travniki	4194.6
19	Mešana raba zemljišč-travniki	4154.3
20	Vinogradi-travniki	3517.4
21	Ostalo-gozd	3346.5
22	Neplodna in sorodna zemljišča-gozd	3181.9
23	Njive in vrtovi-zemljišča v zaraščanju	2702.1
24	Zemljišča v zaraščanju-mešana raba zemljišč	2382.0
25	Gozd-ostalo	2359.5
26	Njive in vrtovi-gozd	2027.0
27	Gozd-mešana raba zemljišč	1648.4
28	Travniki-vinogradi	1632.9
29	Sadovnjaki-pozidano	1617.8
30	Mešana raba zemljišč-zemljišča v zaraščanju	1278.9

Vir: Lastni izračuni.

Zmanjševanje njivskih površin je bilo z nadmorsko višino neenakomerno razporejeno. V absolutnem smislu smo največ njivskih površin izgubili prav v območjih, ki so za poljedelstvo najprimernejša. Največje zmanjšanje njivskih površin je bilo v obravnavanem obdobju zaznati v pasu med 201 in 300 m, kjer smo

izgubili 24593,7 ha (zmanjšanje kar za 42,3 %), v pasu med 301 in 400 m so se njivske površine zmanjšale za 12478,3 ha (za 21,5 %), v pasu med 101 in 200 m pa za 7975,3 ha (13,7 %). V pasu med 100 in 400 m smo tako skupaj izgubili kar 45047,3 ha, kar predstavlja 77,5 % vseh umikov njivskih površin. Relativno gledano (upoštevaje, da se na območju nižjih nadmorskih višin nahaja tudi sicer več njivskih površin) je slika umika njiv nekoliko drugačna: največji delež zmanjšanja zaznamo na višjih nadmorskih višinah in sicer nad 500 m. Najvišjo stopnjo umika njiv tako beležimo v pasu med 1001 in 1100 m, kjer se je v obdobju med leti 2000 in 2012 delež njiv zmanjšal kar za 83,5 %, v pasu med 901 in 1000 m pa je bila stopnja umika 83,0 %. Visoki deleži so razumljivi predvsem zaradi neugodnih podnebnih pogojev za gojenje njivskih kultur na taki višini. Nasploh so v višinskih pasovih nad 600 m stopnje umika njiv nad 70 %, v pasu med 501 in 600 m pa je stopnja umika znašala 62,5 %.



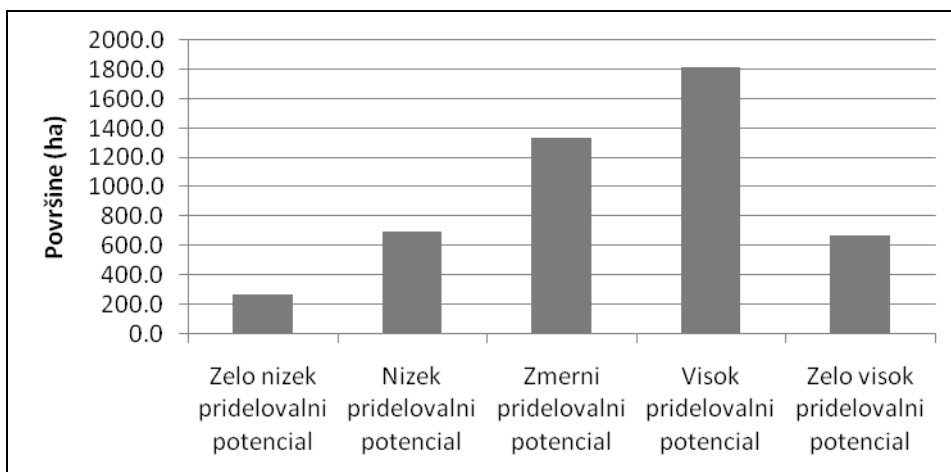
Slika 5: Zmanjšanje njivskih površin glede na nadmorsko višino v Sloveniji v obdobju 2000-2012 v ha.

Vir: Lastni izračuni.

Pričakovali bi, da so bile spremembe njiv v travnike posledica otežene obdelave na večjih strminah. Podatki govorijo nasprotno: kar 43,4 % (197518,8 ha) sprememb njiv v travnike se je zgodil na naklonih med 0° in 2°, torej na naklonih, ki glede obdelave niso omejevalen dejavnik. Nadaljnjih 25,2 % (114376,9 ha) sprememb se je odvijal na naklonih med 2° in 6°, na katerih je še možna uporaba vse kmetijske mehanizacije. Manj kot desetina vseh sprememb njiv v travnike se je odvijala na naklonih nad 12°, ki že predstavljajo določene omejitve za uporabo strojev. Procesi prehodov njiv v travnike so bili torej najintenzivnejši prav na površinah, ki z vidika naklona površja predstavljajo najprimernejša obdelovalna zemljišča.

V analizo sprememb njivskih površin smo vključili tudi ekspozicije pobočij. V to analizo so vključene seveda le tiste njivske površine, ki so ležale na nagnjenem svetu. Umik njivskih površin na nagnjenem svetu je najvišji na najbolj obsevanih južnih ekspozicijah, kjer se je delež njiv zmanjšal za 8128,9 ha ali za 19,2 %. Njive so na južnih ekspozicija prehajale največ v travnike (6522,1 ha) in v pozidane površine (607,8 ha). Sorazmerno visoke stopnje umika njivskih površin je mogoče zaznati tudi na ostalih bolj obsevanih legah: na jugovzhodnih ekspozicijah za 6607,7 ha in na jugozahodnih ekspozicijah za 6607,4 ha. Na vzhodnih legah smo izgubili 6193,6 ha njiv, na ostalih ekspozicijah pa je bil umik manjši. Zgoraj omenjeno se manifestira tudi v dejstvu, da smo izgubljali njivske površine na sorazmerno dobro obsevanih legah. V območju z letno količino globalnega Sončnega obsevanja med 1101 in 1200 kWh/m² smo tako izgubili 43720,0 ha ali kar 75,2 ha vseh njiv, v glavnem na račun prehoda v travnike (33517,9 ha) in v pozidane površine (4485,6 ha). Situacija se ponovi v tudi na območjih, ki letno prejmejo nad 1200 kWh/m² globalnega Sončnega obsevanja, le da se travnikom in pozidanim površinam pridružijo še gozdovi in površine v zaraščanju. Površine, ki imajo sicer velik potencial globalnega Sončnega obsevanja torej prepuščamo kmetijsko ekstenzivnim oblikam rabe tal.

Spremembe njivskih površin smo analizirali tudi v luči talnega števila, ki predstavlja relativni kazalec pridelovalnega potenciala tal oziroma kakovosti tal. Talno število je izraženo v točkah med 1 (najslabša) in 100 (najboljša tla). Točke talnega števila so odraz vrednotenja bistvenih in univerzalnih kazalcev kakovosti tal. Dobro opredeljujejo ne samo rodovitnost pač pa tudi sposobnost tal za izvajanje bistvenih okoljskih funkcij (Med mrežje 1). Parametri za določanje talnega števila so tekstura tal, razvojna stopnja tal, matična podlaga in vodne razmere. Vrednosti talnega števila smo zaradi lažje analize uvrstili v pet razredov, kot so opredeljeni v Pravilniku o razvrstitvi kmetijskih gospodarstev v območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (Pravilnik... 2010): območja z zelo nizkim pridelovalnim potencialom (talno število 0-26), nizkim pridelovalnim potencialom (27-40), zmernim pridelovalnim potencialom (41-58), visokim pridelovalnim potencialom (58-76) in zelo visokim pridelovalnim potencialom (77-100). Podatki o talnem številu so v vektorskem formatu objavljeni na spletni strani Ministrstva za kmetijstvo in okolje (Med mrežje 2). Na območju Slovenije imamo 905932,2 ha (44,5 %) površin z zmernim pridelovalnim potencialom, 456053,9 ha (22,4 %) z nizkim pridelovalnim potencialom, 262957,6 ha (12,9 %) z visokim pridelovalnim potencialom in 60720,0 ha (3,0 %) z zelo visokim pridelovalnim potencialom. Ostale površine sodijo v območja z zelo nizkim pridelovalnim potencialom. Zaskrbljujoče je, da so se njivske površine umikale predvsem na območjih z višjim pridelovalnim potencialom. 6130,9 ha (ali 10,6 %) njiv smo v obravnavanem obdobju izgubili na površinah z zelo visokim pridelovalnim potencialom, 14849,3 ha (25,6 %) na površinah z visokim pridelovalnim potencialom ter 23056,6 ha (39,7 %) pa na površinah z zmernim pridelovalnim potencialom. 36,2 % vseh zmanjšanj njivskih površin se je torej zgodil na najbolj kakovostnih poljedelskih površinah, če k temu dodamo še površine z zmernim pridelovalnim potencialom ugotovimo, da se je na teh območjih zgodilo kar 75,9 % vseh izgub njivskih površin. Na območjih z zelo visokim pridelovalnim potencialom so njive najpogosteje prehajale v travnike (45470,9 ha) oziroma v pozidane površine (667,1 ha). Zaskrbljujoče je, da se je 49,4 % vseh prehodov njiv v pozidane površine zgodil prav na območjih z visokim ali zelo visokim pridelovalnim potencialom, kar 76,0 % pa na območjih z zmernim, visokim ali zelo visokim pridelovalnim potencialom.



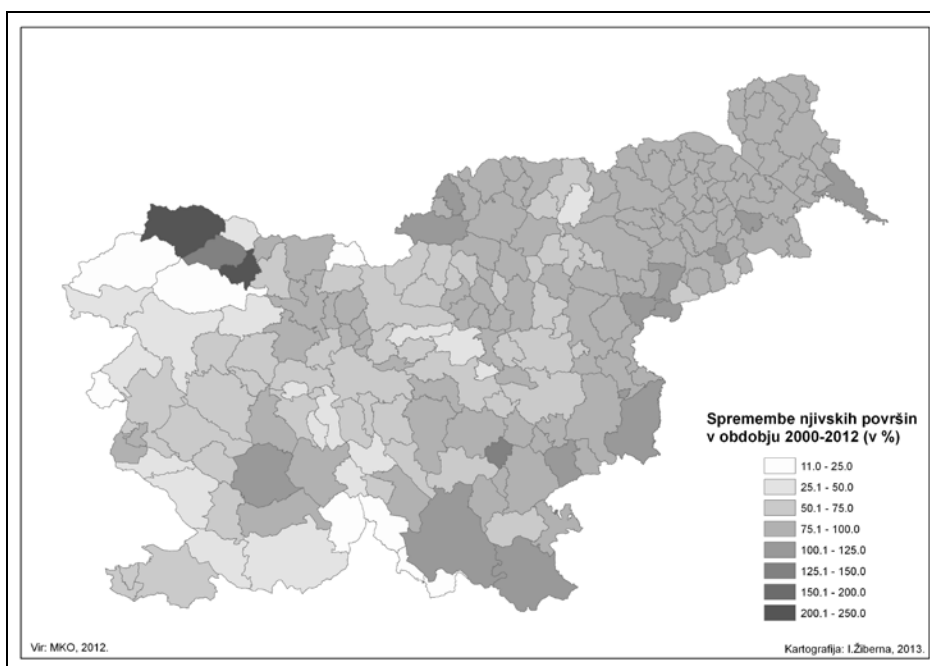
Slika 6: Umik njivskih površin v pozidane površine v Sloveniji v obdobju 2000-2012 glede na talno število.

Vir: lastni izračuni.

V Sloveniji so zaradi naravnih razmer pridelovalni pogoji različni. Območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost so določena na osnovi zakonodaje EU in potrjena s Programom razvoja podeželja 2007-2013 (Poročilo... 2012). V slednjem so območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost razdeljena v tri skupine: hribovsko-gorska območja, druga območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost in območja s posebnimi omejitvami. Hribovska in gorska območja so tista, za katere je značilna omejena možnost uporabe zemljišč in uporaba dražje specialne mehanizacije. Zaradi višje nadmorske višine in skrajšane vegetacijske dobe, zaradi večjih strmin obdelovalnih površin in zaradi omejene možnosti uporabe standardne mehanizacije so pogoji za pridelavo oteženi. V ta razred sodi kar 72 % površja Slovenije. Druga območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost so tista, ki jim grozi opuščanje zemljišč, so pa za ohranjanje podeželja pomembna. Za ta območja je značilna slabša produktivnost tal ali neugodni demografski kazalci. V Sloveniji v ta razred spada 4 % površja, predvsem v Beli krajini in Suhi krajini. Območja s posebnimi omejitvami so tista, v katerih je potrebno nadaljevati s kmetovanjem z namenom ohranjanja okolja, vzdrževanja podeželja in varstva turističnega potenciala območja (poplavna območja ob Krki, Ljubljansko Barje, Kras, Dolenjsko podolje, območja z močno burjo in gričevnata erozijska območja v osrednji in vzhodni Sloveniji). Območja s posebnimi omejitvami pokrivajo 10 % površja Slovenije (Program... 2007). Njivske površine so se v Sloveniji zmanjšale najbolj prav v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, kjer smo v obravnavanem obdobju izgubili 40245,4 ha ali 69,3 % vseh njivskih površin. Na tako stanje lahko gledamo iz dveh perspektiv: pozitivno je, da so se bolj ohranile njivske površine na legah brez omejitev, negativno pa je, da smo izgubili večino njivskih površin prav na območjih, ki smo jih zaščitili pred procesi ekstenzifikacije. Njive so na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost najpogosteje prehajale v vinograde (985,2 ha ali 87,1 % vseh sprememb njiv v vinograde), v sadovnjake (803,4 ha ali 65,6 % vseh sprememb njiv v sadovnjake), v travnike (33385,1 ha ali 73,4 % vseh sprememb njiv v travnike) ter v zemljišča v zaraščanju (1565,3 ha ali 57,9 % vseh sprememb njiv v zemljišča v zaraščanju). Spremembe njiv v pozidane površine so bile na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost manj intenzivne 1925,6 ha ali 38,3 % vseh

sprememb njiv v pozidane površine), kar zaskrbljuje. Procesi pozidave njivskih površin so torej najintenzivnejši na za poljedelstvo najprimernejših območjih.

Spremembe njivsko površin smo analizirali tudi po občinah na območju Slovenije, kar nam je omogočilo vpogled v regionalno razmestitev sprememb njivskih površin na posameznih območjih Slovenije. V splošnem lahko ugotovimo, da so se le v 17 od obravnavanih 210 občin deleži njivskih površin dvignili. Med njimi izstopajo občine v zgornjesavski dolini (Bled za 141,0 %, Kranjska gora za 131,6 %, Gorje za 48,0 %), na Dolenjskem (Mirna Peč za 25,3 %, Kočevje za 10,2 %, Šentjernej za 6,0 %), v zgornji Mežiški dolini (Prevalje za 20,8%, Črna na Koroškem za 9,0 %) in v posameznih občinah na obrobju subpanonskega sveta. Težišče območja z največjim relativnim zmanjšanjem deleža njivskih površin je pomaknjeno na območje osrednje in zahodne Slovenije ter na mejna območja. V občinah Osilnica, Bovec, Loška dolina, Loški potok, Bohinj, Brda, Jezersko in Kostel današnje njivske površine tako predstavljajo manj kot četrtino njivskih površin iz leta 2000 (Slika 7).

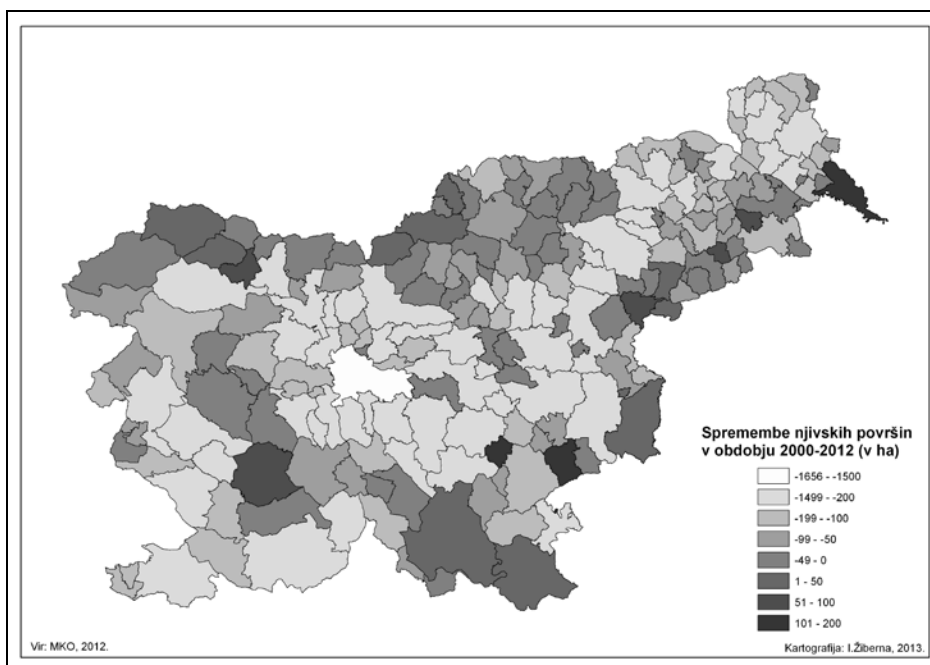


Slika 7: Spremembe njivskih površin po občinah v Sloveniji v obdobju 2000-2012 v %.

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.

V absolutnem smislu so se njivske površine najbolj umikale v loku, ki se vleče od Gorenjske preko Ljubljane, nato pa zavije proti severovzhodu in se nadaljuje vse do Goričkega. Drugo območje intenzivnejšega umika njiv se nahaja v jugozahodni Sloveniji (Obala, Vipavska dolina, Kras, širša okolica Ilirske Bistrice) (Slika 8). Med vsemi občinami najbolj izstopa občina Ljubljana, kjer smo v omenjenem obdobju izgubili 1655,5 ha njiv in vrtov. Sledile so občine Ig (izguba 1094 ha), Brezovica (1077 ha), Koper (1052 ha), Slovenska Bistrica (753 ha), Domžale (662 ha) in Ilirska Bistrica (570 ha), če naštejemo le občine z izgubo nad 500 ha njivskih površin in vrtov. Njivske površine in vrtovi so se najbolj povečali v občini Mirna Peč

(za 134,9 ha), Šentjernej (116 ha), Lendava (109 ha), Rogaška Slatina (100 ha), Bled (89 ha), Sveti Tomaž (77 ha), Markovci (66 ha) in Postojna (65 ha), če naštejemo le tiste, v katerih je bilo povečanje nad 50 ha.

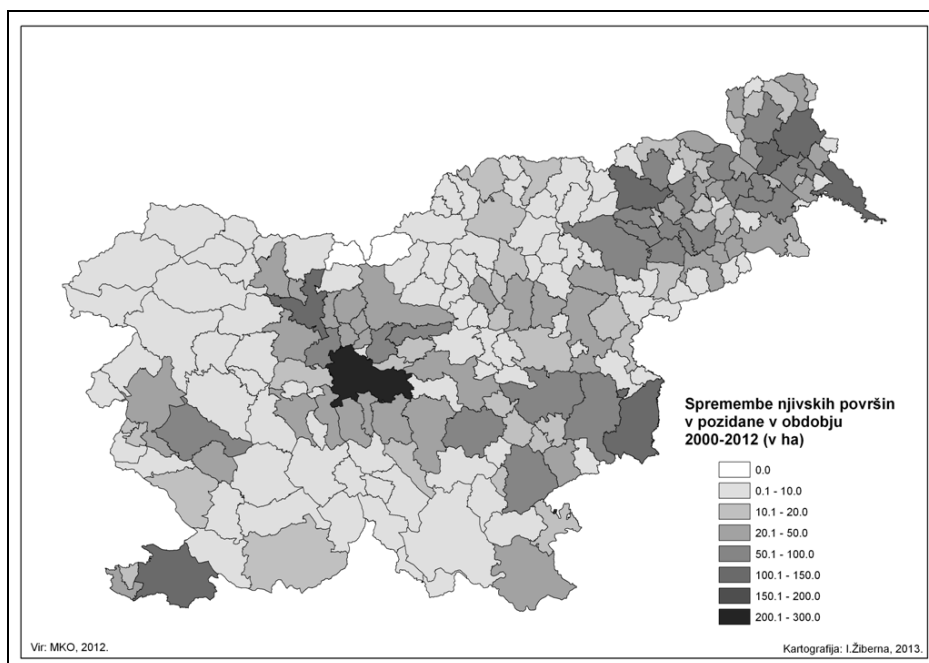


Slika 8: Spremembe njivskih površin po občinah v Sloveniji v obdobju 2000-2012 v ha.

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.

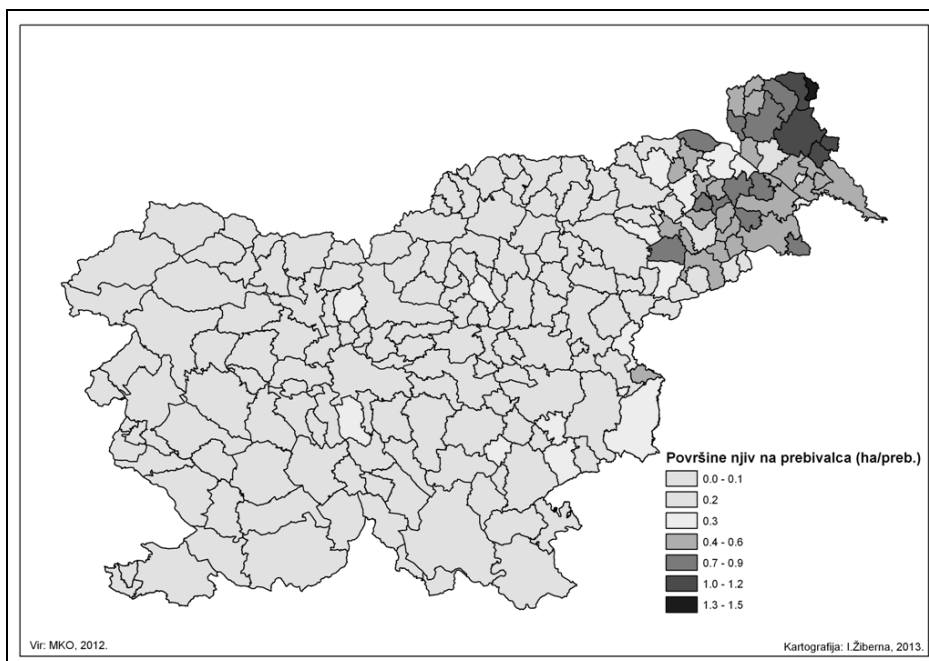
Povečanje njivskih površin je zaznati v obmejnem pasu, zmanjšanje pa v občini Ljubljana in suburbani coni, čuti pa se tudi vpliv avtocestnega križa. Slednji je generiral tudi razvoj dejavnosti, ki potrebujejo stavbno infrastrukturo (trgovski centri, parkirišča, skladišča). Ta pa se prepogosto širi prav na obdelovalne površine. Vzrokov za to je lahko več. Dva med njimi sta gotovo nizko vrednotenje (ne le ekonomsko !) kmetijskih površin in dejstvo, da so obdelovalne površine na območjih, ki so neproblematične za gradnjo in zato bolj zanimive za investitorje trgovskih centrov in storitvenih dejavnosti, ki zahtevajo večje površine. Intenzivnejše spremembe njivskih površin v pozidane je tako mogoče zaznati na območju Ljubljanske kotline, Vipavske doline, obalnih občin, v pasu dolenjskih občin med Ljubljano in Brežicami in predvsem na območju severovzhodne Slovenije (Slika 9). Prav slednje je še posebej zaskrbljujoče, saj gre za območje, kjer je delež njivskih površin na prebivalca najvišji v Sloveniji (Slika 10).

Kot smo omenili, so njive in vrtovi v obravnavanem obdobju najpogosteje prehajali v travnike. Na račun tega prehoda smo na območju celotne Slovenije izgubili kar 45470,9 ha njivskih površin. Spremembe njiv v travnike so bili najizrazitejše na območju občin Ljubljana (1634,5 ha), Brezovica (1084,4 ha), Ig (1066,8 ha), Slovenska Bistrica (965,0 ha), Koper (818,9 ha), Šentjur (797,4 ha), Brežice (766,4 ha), Krško (757,2 ha), Sevnica (748,9 ha) in Ilirska Bistrica (686,1 ha) (Slika 11).



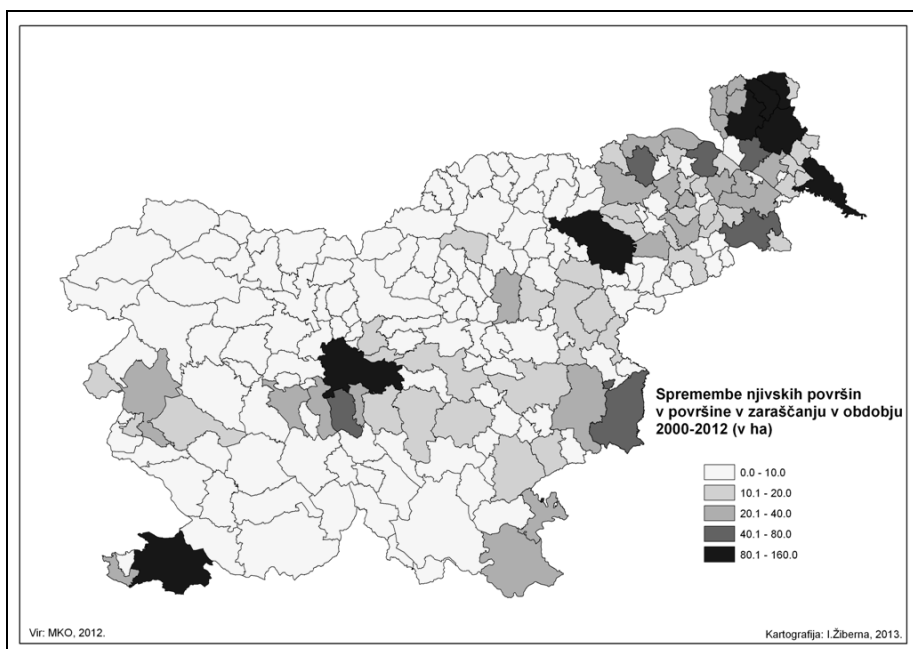
Slika 9: Spremembe njivskih površin v pozidane po občinah v Sloveniji v obdobju 2000-2012 (v ha).

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.



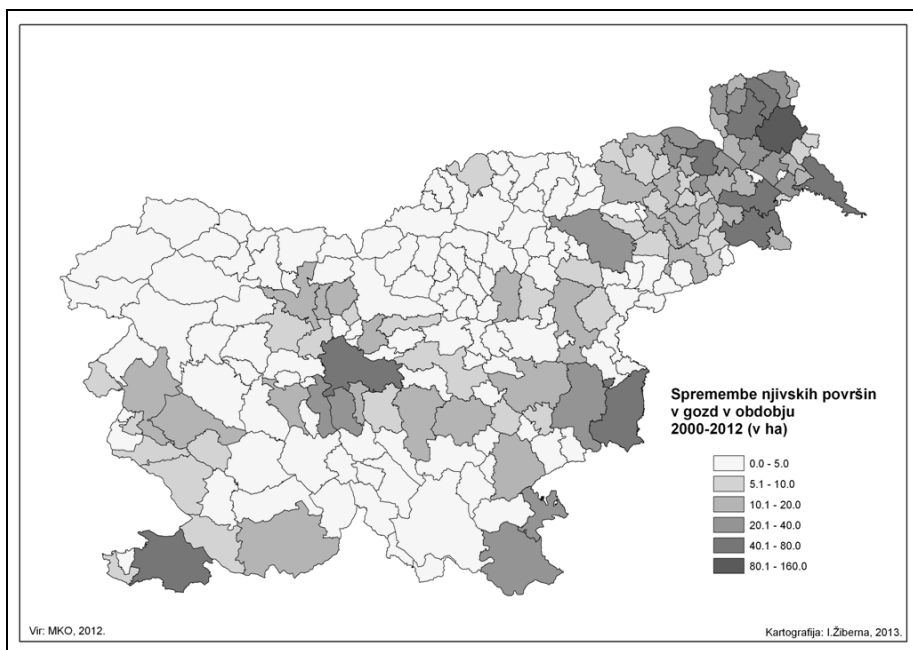
Slika 10: Površine njiv na prebivalca po občinah v letu 2012.

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.



Slika 11: Spremembe njivskih površin v zemljišča v zaraščanju po občinah v Sloveniji v obdobju 2000-2012 (v ha).

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.



Slika 12: Spremembe njivskih površin v gozd po občinah v Sloveniji v obdobju 2000-2012 (v ha).

Vir: MKO, 2012. Lastni izračuni.

Prehod njivskih površin v gozd je v absolutnem smislu manj izrazit. Na območju Slovenije je v obravnavanem obdobju iz njiv v gozd prešlo 2027,0 ha površin. Skrbi pa dejstvo, da je najbolj ekstremna oblika ekstenzifikacije prisotna na območju severovzhodne Slovenije (Pomurje), kjer je – kot smo že omenili – pridelovalni potencial največji. Proces je izrazit med Ljubljano in Brežicami, v Beli krajini ter ponekod na Krasu in ob slovenski obali. Med občinami, ki so beležile najintenzivnejši proces ogozdovanja so Moravske toplice (87,4 ha), Ljubljana (67,3 ha), Puconci (66,9 ha), Gornji Petrovci (51,8 ha), Koper (56,8 ha), Ormož (52,5 ha), Lendava (48,3 ha), Ljutomer (46,4 ha), Brežice (43,9 ha) in Gornja Radgona (41,4 ha) (Slika 12).

4. Zaključek

Zagotavljanje kakovostne zdrave hrane v ustreznih količinah sodi zagotovo med enega od pomembnih kazalcev kakovosti življenja. V zadnjih nekaj letih se je trend svetovnih presežkov hrane obrnil v pomanjkanje hrane, kar je posledica rasti prebivalstva in dviga standarda v nekaterih razvijajočih se državah, ob tem pa še podnebnih sprememb in s tem povezanih vremenskih ujm in ekoloških nesreč. Med enega od najpomembnejših dejavnikov vzrokov za pomanjkanje hrane sodi spreminjanje rabe tal, predvsem zmanjševanje obdelovalnih površin bodisi zaradi pozidave, ozelenjevanja ali ogozdovanja. Posledica teh procesov je zmanjševanje prehranske varnosti ne le v nerazvitih državah, pač pa utegne v spremenjenih gospodarskih in ekonomskih razmerah ogroziti tudi razvite države.

Slovenija ima v primerjavi z ostalimi državami EU visoko nadpovprečni delež gozdnih površin in podpovprečen delež obdelovalnih površin. Velika gozdnatost je sama po sebi sicer lahko ugodna, saj gozdovi predstavljajo pomemben ponor CO₂ kot toplogrednega plina, z energetskega in ekonomskega vidika pa les predstavlja pomemben obnovljiv vir in surovino, ki bi ji v lesni industriji morali zvišati dodano vrednost. V Sloveniji imamo visok delež gozdnatosti v Sloveniji v veliki meri na račun zmanjševanja obdelovalnih površin. Po nekaterih ocenah bi za stabilno prehransko, ekosistemsko in lesno uravnoveženost na ozemlju Slovenije zadostovala okoli 50 % pokritost z gozdovi.

Kazalec samooskrbnosti posamezne države s hrano je primerjava obdelovalnih površin na prebivalca. Po ocenah bi v našem klimatskem območju za prehransko neodvisnost potrebovali okoli 0,3 ha obdelovalnih površin na prebivalca. Stanje v državah EU je glede tega neugodno. Le tretjina obravnavanih držav EU je leta 2009 izpolnjevala ta pogoj. Slovenija je v primerjavi z ostalimi obravnavanimi državami z 0,0858 ha obdelovalnih površin na prebivalca na samem dnu. Slabše stanje sta beležili le še Nizozemska in Belgija, pri čemer povprečje v EU znaša 0,2178 ha obdelovalnih površin na prebivalca. Problematika prehranske varnosti se torej dotika večine držav EU, pri čemer je stanje v Sloveniji med najslabšimi.

Neugodno stanje v Sloveniji glede prehranske neodvisnosti je v veliki meri posledica neugodnih procesov spreminjanja rabe tal, pri čemer prevladujejo procesi ekstenzifikacije (prehod intenzivno obdelovalnih površin v travnike, površine v zaraščanju ali gozd) ali proces pozidave obdelovalnih površin. V obdobju med leti 2000 in 2012 smo prav na račun pozidave izgubili čez 5000 ha njiv, čez 9000 ha travnikov in dobrih 2000 ha vinogradov in sadovnjakov. Povedano drugače: na 15 % današnjih pozidanih površin so še leta 2000 nahajale obdelovalne površine.

Zdi se, da je nastanek novih občin povečal proces širjenja pozidanih površin na obdelovalna zemljišča, saj so ob tem nastali novi interesi za širjenje stanovanjskih in industrijskih con ter trgovskih in skladiščnih območij predvsem na površine z visokim pridelovalnim potencialom. Po drugi strani pa so kakovostne obdelovalne površine zaradi nezanimanja in pomanjkljive zakonodaje prepuščene apetitom kapitala. Med vzroke zaraščanja obdelovalnih površin lahko uvrstimo kmetijstvu nenaklonjeno politiko, opuščanje zemljišč zaradi tržnih razmer in neugodno starostno strukturo kmečkega prebivalstva. Vsekakor nas mora stanje glede prehranske neodvisnosti, predvsem pa družbene vrednote, ki so iztočnica za zgoraj omenjene neugodne procese zelo skrbeti.

Literatura

- Gabrovec M., Kladnik D. 1997: Some New Aspects of Land Use in Slovenia. Acta Geographica XXXVII. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- LUCAS 2009 (Land Use / Cover Area frame statistical Survey). Technical reference. Document C-3: Land use and Land Cover: Nomenclature. Directorate E: Agriculture and environment statistics; Statistical co-operation. Unit E-1: Farms, Agro-Environment and Rural Development. European Commission.
- Perpar, A., Udovč, A. 2010: Realni potencial za lokalno oskrbo s hrano v Sloveniji. Dela 34. Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Perpar, A., Kovačič, M. 2006: Prostorski vidiki razvoja kmetij. Dela 25. Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Plut, D. 2012: Prehranska varnost in Slovenija. Dela 38. Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva v letu 2011, Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. Ljubljana. 2012.
- Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. UL RS 122/2008.
- Pravilnik o razvrstitvi kmetijskih gospodarstev v območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost. UL RS 25/2010.
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana. 2007.
- Eurostat regional yearbook, 2012. Land cover and land use.
- Skupina avtorjev, 2013: Revizijsko poročilo. Uspešnost varovanja kmetijskih zemljišč kot pogoj za samooskrbo. Računsko sodišče RS. Ljubljana.
- Vrabič Kek, B. 2012: Kakovost življenja. SURS. Ljubljana. 2012.
- Medmrežje 1: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=87 (4.4.2013).
- Medmrežje 2: <http://rkg.gov.si/GERK/> (2.2.2013).

LAND USE CHANGES IN SLOVENIA IN THE PERIOD 2000-2012 AND FOOD SECURITY

Summary

Providing quality food in adequate quantities is for sure one of the indicators of a healthy life style. In the last couple of years, a trend of food superabundance turned into the food shortage, what is the consequence of population growth, higher standard in developing countries as well as climate changes that cause natural and ecological disasters.

One of the most important factors when dealing with food shortages is any change in land use, especially reducing the amount of arable land either because of the spread of build-up areas, grassing over or afforestation.

The consequence of these processes is food security reduction not only in developing countries but also in developed countries where the problems might occur because of economic changes.

If we compare Slovenia to other EU countries, the percentage of forests is highly above the average. Meanwhile, the percentage of cultivable land is below the average. High forest coverage can be beneficial because forests have the ability to reduce huge amounts of carbon dioxide as a greenhouse gas in the air; from the economic perspective and the perspective of the energy consumption, wood is an important renewable energy source and a raw material which should raise the added value in the wood industry. In Slovenia, we have a high forest cover at the expense of reducing the amount of arable land. Some calculations say that 50% of Slovenian land covered with forests is enough for stable food, ecosystem and wood balance.

The food self-supply indicator of a particular country is the comparison of the arable land per inhabitant. In our climate area, we would need 0.3 hectare of an arable land per inhabitant. The situation in the EU countries is unpleasant since only one third of them satisfied the criterion in 2009. Slovenia is, in comparison with other countries, at the bottom with its 0.0858 ha of arable land per inhabitant when the European average is 0.2178 ha of arable land per inhabitant. Only Belgium and the Netherlands are in worse position than Slovenia.

The food security issues are a part of most EU countries wherein Slovenia's issues are one of the worse. The disadvantageous state of food security in Slovenia is mostly the consequence of unfavourable processes in land use changes where the most dominant are the processes of extensification (intensive arable land changes into meadows, overgrown areas or forest) or the process of developing build-up areas. Between 2000 and 2012, we lost 5000 ha of fields, more than 9000 ha of meadows and a bit more than 2000 ha of vineyards and orchards only because of the soil sealing. In other words: on the 15% of developed land, in the year 2000 there was still arable land.

It seems that new municipalities increased the process of sprawl because of different interests that included developing residential and industrial zones as well as shopping and storage areas on the surfaces with high cultivation potential. On the other hand, this quality arable land is left to the mercy of capital because of the lack of interest and deficient legislation. The reasons for overgrown arable land are unfavourable policy, land abandoning because of market-oriented conditions and

unpleasant age structure of the rural population. We should be worried especially for food independence and social values that are the cue for the processes mentioned above.

VPLIV ZASTIRKE NA ZADRŽEVANJE VLAGE V PRSTI

Ana Vovk Korže

Ddr., profesorica geografije in zgodovine, redna profesorica

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška c. 160, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta: ana.vovk@um.si

UDK: 911.2:631.41

COBISS: 1.01

Izvleček

Vpliv zastirke na zadrževanje vlage v prsti

V Severovzhodni Slovenije se v zadnjih desetletjih pojavljajo pogoste suše, ki onemogočajo rast kulturnih rastlin. Z namenom, da po naravni poti povečamo vlažnost prsti, uporabljamo zastirko. Zastirka varuje prsti pred večjo izgubo vlage, zmanjša potrebe po zalivanju, preprečuje erozijo, izpiranje in zbitost, zato prsti z zastirko ni potrebno rahljati. Kjer so prsti pokrite z zastirko, je tudi manj plevela, kar ugodno vpliva na rast rastlin in zmanjša izhlapevanje iz zemlje. S terensko raziskavo smo spremljali delež vlage v prsti na travniku, njivi in gomilasti gredi in sicer v prsteh, ki so bili pokriti z zastirko in v prsteh brez zastirke. Ugotovitve kažejo, da bi lahko z uporabo zastirke pomembno povečali zadrževanje vlage v prsteh, pri čemer pa ima pomembno vlogo tudi način rabe prsti.

Ključne besede

suša, prsti, permakultura, učni poligon Dole, vlaga v prsti, zastirka

Abstract

The influence of mulches on moisture retention in the soil

In the northeastern Slovenia in recent decades suffer from frequent droughts, which inhibit the growth of cultivated plants. With the purpose of naturally increase the humidity of the soil, we used mulches. Mulches protects the soil from increased moisture loss, reduces the need for watering, prevents erosion, leaching and soil compaction, and the soil with mulches is not necessary to loosen. Where the soil is covered with mulches, it is also less weeds, which had a positive effect on plant growth and reduce evaporation from the soil. With the fieldwork we were monitored moisture content of the soil in the meadow and fields and in the profiles, which were covered with mulches and without mulches profiles. The findings show that could be used to mulches significantly increased moisture retention in soils, where it plays an important role in the way the use of your soil.

Key words

Drought, soil, permaculture, learning polygon Dole, moisture in the soil and mulches

1. Uvod

Geografija prsti preučuje dejavnike, ki vplivajo na razširjenost, razporeditev in značilnosti prsti po svetu (Spaargaren, Deckers 2013). Te dejavnike imenujemo tudi geografski faktorji, to so podnebje, rastlinstvo in živalstvo, vključno s človekom, matično podlago in časom. Le ti delujejo povezano in v kombinacijah ustvarjajo cone oz. regije, ki so prepoznane po določenih tipih prsti. Med geografskimi faktorji, ki pomembno vplivajo na lastnosti prsti je vse bolj prepoznan vpliv podnebja, predvsem razporeditev padavin. Daljša sušna obdobja izsušijo prsti do stopnje, da začne rastlinam primanjkovati vode. Globalno ogrevanje naj bi se nadaljevalo in povprečna temperatura površine Zemlje, ki je znašala ob prelomu stoletja 14,5°C, naj bi se do leta 2050 zvišala na okrog 16°C, do konca 21. stoletja pa že na 17°C, predvsem kot posledica naraščanja števila prebivalstva in človeškega spreminjanja lastnosti atmosfere. Ogrevanje naj bi bilo izrazitejše v hladni polovici leta in v severnih geografskih širinah (Kajfež Bogataj 2005).

Zaradi spremenjenih podnebnih razmer je potrebno dodatno skrbeti za prsti predvsem s preprečevanjem izhlapevanja ter povečevanjem deleža organske snovi, ki zadržuje vlago v prsteh. Za zadrževanje vlage v prsteh se že dolgo uporablja zastiranje. Zastirka je plast rastlinskih ostankov ali drugih materialov, s katerimi prekrivamo zemljo okoli rastlin. Zastiranje je namenjeno preprečevanju rasti plevelov in zadrževanju vlage v prsti. Zastirka ima tudi druge ugodne učinke, preprečuje erozijo in uravnava temperaturo prsti zaradi senčenja. Z razgrajevanjem zastirk iz organskih materialov se izboljša rodovitnost prsti (Kodeks ravnanja 2013, str. 4). Zastirka ima torej številne pozitivne lastnosti kot so:

- zmanjšuje izhlapevanje vode iz površine tal;
- rastline imajo za 25 - 50 % manjšo porabo vode;
- preprečuje zbijanje prsti;
- stabilizira vlažnost prati (ni velikih nihanj);
- zavira rast plevelov;
- zmanjšuje nihanje temperature tal in
- preprečuje erozijo in izboljša estetski videz prsti (Medmrežje 2).

Zastirka iz lesa ali drevesne skorje se lahko uporablja okrog dreves, grmovja in trajnic. Takšna zastirka počasi razpada in zmanjšuje zbitost tal. Pri zastirki iz drevesne skorje se del dušika iz prsti porabi pri razgradnji zastirke s strani mikroorganizmov. Slama je kot zastirka uporabna spomladi, saj skladišči veliko toplote in jo oddaja zemlji, ki je v prvih pomladanskih mesecih še hladna. Zastirko iz drevesne skorje uporabljamo v debelini 2 - 10 cm. Debelina med 7 in 10 cm dobro zavre rast večine plevelov. Na tleh, ki so močno zbita ali vsebujejo veliko gline lahko zastirka z zmanjšanjem izhlapevanja vode povzroči povečano vlažnost prsti, kar je vzrok za gnitje korenin pri občutljivih vrstah rastlin. Pod organsko zastirko je temperatura tal nižja, to je pomembno zlasti takrat, ko so dnevne temperature zelo visoke (nad 30°C). Organska zastirka ni primerna za območja z zelo hladno klimo in zgodnjo spomladno saditvijo, ker so prsti še mrzle (Šink 2013). Za segrevanje hladnih prsti sta namreč pomembna sončno obsevanje in visoke temperature zraka. Če so tla prekrita z zastirko to preprečimo in s tem upočasnimo razvoj rastlin. Zastirka prepreči izhlapevanje vode in rast plevela. Z zastiranjem prsti varujemo tudi pred neugodnimi vremenskimi razmerami, kot so močne poletne nevihte, močni vetrovi, pripeka sonca in toča. Ekstremne vremenske razmere zbijejo prsti, zato postanejo trde in zahtevne za obdelavo. V zbitih prsteh se težko razraščajo korenine rastlin in tudi edafon se težje razvija, kar vpliva na zmanjšanje ekosistemskih

storitev (rodovitnost). Dodatni pomen zastirke je tudi ta, da upočasni rast plevela, zato je manj pletja in ni motenja rasti rastlin med vegetacijsko dobo. Zastirka je lahko tudi kot gnojilo in zaščita pred zunanji vplivi ter morebitnimi škodljivci. Zastirka daje hrano tudi številnim talnim organizmom in mikroorganizmom in izboljšuje mineralno sestavo zemlje.

Na učnem poligonu za samooskrbo Dole (Slika 1) smo na treh mestih spremljali vpliv zastirke na vlažnost prsti in sicer tako, da smo na vsakem od vzorčnih mest odprli dva profila. En profil je bil na prsti, ki je bila pokrita z zastirko in drugi v prsti brez zastirke (na travniku, njivi in gredi). Tako smo kvantitativno od maja do julija 2013 v spremljali vsebnost vlage v prsteh s pomočjo aparata za merjenje vlage.



Slika 1: Območje raziskave vpliva zastirke na zadrževanje vlage v prsteh je učni poligon za samooskrbo Dole. Na območju 1 se nahaja travnik, na območju 2 njiva in na območju 3 gomilasta greda.

(Vir: A. Vovk Korže 2013).

Za vsa tri merilna mesta in vseh šest vzorčnih profilov (z zastirko in brez zastirke) velja, da so na psevdooljenih prsteh, ki so bile v času suše precej razpokane. Na mestih, ki smo jih za namene raziskave pokrili z zastirko (10 cm na debelo od marca do konca julija 2013), razpok v prsti ni bilo.

Zato smo izhajali iz hipoteze, da zastirka vpliva na zadrževanje vlage v prsteh, da imajo prsti, ki so pokrite z zastirko posledično višjo vlažnost in da zastirka ugodno vpliva tudi na druge lastnosti prsti, to je nastajanje humusa in na strukturo prsti (povezanost strukturnih agregatov).

2. Metodologija

Na učnem poligonu za samooskrbo Dole prevladujejo prsti, ki spadajo po FAO Unesco klasifikaciji med psevdoglejene z zaporedjem horizontov A – Bg – C. Razprostranjenost psevdoglejenih prsti je velika prav na območju Severovzhodne Slovenije in v Dravinjskih goricah. So na vznožjih gričevja in na ravninah na stiku z dolinskim dnom. Najpogosteje imajo zbit, težak in gost glinast horizont, zato v njih zaostaja padavinska voda zlasti v vlažnem delu leta, pore pa v sušnem delu leta zapolni zrak, zato so suhe in zbite (Repe 2010).

Na psevdoglejih je uporaba permakulturnih pristopov, na katerih temelji učni poligon za samooskrbo, nujna. Zaradi slabih naravnih razmer bi bilo obdelovanje prsti preveč zahtevno in za ekosisteme škodljivo (prekopavanje, oranje, gonjene). Zastirko na učnem poligonu uporabljamo dve leti in spremljamo ugodne učinke uporabe le te za prsti. Zato smo raziskavo zasnovali na spremljanju pomena zastirke pri zadrževanju vlage v prsti, zlasti v sušnem obdobju.

Vsebnost vlage v prsti smo merili 13 tednov od 3. maja do 31. julija 2013 (vsak teden v petek zjutraj med 8.00 in 10.00 uro). Monitoringe smo izvajali v naslednjih terminih v mesecu maju 2013 3.5., 10. 5., 17.5., 24. 5. in 30. 5.; v juniju 7.6., 14.6., 21.6., 28.6. ter v juliju 5.7., 12.7., 19.7. in 26. 7.



Slika 2: Aparat Soil pH moisture meter se uporablja za terenske raziskave. Merilno območje vlage ima 1 – 8 (1 je suho, brez vlage, torej 0 % in 8 je mokro, vse pore so zapolnjene z vodo, torej 100 %). Razmik med stopnjami od 1 do 8 je 12,5 % vlage.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.

Naklon površja je bil pri vseh treh lokacijah (travnik, njiva in gomilasta greda) podoben (med 0 in 2 stopinjama). Vlago smo merili na vseh treh lokacijah v

razponu 120 minut (med 8. in 10. uro) in sicer v prsti z zastriko in brez zastirke. Povsod smo uporabili enako zastirko iz sena, ki smo jo položili na površje v mesecu marcu 2013. Na vsaki lokaciji smo imeli torej dva profila, profil A je bil z zastriko in profil B je bil brez (travniki A profil, travniki B profil; njiva A profil in njiva B profil ter gomilasta greda A profil in gomilasta greda B profil, oba profila sta bila na enaki lokaciji v oddaljenosti 1 m. Delež vlage v prsti smo spremljali z aparatom Soil pH moisture meter. Aparat meri tudi reakcijo prsti na natančnost $\pm 0,2$ pH v območju meritve med 3 pH (zelo kisla reakcija) in 8 pH (alkalna reakcija). Uporaba aparata je enostavna. Vstavimo ga direktno v zemljo, ki jo testiramo tako globoko, da so vsi kovinski deli pokriti z zemljo. Zagotoviti moramo dober stik med zemljo in elektrodami. Po 10 minutah odčitamo vrednost vlage (in pH). Za točnost meritev smo vsako meritev ponovili dvakrat in uporabili povprečno vrednost (med meritvami ni bilo vidni razlik).

Eksperimentalno smo spremljali delež vlage v prsteh na šestih vzorčnih mestih. Tedensko zbrane podatke smo preračunali v povprečne vrednosti, ki so prikazane v nadaljevanju. Zbrali smo tudi podatke o psevdoogljenih prstih na učnem poligonu Dole, ki so prevladujoče na raziskovalnem območju.



Slika 3: Merilno mesto travnik na vznožju učnega poligona Dole. Prst je bila večji del poletnih mesecev razpokana zaradi sušnosti psevdoglejnih prsti.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.



Slika 4: Merilno mesto njiva je bilo preprejeno s širokimi razpokami, saj na njivi ni bila sklenjena vegetacijska plast, ki bi blažila izhlapevanje.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.



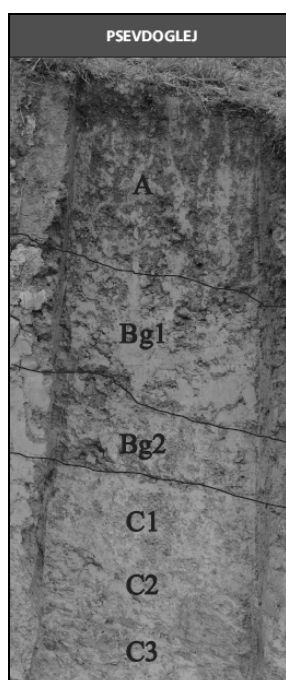
Slika 5: Merilno mesto na gomilasti gredi. Prsti so bile na mestu, kjer smo odstranili zastirko za namene raziskave tudi malo razpokane, kjer pa je bila plast zastirke, je po jutrih bila prst še nekoliko vlažna.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.

3. Rezultati

3.1 Psevdoogeljene prsti na učnem poligonu Dole

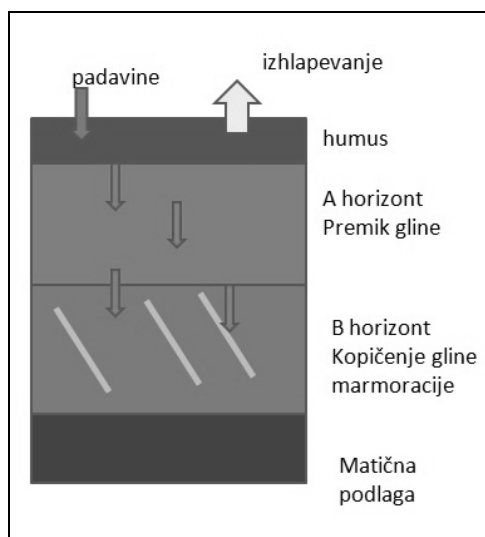
Vsi trije profili prsti (na travniku, njivi in gomilasti gredi) so bili izkopani na ravnini na ravninskem psevdogleju. Za ravninski psevdoglej je značilno, da nastaja na ilovnatno glinastih sedimentih, ki so nastali v času pleistocena in pliocena (Medmrežje 4). Matična podlaga so meljaste ilovice in gline, ki vplivajo na rahlo kislo reakcijo (pH med 5,5 do 6,5). Vsebnost organske snovi je nizka, saj na vzorčnih površinah ni bilo v preteklosti obdelovalnih površin, njiva in grede so v funkciji šele dve leti, zato ni velikih razlik v količini organske snovi med vsemi tremi testnimi površinami. A horizont je jasno ločen od Bg horizonta, je temnejši in strukturno debelo grudičast, medtem ko je Bg horizont zbit in debelo grudičast z oreškasto strukturo. Globina A horizonta je 0 – 26 cm, vendar je globina koreninjenja zaradi zbitosti Bg horizonta omejena na zgornji del profila prsti, to je do 10 cm globine.



Slika 6: Psevdoglej spada med hidromorfne prsti in je prepoznan po sivih marmoracijah.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.

Siva in rjava barva se v profilu psevdoglejev izmenjujeta, odvisno do trajanja suhega in vlažnega obdobja. V času oksidacije prevladuje rjava barva, v času redukcije pa siva. Podtalnica v te prsti ne seže, zato ni nikjer enotno sivega horizonta (Repe 2010). Voda vedno priteka v profil od zgoraj navzdol. Na psevdoglejih so v preteklosti rastle gozdovi hrasta gradna, ki pa so večinoma izkrčeni. Za kmetijsko rabo te prsti niso ugodne, saj so v sušnem obdobju zelo trde, v vlažnem pa mazave. Prav te njihove naravne lastnosti so bile povod za permakulturni način obdelovanja prsti na učnem poligonu v Dolah.



Slika 7: Procesi premeščanja gline iz A v B horizont ustvarjajo težko konsistenco prsti, ki jo povečuje še izhlapevanje vode iz površine prsti. B horizont dobi oznako Bg.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.

3.1.1 Podatki o psevdooogljenih prsteh na učnem poligonu Dole

Talni tip: psevdoglej ravninski, distričen, srednje globok

Pedogenetski dejavniki: makrorelief – dolinsko dno, litološka podlaga – fluvioglacialni nanosi ilovice in gline, kmetijska raba prvenstveno travnik, v zadnjih dveh letih njiva s plitvim oranjem in grede.

Opis horizontov:

A horizont: 0 – 26 cm, drobljiv, nelepljiv, neplastičen, suh, meljasta ilovica, grudičast, humozen, rjava barva, prekoreninjenost srednja (10 % korenin v velikost nad 2 mm), biološka aktivnost slaba, rovi deževnikov zelo redki, konkrecij ni, prst je brez vonja, brez karbonatov in pH je 5,5, skeleta ni.

Bg1: 26 – 45 cm: težko drobljiv, nelepljiv, neplastičen, suh, meljasto glinasta ilovica, debelo grudičast, slabo humozen, sivo rjava barva, prekoreninjenost slaba (pod 5 % korenin v velikost nad 2 mm), biološka aktivnost zelo slaba, rovi deževnikov niso vidni, konkrecije železa, prst ima vonj po zemlji, brez karbonatov in pH je 5,3, skeleta ni.

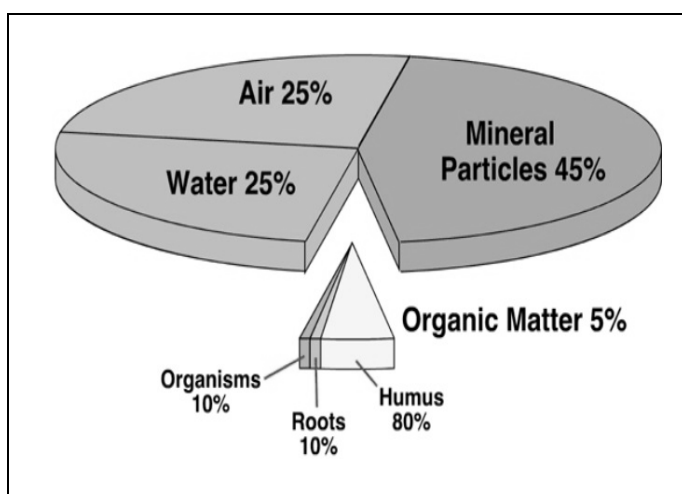
Bg2: 45 – 56 cm: zelo težko drobljiv, nelepljiv, neplastičen, suh, meljasto glinasta ilovica, zelo debelo grudičast, nehumozen, temno sivo rjava barva, ni prekoreninjen, ni biološko aktiven, konkrecije železa, prst ima vonj po zemlji, brez karbonatov in pH je 5,0, skeleta ni.

Preglednica 1: Lastnosti psevdoooglejenih prsti na učnem poligonu Dole.

Horizont	cm	pH v H ₂ O	Tekstura			Razred	Delež vlage	Delež org. snovi %	CaCO ₃ %
			P %	M %	G %				
A	0-26	5,5	7	75	18	MI	10	8	pod 2
Bg1	26-45	5,3	9	70	21	MGI	10	5	pod 1
Bg2	45-56	5,0	8	68	24	MGI	12	2	pod 1

Vir: Lastne meritve.

Kmetijska stroka psevdogleje uvršča med prsti srednje do slabše kakovosti na sicer ugodnem reliefu. Njihova glavna pomanjkljivost za kmetijsko rabo je izrazito slab vodno zračni režim. V deževnih obdobjih voda zaradi težko prepustnega Bg horizonta zaostaja na površini in prsti delujejo zamočvirjeno. V suhih obdobjih pa se zaradi zbitosti Bg horizonta vrhnji horizont močno izsuši in razpoka. Posevke zato suša močno prizadene. Obdobja z ugodnimi lastnostmi prsti za obdelavo so kratka. Na sposobnost zadrževanje vlage v prsti vplivajo prsti in njihove značilnosti. Prsti so sestavljene iz mineralnega dela, v porah sta voda in zrak, posebno vlogo pa ima organska snov (Slika 8).



Slika 8: Organska snov v prsti (humus) je bistvenega pomena za zadrževanje vlage v prsteh, zato je uporaba zastirke izjemnega pomena.

Vir: Medmrežje 3.

Humus opravlja v prsti pomembne funkcije in sicer zadržuje stabilnost prsti in ohranja vlažnost, zmanjšuje izpiranje hranil iz zgornjega profila prsti in izboljšuje strukturo prsti, ki je bistvena za rast rastlin. Dostopnost zraka in vode koreninam je bistvenega pomena za rodovitnost prsti. Le ta pa je povezana s tipom prsti. Skozi avtomorfne prsti se voda nemoteno pretaka, v hidromornih pa zaostaja in preprečuje normalen razvoj profila. Tak primer je psevdoglej, kjer se voda zadržuje v B horizontu zaradi povečanega deleža gline, ki se izpira iz A horizonta v Bg1 in Bg2.

Prav zaradi zelo slabih naravnih lastnosti psevdoglejnih prsti, smo na kmetijsko površinah uvedli uporabo zastirke tudi na učnem poligonu za samooskrbo Dole. Z dodajanjem zastirke povečujemo delež organske skozi (humusa) in na ta način zmanjšamo izhlapevanje iz površine prsti ter zaščitimo rastline pred zunanjimi vplivi (močan dež, veter). Rastlinska zastirka iz sena delno zakasni rast rastlin v prvih dveh tednih oz. v prvem mesecu rasti, po enem mesecu pa se te razlike izničijo (Ban, Sinčič Pulić, Oplanič, Borošić, Žnidarčič 2009). Za zastirko se uporabi vsaka posušena ali napol posušena biomasa, ki ne vsebuje semen. Najbolj pogosto se za zastirko uporablja seno, slama in posušena trava zelenic. Posebne zastirke so iz kopriv, stročnic, metuljnic in gabeza in so namenjene tudi gnojenju prsti. Zastirke iz gozdne praproti, pelinovih listov in bezgovih zelenih delov imajo varovalni pomen, saj odganjajo polže, bramorje in voluharje (Medmrežje 1). Med manj običajne

zastirke spadajo luščine lešnikov, orehov, stebila zdravilnih rastlin, ki imajo poleg varovalnega tudi estetski videz.

V raziskavi smo se omejili na spremljaje gibanja vlage v prsti na površini tal med 0 in 2 cm globine, v globini 10 cm in globini 25 cm. Na vzorčnih mestih smo uporabili 10 cm sloj senene zastirke, ki smo jo pokrili po tleh v mesecu marcu 2013. Spremenjeno razmerje med dežjem in sušo bo lahko zmanjšalo zaloge vode, ki se zdaj sproščajo šele spomladi ali ob začetku poletja. Na zaloge pitne vode lahko vplivajo tudi poplave in intenzivne padavine, ki bi hitro odtekle in pospeševale erozijo tal (Kajfež Bogataj 2005), zato bo prilagajanje rabe tal spremenjenim podnebnim razmeram nujno. Tovrstni primeri po svetu kažejo velike težave z erozijo prsti (Mahmood, Legates, Meo 2004) v azijskih državah, v Sloveniji pa se vse bolj kažejo hitri preskoki med sušnimi in poplavnimi obdobji.

3.2 Vsebnost vlage v prsteh na travniku, njivi in gomilasti gredi

V preglednicah 2, 3 in 4 so zbrani skupni podatki o vsebnosti vlage v prsteh na treh lokacijah in sicer na površini (0-2 cm), v globlini 10 cm in v globini 25 cm ter iz šestih merilnih mest (z zastirko in brez zastirke).

Preglednica 2: Delež vlage v prsteh na površini (0 do 2 cm).

Vzorčna površina	% vlage v prsti z zastirko	% vlage v prsti brez zastirke
travnik	17	10
njiva	15	9
gomilasta greda	22	12

Vir: Lastne meritve.

Na vseh treh merilnih mestih imajo prsti z uporabo zastirke v zgornjem horizontu več vlage kot prsti brez zastirke in to kar za povprečno 40 %, kar kaže na velik pomen uporabe zastirke. Skupna lastnost uporabe zastirke je, da le ta ne glede na rabo tal (travnik, njiva, greda) razpada v organsko snov, ki se oprijema površine, zato zmanjšuje izhlapevanje vlage iz tal. Vloga zastirke se vidi tudi v tem, da prsti pokrite z zastirko 10 cm od marca do maja 2013 niso razpokale. Konec julija je zastirka že preperela in je zastirka imela manjšo vlogo pri preprečevanju izhlapevanja vode iz prsti. Gomilasta greda ima največ vlage zato, ker je gomila zgrajena iz več plasti (zemlja, organska snov, seno, slama, les), kar omogoča zadrževanje vlage v tleh. Travniki in njiva nimata tega t.i. pufernega sistema, ki bi preventivno varoval prsti, zato na zadrževanje vlage v prsteh vpliva tudi predhodna pripravljenost prsti. Tod so se izkazali permakulturni pristopi, ki temeljijo na vertikalnih sistemih obdelave, kot zelo koristni. Posledično je imela gomilasta greda tudi brez zastirke (odstranili smo jo meseca marca 2013 za namene raziskave) več vlage od njiva oz. travnik.

Preglednica 3: Delež vlage v prsteh v globini 10 cm.

Vzorčna površina	% vlage v prsti z zastirko	% vlage v prsti brez zastirke
travnik	12	10
njiva	12	9
gomilasta greda	16	14

Vir: Lastne meritve.

Z globino 10 cm je delež vlage upadel, saj zastirka deluje predvsem na zgornje horizonte. Psevdooglejene prsti ne vsebujejo veliko organskih snovi in zato zastirka s preperevanjem šele prehaja v prst. Izhajajoč iz meritev sklepamo, da je uporaba

zastirke pomembna predvsem na surovih prsteh, ker nimajo možnosti zadrževanja vlage zaradi nizkega deleža organskih snovi. To je bil tudi razlog, da smo na učnem poligonu uvedli uporabo permakulture, ki temelji na rabi zastirke. Med njivo in travnikom pri uporabi zastirke v globini 10 cm ni večjih razlik zato, ker se v teh plasteh že pojavljajo vplivi gline iz Bg horizonta, ki v sušnem obdobju trdi prsti in poveča zračnost v globino prsti (razpoke). V globini 10 cm nismo izmerili večjih razlik na površinah brez zastirke, kar kaže na to, da je vloga zastirke omejena predvsem na zgornje dele prsti, edino pri gredah je delež vlage večji zaradi strukture teh gred.

Preglednica 4: Delež vlage v prsteh v globini 25 cm.

Vzorčna površina	% vlage v prsti z zastirko	% vlage v prsti brez zastirke
travnik	14	12
njiva	12	10
gomilasta greda	16	14

Vir: Lastne meritve.

Z globino je delež gline narastel, pri 25 cm globine je delež gline v Bg1 70 %, kar vpliva na zadrževanje vlage, zato je delež vlage v prsti večji kot na globini 10 cm, kjer se prsti sušijo tudi zaradi razpok. Gomilasta greda ima na obeh merilih mestih največ vlage, vendar zelo podobno kot pri 10 cm, kar je posledica zgradbe gomilaste grede. Iz tega sledi, da je najbolj občutljiva prst pravi pri 10 cm do 25 cm, kjer korenini večina rastlin, zato bi bilo potrebno ta horizont prsti posebej varovati.

4. Diskusija

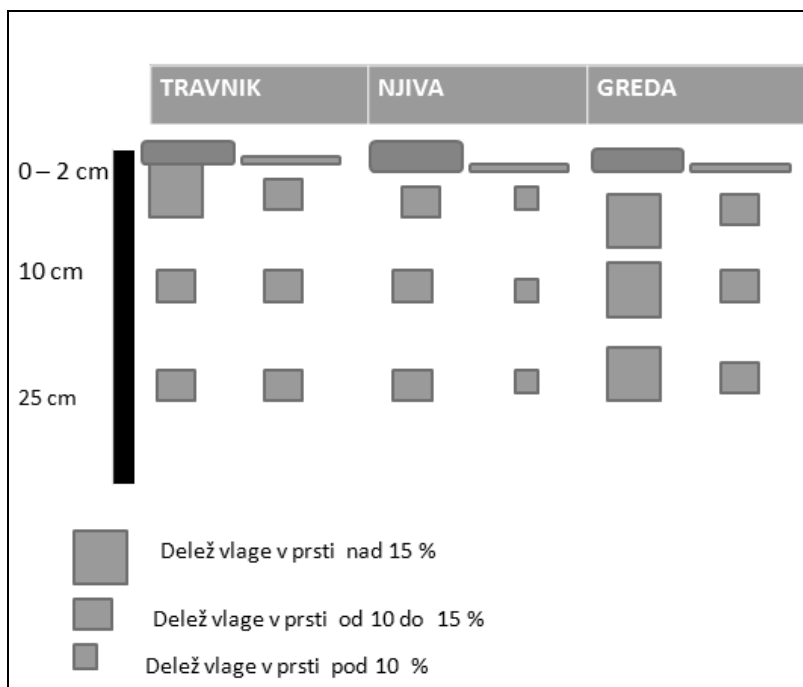
Meritve vsebnosti vlage v prsti so pokazale, da imajo na površini med 0 in 2 cm prsti na travniku, njivi in gredi več vlage zaradi zastirke (povprečna vrednost vlage na travniku z zastirko je 17 %, na njivi je 15 % in na gredi je 22 %). V primerjavi s prstmi brez zastirke so povprečne vrednosti vlage v prsti na travniku 10 %, njivi 9 % in gredi 12 %, kar potrjuje velik pomen zastirke na eni strani ter pomen oblike rabe tal na drugi strani. Na gredi, ki je zgrajena v plasteh tudi iz organskih snovi, je namreč v obeh primerih (z zastirko in brez zastirke) največ vlage v prsti. To potrjuje ugotovitve, da permakulturni sistemi ugodno vplivajo na zadrževanje vlage v prsteh, ki so težke za obdelovanje (Vovk Korže 2013).

Z globino vlaga zastirke na psevdoglejih upada, saj so zgornji A horizonti na psevdoglejih na raziskovalnih površinah še dokaj surovi, zato ima zastirka v globini 10 cm manjši pomen kot na površini. Še posebej to velja za globino 25 cm, kjer se vpliv zastirke ne čuti več, veliko večjo vlogo ima tekstura prsti in sicer delež glinastih delcev. V psevdoogljenih prstih je v globini 25 cm med 60 in 70 % gline, kar pomeni naravno sposobnost zadrževanja vode, ko je le ta prisotna v profilu prsti. Ko pa je v porah prsti zrak, se prsti z visokim deležem gline zelo posušijo in razpokajo. Prstem manjka organska snov, ki ima veliko sposobnost zadrževanja vlage, zato je uporaba zastirke nujna. Meritve kažejo, da je v globini 10 cm vlažnost prsti z zastirko 12 % tako na njivi kot travniku, na gredi pa 16 %, medtem ko je brez zastirke v globini 10 cm vlažnost prsti na travniku 12 %, njivi 12 % in na gredi 16 %, kar je za povprečno 5 % manj kot v zgornjem sloju prsti. V primerjavi z deležem vlage v globini 10 cm brez zastirke (travnik 10 %, njiva 9 % in greda 14 %) je pri globini 10 cm še viden vpliv zastirke. Podoben proces je viden v globini 25 cm, kjer je vlažnost prsti z zastirko na travniku 14 %, njivi 12 % in gredi 16 %, medtem ko je brez zastirke vlažnost v globini 25 cm 12 %, na njivi 10 % in v gredi

prav tako 16 %. Delež vlage v prsti pri 25 cm ni več odvisen od zastirke, ampak nanjo vpliva tekstura prsti. V globini 25 cm ima vodilni vpliv način obdelovanja zemlje, gomilaste grede imajo največjo sposobnost zadrževanja vlage prav zaradi njihove zgradbe.

4.1 Model gibanja vlage v prsti na travniku, njivi in gredi z uporabo zastirke in brez zastirke

Vhodni podatki za model so pridobljeni iz terenskih meritev, velikosti kvadratov kažejo delež vlage v prsteh. Vrednosti za model smo posplošili na delež vlage v prsti nad 15 %, delež vlage v prsti od 10 do 15 % in delež vlage v prsti pod 10 %.



Slika 9: Model vsebnosti vlage v prsti glede na tip rabe prsti in uporabo zastirke.

Vir: A. Vovk Korže, 2013.

Pomembna ugotovitev, ki izhaja iz modela je, da prsti, ki niso gole, zadržijo več vlage v prsti in da k deležu vlage v prsti pomembno prispeva način obdelovanja prsti (v našem primeru gomilaste grede zaradi večje vsebnosti organskih snovi zadržijo več vlage kot travnik ali kot njiva). Zastirka pomembno vpliva k zadrževanju vlage predvsem v zgornjih horizontih, zato se v modelu izraža povečan delež vlage v plasti med 0 in 2 cm, medtem ko z globino delež vlage upada. Psevdogleji zaradi večjega deleža gline v globini zadržijo vlogo v vlažnih obdobjih, v suhih pa te možnosti nimajo, zato je prstem tipa psevdoglej potrebno dodajati organsko snov (to se vidi na primeru njive, ki nima v globni organske snovi, saj je bila njiva urejena šele pred dvema letoma, in na primeru grede, ki ima dodano organsko snov v globini). Kot ugotavlja tudi Repe (2010) je največ psevdoglejenih prsti prav v severovzhodnem delu Slovenije, kjer se pojavljajo največji ekstremi v suši in poplavih. Zato bi permakulturni sistemi obdelave prsti pomembno vplivali na zadrževanje vlage v prsteh predvsem v ekstremnih podnebnih razmerah.

5. Zaključek

Uporaba zastirke pomembno vpliva na zadrževanje vlage v prsti. Rezultati raziskave pomena zastirke pri zadrževanju vlage v prsti kažejo, da se vlaga najbolj zadrži v gomilastnih gredah in sicer na površini in v globini. Psevodooglejene prsti vsebujejo v Bg horizontu večje deleže glin, ki se v sušnem obdobju posuši, zato omogoča prodor toplega in suhega zraka v globino in dodatno prispevajo k sušenju prsti. Gomilaste grede pomembno prispevajo k zadrževanju vlage v prsti tudi v globini, saj sestava grede s povečano vsebnostjo organskih snovi dodatno pomaga zadrževati vlago v primerjavi z njivo ali travnikom, ki nimata organske snovi v spodnjih horizontih. Ker ima organska snov pomembno vlogo pri nastajanju humusa in zadrževanju vlage v prsteh (Mahmood, R., Legates, D.R., Meo, M. 2004), kar ugodno vpliva tudi na druge lastnosti prsti, je pomembno varovati prsti prav z dodajanjem zastirke. S tem bi na eni strani vračali prsti organsko snov in na drugi strani povečevali njeno samozadrževalno sposobnost. Predvsem v Severovzhodni Sloveniji, ker so prsti kisle in z nizko vsebnostjo bazičnih kationov, bi pomembno prispevali tudi k rodovitnosti prsti. Na to kažejo že uveljavljeni permakutlurni pristopi, ki se s t.i. vertikalnim vrtnarjenjem širijo tudi po Sloveniji in vplivajo na večanje samooskrbnosti na lokalni ravni.

Literatura

- Nunes, A. N., António, C. A., Celeste, O., Coelho A. 2011: Impacts of land use and cover type on runoff and soil erosion in a marginal area of Portugal. *Applied Geography*, Volume 31, Issue 2, April 2011.
- Repe, B. 2010: Prepoznavanje osnovnih prsti slovenske klasifikacije. *Dela* 34, str. 134-166, FF UL.
- Mahmood, R., Legates, D.R., Meo, M., 2004: The role of soil water availability in potential rainfed rice productivity in Bangladesh: applications of the CERES-Rice model. *Applied Geography*, Volume 24, Issue 2, April 2004, Pages 139–159.
- Ban, D., Sinčič Pulič, B., Oplanič, M., Borošič, J., Žnidarčič, D., 2009: Vegetativna rast in pridelek semideterminantnega paradižnika (*Lycopersicon esculentum* Mill.) v odvisnosti od načina zastiranja tal. *Acta agriculturae Slovenica*, 93 – 3, september 2009, str. 357 – 362.
- Kodeks ravnanja za preprečevanje vplivov med kmetijstvom in podnebnimi spremembami. Kmetijstvo in podnebne spremembe. ACCERETE. Kodeks ravnanja. http://www.agrometeorology.org/files-folder/repository/code_of_attitudes_sl.pdf.
- Kajfež Bogataj, L., 2005: Podnebne spremembe in njihovi vplivi na kakovost življenja ljudi. *Acta agriculturae Slovenica*, 85-1.
- Šink, N., 2013: Vpliv zastiranja tal na razvoj in pridelek solate (*Lactuca sativa*). Konferenca VIVUS s področja naravovarstva, kmetijstva, hortikulture in živilstva. Znaje in izkušnje za nove podjetniške priložnosti, 24. In 25. April 2013, Biotehniški center Naklo, Slovenija, str. 213 – 218.
- Spaargaren, O. C., Deckers, J. A., 2013: Soli geography and classification. *Encyclopedia of Life Support Systems*. Vir: <http://www.eolss.net/Sample-Chapters/C19/E1-05-07-04.pdf>
- Vovk Korže, A., D. Vrhovšek, 2005: Biotska pestrost tal in njeno varovanje z ekoremediacijami. Strategija varovanja tal v Sloveniji. 5. December – Svetovni dan tal, konferenca. Pedološko društvo Slovenije. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.

Vovk Korže, A., 2013: Naučimo se biti samooskrbni. Didakta, mar. 2013, letn. 22, št. 161, str. 15-18.

Medmrežje 1: <http://www.biobrazda.si/clanki/clanek/n/zastirke-na-vrtu/62ce236f2bf47ba146163e4077b89ad7/> (1.8. 2013)

Medmrežje 2: <http://www.okrasnivrt.com/delo/zalivanje/zastirka.php> (19. 7. 2013)

Medmrežje 3: <http://www.physicalgeography.net/fundamentals/10t.html> (10. 7. 2013)

Medmrežje 4: http://www.protellus.si/Portals/21/ProTellus/09_psevdoglej.pdf (10. 7. 2013)

THE INFLUENCE OF MULCHES ON MOISTURE RETENTION IN THE SOIL

Summary

Because of changes in climatic conditions is needed to care for the soil primarily by preventing evaporation and increasing the proportion of organic matter, which retains moisture in soils. To retain moisture in soils has long been used soil covering. Mulch is a layer of plant residue or other materials which are coated the ground around the plants. Mulching is designed to prevent the growth of weeds and retaining moisture in the soil. Mulch also has other beneficial effects, prevents erosion and regulate the temperature of soil due to shading.

The use of permaculture approaches on the pseudogley is necessary, which the learning polygon based on self-sufficiency. Due to poor natural conditions would be too demanding for processing of the soil and damaging ecosystems (digging, plowing, fertilization). Mulches on the learning polygon is used for two years and monitor the beneficial effects of these only the soil. Therefore, we designed a study to monitor the importance of mulches in retaining moisture in the soil, especially in the dry season. Measurement of moisture content in the soil have shown that on the surface between 0 and 2 cm of soil in the meadow, field and shaft due to more moisture mulches (average moisture in the meadow with mulches is 15%, on the field is 13%, and on the shaft is 18 %). Compared to soils without mulch are average values of moisture in the soil in the meadow of 10%, on the field 9,8% and in the shaft is 12%, which confirms the great importance mulches on the one hand and the importance of forms of land use on the other. The shaft, which is built in layers from the organic materials in both cases (with mulch and without mulch) more moisture in the soil. This confirms the findings that permaculture systems conducive to moisture retention in soils (Vovk, Korže, 2013).

With the depth of the role of mulches in pseudogley decline, as the upper A horizons at pseudogleys in the research areas is still quite raw, so mulches to a depth of 10 cm has been substantially reduced on the surface. This is especially true for the depth of 25 cm, where the effect of mulches does not feel over a much larger role of the texture of the soil, the proportion of clay particles. In the pseudogley soil is at a depth of 25 cm between 60 and 70% of clay, so called a natural ability to retain water, when this is present only in the profile of the soil. However, when the air in the pores of the soil, the soil with a high clay is dry and crack. In the soils missing organic substance that has many moisture retention. Therefore, the use of mulches is necessary.

Measurements shows that, that in the depth of 10 cm of soil moisture with mulch 12% both in the field as a meadow, of the shaft is 16%, while it is without the mulch in the depth of 10 cm of soil moisture is lower by 2% in the shaft and 1%. A similar process can be seen at a depth of 25 cm, where the soil moisture with the mulch in the meadow 14%, on the fields 12% and on the shafts 16%, while no mulch humidity in a depth of 25 cm 12% to 10% of the field and in the shaft also 16%. Permaculture mound beam stabilizes decrease soil moisture and to prevent significant loss, whereby in addition to the mulch on the surface of the important role of organic material in the soil. Primarily in northeastern Slovenia, whereas acidic and low in base cations, would also contribute to soil fertility. This show has already established permakutlurni approaches with those Vertical gardening also spread across Slovenia and the impact on the increase self-sufficiency at the local level.

VKLJUČENOST DRUŽBENIH VIDIKOV TRAJNOSTI V UČNA NAČRTA ZA GEOGRAFIJO V OSNOVNI ŠOLI IN SPLOŠNI GIMNAZIJI V SLOVENIJI

Petra Banfi

prof. geografije in sociologije

Zelena ulica 10, SI- 9000 Murska Sobota, Slovenija

e-mail: petra.banfi@gmail.com

Karmen Kolnik

Dr., prof. geografije, red. prof.

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: karmen.kolnik@um.si

UDK: 37.03

COBISS: 1.01

Izvleček

Vključenost družbenih vidikov trajnosti v učna načrta za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji

Analize učnih načrtov za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji z vidika zastopanosti učnih ciljev in vsebin družbene trajnosti ter načel vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, ki jih je kot s Smernic vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj izdalo Ministrstvo Republike Slovenije za šolstvo in šport pokaže ustrezno zastopanost učnih ciljev z vidika družbene trajnosti ter njihovo relativno uravnoteženo število v primerjavi z številom učnih ciljev okoljske in ekonomske trajnosti. Vendar pa so le-ti pogosto vsebinsko preozki glede na opredelitve družbene trajnosti ter tudi, da je obravnava vsebin z vidika družbene trajnosti v veliki meri odvisna od učiteljevega znanja, osebne ozaveščenosti in lastne angažiranosti. Zato je bil izdelan dopolnilni nabor učnih ciljev, vsebin in dejavnosti s področja družbene trajnosti.

Ključne besede

geografija, osnovna šola, splošna gimnazija, družbeni vidik trajnostnega razvoja, družbena trajnost

Abstract

Engagement of social aspects of sustainability in curricula for geography in primary and general secondary schools in Slovenia

The results of the analysis of curricula for geography in primary school and general secondary school are introduced from the view of participation of educational objectives and contents of social sustainability and principles of education for sustainable development which are a result of guidelines for education published by the Ministry for educational system and sports in Slovenia. We are seeing a sufficient participation of educational objectives from the view point of social sustainability and their relatively balanced number in comparison to the number of educational objectives in the field of environmental and economic sustainability. The treatment of content from the view of social sustainability depends upon teacher's knowledge, personal awareness and own involvement. We have made suggestions in areas where educational objectives were slim or non-existent.

Key words

geography, primary school, general secondary school, social aspect of sustainable development, social sustainability

Uredništvo je članek prejelo 28.10.2013

1. Uvod

Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije je leta 2007 izdalo Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja, v katerem je njihov vodilni namen: »...poudariti pomen vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj in pokazati možnosti za uresničevanje trajnostnega razvoja pri formalnem, neformalnem in priložnostnem učenju«. (Smernice VITR od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja 2007, 2) Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj (VITR) vključuje tako okoljska, kot tudi gospodarska in socialna vprašanja, in je zato:

- obsežen, celovit, skladen pedagoški proces, ki vključuje odnos med človekom in naravo ter odnose med ljudmi;
- vodi do razumevanja vsestranske zveze med naravnim, gospodarskim, družbenim in političnim sistemom ter soodvisnosti ljudi, ki živijo v različnih delih sveta;
- skuša dejavno in tvorno reševati sedanja in prihodnja okoljska in družbena vprašanja človeštva. Med prednostno opredeljena področja VITR se uvršajo: spoštovanje občečloveških vrednot, dejavno državljanstvo in participacijo, medkulturni dialog in jezikovno raznovrstnost, ohranjanje narave in varovanje okolja (ekološko ozaveščenost in odgovornost), kakovostno izobraževanje - spodbudno delovno in učno okolje, kakovostne medosebne odnose, razvoj socialnih kompetenc (nenasilje, strpnost, sodelovanje, spoštovanje itd.), zdrav življenjski slog (duševno in telesno zdravje), krepitev zdrave samozavesti in samopodobe, kakovostno preživljanje prostega časa, razvijanje podjetnosti kot prispevka k razvoju družbe in okolja, spoznavanje različnih področij kulture in spodbujanje ustvarjalnosti in dejavnosti.

V Smernicah vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja (2007) je definiranih in razčlenjenih enajst načel, ki jih moramo upoštevati pri uresničevanju ciljev VITR:

- načelo odgovornega ravnanja do sebe, družbenega in naravnega okolja;
- načelo obravnave trajnostnega razvoja z vidika etičnih razsežnosti;
- načelo spoštovanja človekovih pravic;
- načelo integrativnosti elementov VITR (povezovanje okoljskih, gospodarskih in socialnih vprašanj);
- načelo celostnega pristopa VITR;
- načelo medkulturnega dialoga;
- načelo sistematičnega, kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja o trajnostnem razvoju;
- načelo ozaveščanja o trajnostnem razvoju;
- načelo vseživljenjskega učenja za trajnostni razvoj celotne populacije;
- načelo partnerstva na lokalnem, regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju;
- načelo socialnega partnerstva.

Šolska geografija se že vrsto let zaveda, da ima med drugim zelo pomembno vlogo v izobraževanju za trajnostni razvoj. Zlasti v začetku 21. stoletja se je slovenska šolska geografija močno povezala z interdisciplinarnimi učnimi cilji za preživetje človeštva in trajnostnega razvoja na lokalnem, regionalnem in globalnem nivoju. (Kolnik 2010). Z VITR pa je povezan tudi nova vizija izobraževanja, znotraj katere se poudarja interdisciplinarni pristop k pridobivanju znanja in veščin, ki je potreben

za trajnostno prihodnost kot tudi za spremembe vrednot vedenja in življenjskih navad. (Resnik Planinc, Mitrovič, Ilc 2009).

V procesu geografske vzgoje in izobraževanja pridobivajo dijaki in učenci sposobnosti za razvoj kritične osebnosti in oblikovanje potrebne kritične distance, ki je potrebna tako za razumevanja delovanja človeške družbe. Prav tako pridobivajo sposobnosti za vrednotenje protislovij od lokalnega, regionalnega do planetarnega okolja, obenem pa se usposabljaajo za prepoznavanje nujnosti trajnostnega razvoja ter odgovornosti do ohranjanja kvalitete okolja za prihodnje generacije (Kolnik 2010).

2. Učna načrta za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji z vidika vsebin družbene trajnosti in načel VITR

V obdobju 2006 – 2008 je bila v Sloveniji izvedena raziskava Analiza in spodbujanje vključevanja vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v osnovne šole, ki je raziskovala, katere elemente trajnostnega razvoja učitelji poznajo v praksi, ter katere vsebine se njim zdijo bolj pomembne oz. jih prepoznavajo kot prednostne. Vzorec je zajemal 172 učiteljev iz različnih osnovnih šol v Sloveniji. Raziskava je med drugim pokazala, da so anketirani učitelji pri opredeljevanju ključnih vsebin trajnostnega razvoja pokazali malo pripravljenosti za upoštevanje vsebin dejavno državljanstvo (30%) in razvijanje podjetnosti (24%). Avtorji raziskave so izrazili zaskrbljenost nad nizkim odstotkom učiteljev, ki se jim omenjeni temi zdita pomembni. Opozarjajo, da neuravnoteženost ključnih vsebin trajnostnega razvoja, kaže na napačno razumevanje omenjenega koncepta pri učiteljih, s tem pa posledično tudi pri učencih. Težavo predstavljajo tudi pristopi, ki zahtevajo sodobnejše metode dela in v okolje odprti kurikulum (primer: zgolj 25% učiteljev je učencem omogočilo, da so sami raziskovali problematiko trajnostnega razvoja). (Jamšek in Javrh 2009).

Izobraževanje učiteljev je pomembno za njihovo nadaljnje delo, saj s stalnim strokovnim izpopolnjevanjem ne le obnavljajo že obstoječe znanje, temveč tudi pridobivajo nova znanja in se seznanjajo z novostmi (aktualne vsebine, novi metodološki pristopi, nova gradiva...). Strokovnost učitelja je (poleg osebne zmožnosti, delovnih pogojev, sodelovanja lokalnega okolja in ustrezne izobraževalne politike) pogoj, »...da lahko učitelji in drugi zaposleni v izobraževanju polno uresničujejo zastavljene cilje, kar od njih pričakujejo učenci, dijaki, študenti in okolje, v katerem delujejo« (Izobraževalna internacionala o poklicni etiki, 2002, 1).

2.1. Analiza učnega načrta za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji z vidika družbene trajnosti

Z namenom ugotoviti zastopanost učnih ciljev z vidika družbene trajnosti je bila 2013 izdelana analiza družbenih vidikov načel VITR (Banfi 2013) učna načrta za geografijo v osnovni šoli (Učni načrt za geografijo v osnovni šoli 2011) in v splošni gimnaziji (Učni načrt za geografijo v gimnaziji 2008) v kateri so kot temeljni kriteriji njihove številčne in vsebinske zastopanosti temeljili na načelih vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, ki jih je objavilo Ministrstvo za šolstvo in šport (Smernice... 2007) in katere del ugotovitev tudi predstavljamo v nadaljevanju.

2.2 Metoda dela

Z deskriptivno metodo je bila izdelana primerjalna analiza izbrane pedagoške dokumentacije (zgoraj navedenih virov), opredeljeni so bili naslednji kriteriji

analize: enajst načel VITR razdeljenih v dve kategoriji. V prvo kategorijo smo umestili tista načela, ki se neposredno nanašajo na družbeni vidik trajnostnega razvoja. Ključni kriterij za umestitev načela v prvo kategorijo, je vsebovanost ključnih besed, ki se nanašajo na družbeni vidik trajnostnega razvoja. Pri tem smo upoštevali definicije in vsebine/teme družbene trajnosti, ki jih je opredelil Colantonio (2009, str. 7).

V prvo kategorijo načel »Kategorija načel družbene trajnosti«, so uvrščena načela VITR: načelo obravnave trajnostnega razvoja z vidika etičnih razsežnosti; načelo spoštovanja človekovih pravic; načelo medkulturnega dialoga; načelo vseživljenjskega učenja za trajnostni razvoj celotne populacije; načelo socialnega partnerstva.

V drugo kategorijo smo umestili načela, ki se nanašajo bodisi na katero izmed drugih dimenzij trajnostnega razvoja (okoljsko ali gospodarsko) bodisi na koncept trajnostnega razvoja v celoti. S tem smo prikazali možnosti, v okviru katerih lahko učitelji prav tako zasledujejo cilje družbene trajnosti ali slednjo obravnavajo v povezavi z ostalima dimenzijama. V tej kategoriji načel »Kategorija možnosti« so vključena načela VITR: načelo odgovornega ravnanja do sebe, družbenega in naravnega okolja; načelo integrativnosti elementov vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj; načelo celostnega pristopa vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj; načelo sistematičnega, kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja o trajnostnem razvoju; načelo ozaveščanja o trajnostnem razvoju; načelo partnerstva na lokalnem, regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju. Po kategorizaciji načel VITR (Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja, 2007) v eno izmed kategorij je bila izdelana analiza splošne cilje učnega načrta za geografijo v osnovni šoli in splošni gimnaziji, tej je sledila analiza operativnih učnih ciljev in vsebin. Operativni učni cilji so v izbranem učnem načrtu zapisani na dva načina: prvič, tako da se nanašajo na razred, nato pa so razdeljeni še po vsebinah. Pri prvi kategoriji načel so analizirani splošni učni cilji pouka geografije, operativne učne cilje po razredih in po vsebinah. Drugo kategorijo (kategorija možnosti) pa smo analizirali zgolj iz vidika splošnih učnih ciljev in operativnih ciljev po razredih.

Učni cilji vključeni v analizo vsebinsko pokrivajo družbeni vidik trajnosti (vključujejo področja: multikulturnost, človekove pravice, izobraževanje, družbeni odnosi, revščina, enakost, demokracija, izobrazba, sodelovanje, stiki v skupnosti, potrebe skupnosti, udeležba v skupnosti,...) ali družbeni vidik trajnosti v povezavi z okoljsko ali ekonomsko dimenzijo trajnostnega razvoja. Cilji, ki vsebinsko niso pokrivali družbene trajnosti so bili izvzeti iz analize, ne glede na to ali so sovpadali z izbranim načelom VITR. Na ta način je bilo upoštevano, da bi med analiziranimi cilji ne bili tisti, ki pokrivajo npr. zgolj okoljsko in/ali ekonomsko trajnost, hkrati pa je bil oblikovan seznam učnih ciljev, ki pokrivajo družbeni vidik trajnostnega razvoja, in učiteljem omogočajo njihovo vključitev v učna gradiva.

Analizirali smo splošne učne cilje in operativne učne cilje v obeh izbranih učnih načrtih, opozoriti pa je potrebno, da operativni učni cilji v prenovljenem učnem načrtu za geografijo v splošni gimnaziji (2008) niso več zapisani po letnikih, temveč po vsebinah, zato smo jih na ta način tudi vključili v analizo. Tako pri splošnih kot pri operativnih učnih ciljeh smo upoštevali zgolj tiste cilje, ki se nanašajo na družbeni vidik trajnostnega razvoja ali je le ta povezan z okoljskim ali ekonomskim vidikom trajnostnega razvoja.

Rezultati so predstavljeni posamično za osnovno šolo in splošne gimnazije, smo pa v komentarjih predstavili tudi medsebojne primerjave.

2.3 Rezultati s kometarjem ter predlogi

Analiza osnovnošolskega učnega načrta Geografija (2011) je pokazala prisotnost ciljev družbenega vidika trajnostnega razvoja med splošnimi in operativnimi učnimi cilji. V prvi kategoriji je samo eno načelo – načel socialnega partnerstva, ki z vidika družbene trajnosti ne pokriva nobenega splošnega ali operativnega učnega cilja v učnem načrtu za geografijo v osnovni šoli. Vsa ostala načela (razen načela človekovih pravic, ki pokriva en splošni učni cilj, a nobenega operativnega učnega cilja), pokrivajo tako splošne kot operativne učne cilje. V drugi kategoriji načel izstopa načelo ozaveščanja o trajnostnem razvoju. Zgolj en operativni učni cilj se nanaša na to načelo. Vsa ostala načela pokrivajo tako splošne kot operativne učne cilje. Splošni učni cilji so v izbranem učnem načrtu razdeljeni v tri skupine: cilji vrednot, cilji poznavanja in razumevanja, ter cilji razvoja spretnosti. S prvo kategorijo, ki so jo sestavljala načela družbenega vidika trajnostnega razvoja, so sovpadali zgolj štirje (od skupno štiriindvajsetih splošnih učnih ciljev opredeljenih v učnem načrtu za geografijo v osnovni šoli) splošni učni cilji. Od tega so trije cilji iz skupine »cilji vrednot« in eden iz skupine »cilji poznavanja in razumevanja«.

Druga kategorija načel je zajela bistveno več splošnih učnih ciljev, kar štirinajst izmed skupno štiriindvajsetih lahko povežemo z enim izmed načel vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj. Pri tem prevladujejo cilji vrednot (10), v veliko manjši meri pa sledijo cilji poznavanja in razumevanja (2) in cilji, ki razvijajo spretnosti (2).

Rezultati analize (Preglednica 1) splošnih učnih ciljev kažejo, da so načela, ki se nanašajo zgolj na družbeni vidik trajnostnega razvoja slabo zastopana v splošnih učnih ciljih. Veliko bolj so zastopana načela, ki smo jih opredelili pod kategorijo »možnosti«, kjer so vsebine družbenega vidika trajnostnega razvoja povezane bodisi z ekonomskim bodisi z okoljskim vidikom. Družbeni vidik trajnostnega razvoja je v večji meri povezan z vsebinami, ki se vežejo na razvoj vrednot pri učencih (npr. spoštovanje, strpnost, mir, zdravje), medtem, ko so slabo zastopani cilji poznavanja in razumevanja. To je najverjetneje tudi vzrok, za slabo prepoznavanje vsebin družbene trajnosti, slabo ozaveščenost o njenih aktualnih tematikah, kar ne nazadnje vpliva na razumevanje koncepta trajnostnega razvoja v celoti. Učitelji in posledično učenci namreč pogosto dojemajo trajnostni razvoj pretežno enostransko in to največkrat v povezavi z okoljsko komponento, oz. še pogosteje z ekološko (Kolnik 2011).

Rezultati analize operativnih učnih ciljev pouka geografije v osnovni šoli so pokazali, da le-ti največkrat pokrivajo načelo medkulturnega dialoga ter načelo vseživljenjskega učenja. Najmanj ciljev se nanaša na načelo etičnih razsežnosti, nobeden izmed operativnih ciljev pa ne vključuje načela človekovih pravic in načela socialnega partnerstva. Načela VITR, ki bi morala biti osrednji steber družbenega vidika trajnosti, so zastopana najmanjkrat.

Predlagamo, da učitelji spodbujajo razmišljanje učencev o etičnih razsežnostih odločanja (na različnih ravneh) posameznika ali družbe, za prihodnje generacije. Učenci naj sami iščejo rešitve za aktualne probleme in ocenijo možnosti za lastno aktivnost pri reševanju le teh.

Preglednica 1: Vključenost načel VITR v učni načrt za geografijo v osnovni šoli.

Načelo VITR	Operativni učni cilji po razredih
obravnave trajnostnega razvoja z vidika etičnih razsežnosti	9. Razred: Učenec razume sonaravni razvoj in odgovornost do ohranjanja ugodnih življenjskih razmer za prihodnje generacije in se tako tudi ravna.
spoštovanje človekovih pravic	/
medkulturnega dialoga	8. razred Učenec sklepa o prednostih in slabostih večnarodnostne skupnosti. Učenec spoznava asimilacijo, integracijo in segregacijo različnih kultur. 9. razred Učenec analizira pomen povezovanja ljudi na narodnostno mešanem ozemlju
vseživljenjskega učenja	6. razred Učenec razvija sposobnost uporabe preprostih metod geografskega raziskovanja, kot so opazovanje, merjenje, preprosta analiza, intervju, kartiranje, uporaba statističnih in drugih virov ter literature na terenu. 9. razred Učenec se ozavešča o pomenu znanja, ki omogoča zaposlovanje v okviru EU.
socialnega partnerstva	/
odgovornega ravnanja do sebe, družbenega in naravnega okolja	6. razred Učenec razlikuje odgovorno in neodgovorno ravnanje s prostorom, ter pridobiva izkušnje odgovornosti za prevzete obveznosti. 8. razred Učenec spoznava potrebo po ohranjanju naravne in kulturne dediščine.
integrativnosti elementov vzgoje in izobraževanja za traj. razvoj	7. razred Učenec primerja naravno- in družbenogeografske značilnosti posameznih delov Evrope. Učenec primerja temeljne naravno- in družbenogeografske značilnosti Evrope in Azije.
celostnega pristopa VITR	7. in 8. razred Učenec razume geografske razsežnosti in posledice povezanosti današnjega sveta.
sistematičnega, kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja o traj. razvoju	9. razred Učenec na podlagi različnih virov, statističnih podatkov in digitalnih gradiv oblikuje izvlečke, sklepe in nakazuje rešitve.
ozaveščanja o trajnostnem razvoju.	9. razred Učenec ozavešča pomembnost ohranjanja okolja za trajnostni razvoj družbe v sedanjosti in prihodnosti.
partnerstva na lokalnem, regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju	6. razred Učenec razvija sposobnost za osnovno proučevanje in raziskovanje pokrajine (lokalne, regionalne) ter sposobnost za vključevanje v odločanje o njenem razvoju. 9. razred Učenec na primeru domače regije se uri in usposablja za uporabo preprostih metod raziskovalnega dela na lokalnem in regionalnem območju ter razvija sposobnost za vključevanje v odločanje o njihovem razvoju.

Vir: Učni načrt za geografijo v osnovni šoli, 2011.

Učitelji naj načelo spoštovanja človekovih pravic povežejo z cilji načela medkulturnega dialoga, saj se z obravnavo učnih tem povezanih z verstvi sveta, različnimi narodi in kulturami, učenci učijo tudi spoštovanja pripadnikov različnih družbenih in kulturnih ozadij. Spoštovanje in razumevanje drugih, pa je neločljivo povezano s poznavanjem človekovih pravic. Učence spodbujajo, da tudi v okviru pouka geografije spoznajo Deklaracijo, kot tudi Konvencijo o otrokovih pravicah ter Ustavo Republike Slovenije, v kateri so zapisane človekove pravice in temeljne svoboščine. Priporočamo, da se učenci skozi vsebine povezane s spoštovanjem

človekovih pravic naučijo prepoznati različne kršitve le teh, tako v svojem domačem, nacionalnem kot globalnem prostoru.

Ker se vsebine kulturne vzgoje (spoznavanje kulture lastnega naroda, spoštljiv odnos do drugih kultur, medkulturni dialog) pokrivajo z vsebinami družbene trajnosti, predlagamo, da učitelji aktivnosti za uresničevanje načel socialnega partnerstva usmerjajo v izkustveno učenje učencev in jih usmerjajo v sodelovanje s različnimi zunanjimi sodelavci: predstavnikov civilne družbe, gospodarstva, znanosti ipd. Učenci naj samostojno iščejo informacije s področja družbene trajnosti (npr.: podatki o revščini pri nas in po svetu, razlike med spoloma v državah tretjega sveta, medkulturni spori, zdravje in bolezni...), ki jih potem kritično ovrednotijo in uporabijo pri reševanju problema (sistematično in ustvarjalno mišljenje), v okviru projektnega dela ali pri izdelavi seminarske naloge. Predlagamo, da se učenci v okviru pouka geografije učijo tudi odgovornega ravnanja do soljudi in družbe nasploh. Slednje naj zajema zlasti možnosti aktivnega sodelovanja v družbi, ter s tem pridobivanje kompetenc za aktivnega državljan, ki »...se aktivno udeležuje v javnem življenju, vendar pa za to potrebuje poleg lastne iniciative, zaupanje vase in določene sposobnosti tudi kompleksno znanje o delovanju družbe in možnostih aktivne participacije.« (Blazinšek 2006, 22).

Rezultati analize učnega načrta Geografija (2008) za splošne gimnazije pokažejo, da je družbeni vidik trajnostnega razvoja prisoten v izobraževalnih ciljih v večji meri, kot v učnem načrtu za geografijo v osnovni šoli, pri tem pa je potrebno tudi navesti, da je učni načrt za geografijo v splošni gimnaziji obsežnejši v številu učnih ciljev ter vsebin.

V Preglednici 2 je prikazana številčna zastopanost ciljev družbene trajnosti, glede na izbrani kriterij načel vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj in vsebine. Načela prve kategorije, ki smo jih poimenovali »načela družbene trajnosti« so zastopana v petnajstih operativnih učnih ciljih. Od tega jih največ (podobno kot v učnem načrtu za geografijo v osnovni šoli), osem pokriva načelo medkulturnega dialoga. Z operativnimi cilji je slabo zastopano načelo vseživljenjskega učenja (en operativni učni cilj), medtem ko učni načrt ne vključuje nobenega cilja, ki bi iz družbenega vidika vključeval načelo socialnega partnerstva. Glede na vsebine oz. boljše vsebinske sklope, prevladujejo učni cilji iz področja geografije Evrope, najmanj ciljev je iz vsebinskega sklopa geografija sveta. Večina ciljev se nanaša na vsebine povezane s prebivalstvom.

Načela druge kategorije, oz. t.i. »kategorije možnosti«, so iz družbenega vidika trajnosti zastopana v enajstih učnih ciljih. Od tega jih je kar šest povezanih z načelom integrativnosti, medtem ko načeli odgovornega ravnanja in ozaveščanja ne pokrivata nobenega učnega cilja. Po vsebinskih sklopih prevladujejo vsebine iz Obče geografije (5), najmanj pa iz področja geografije Evrope (1). Na regionalno geografijo sveta se vežejo trije učni cilji, na regionalno geografijo Slovenije pa dva učna cilja.

Kot v komentarju rezultatov analize osnovnošolskega učnega načrta za geografijo, tudi tu želimo poudariti, da je vključevanje in poučevanje družboslovnih vsebin z vidika trajnostnega razvoja v veliki meri odvisno od učiteljevega znanja, osebne ozaveščenosti, ter ne nazadnje same organizacije pouka. Učne cilje, ki pokrivajo načela iz prve kategorije, lahko učitelj neposredno uporabi pri pouku omenjenih vsebin, medtem ko so učni cilji iz druge kategorije načel, zgolj možnost za katero

učitelj sam presodi če in v kolikšni meri so te vsebine pomembne za dijakov jutri. Pri uresničevanju analiziranih učnih ciljev velja izpostaviti pomen ustrezne izbire učnih metod. Metode in aktivnosti, ki smo jih predlagali zahtevajo od učenca, da sprejme aktivno in soodgovorno vlogo za svoje delo in uspeh v izobraževalnem procesu.

Preglednica 2: Število operativnih učnih ciljev glede na izbrano načelo VITR v učnem načrtu za splošne gimnazije.

1. KATEGORIJA NAČEL	ŠTEVILO OPERATIVNIH UČNIH CILJEV PO VSEBINAH				
	Obča geografija	Geografija Evrope	Geografija sveta	Geografija Slovenije	SKUPAJ
Načelo etičnih razsežnosti.	1	1	/	/	2
Načelo spoštovanja človekovih pravic.	/	2	/	2	4
Načelo medkulturnega dialoga.	1	4	2	1	8
Načelo vseživljenjskega učenja.	1	/	/	/	1
Načelo socialnega partnerstva.	/	/	/	/	0
SKUPAJ	3	7	2	3	15
2. KATEGORIJA NAČEL					
Načelo odgovornega ravnanja.	/	/	/	/	0
Načelo integrativnosti elementov vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj.	3	1	1	1	6
Načelo celostnega pristopa.	2	/	2	/	4
Načelo sistematičnega, kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja o trajnostnem razvoju.	/	/	/	/	0
Načelo ozaveščanja o trajnostnem razvoju.	/	/	/	/	0
Načelo partnerstva na lokalnem, regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju.	/	/	/	1	1
SKUPAJ	5	1	3	2	11
VSEH SKUPAJ	8	8	5	5	26

Vir: Učni načrt za geografijo v splošni gimnaziji, 2008.

Med predloge za izpopolnitev vrzeli v okviru zastopanosti načel VITR v učnem načrtu za splošne gimnazije velja v večji meri poudariti potrebo po premišljenem izboru učnih metod in oblik dela, manj je vsebinskih. Kot prvo ponazoritev lahko navedemo primer že zapisanega učnega cilja vezanega na načelo o človekovih pravicah: predlagamo učne aktivnosti, ki bodo učeče se osveščale pri prepoznavanju kršenja človekovih pravic tako v domačem, nacionalnem kot globalnem prostoru. Učenci individualno spremljajo izbrane medij in pripravijo poročilo temah v katerih so zasledili tematiko človekovih pravic, vodijo razgovor o aktualnih dogodkih, razvijajo kritično mišljenje, ter se naučijo prepoznavati človekove pravice ter oblikovati lastne predloge možnih rešitev. Učitelj naj pouk organizira na način, da dijaki samostojno prihajajo do spoznanj in rešitev.

Za primer ponazoritve dopolnite učnih vsebin s področja zastopanosti načel socialnega partnerstva, načela ozaveščanja o trajnostnem razvoju ter načela sistematičnega, kritičnega in ustvarjalnega razmišljanja o trajnostnem razvoju, ki so vsebinske vzeli v analiziranem učnem načrtu predlagamo, se v izvajanje pouka geografije vključijo tudi zunanje sodelavce, strokovnjake iz različnih področij, ki sodelujejo z učiteljem pri terenskem delu in ekskurzijah, projektnem delu, učnih simulacijah, raziskovalnih nalogah, ipd. Dijaki dobijo osebne izkušnje glede načina

pridobivanja novih informacij, mreženja, povezovanja različnih področij in profilov ljudi. Učitelj naj spodbuja zavedanje, da je socialno partnerstvo pomembno za sprejemanje odločitev, za delovanje posameznika in družbe.

3. Zaključek

Vključitev trajnostnega razvoja v številne lokalne, državne in mednarodne listine, sporazume in zakone, ter v izobraževalne programe, kaže na pomembno vlogo koncepta trajnosti. Trajnostni razvoj zahteva celostni pristop, kar pomeni enakovredno obravnavo vseh njegovih vidikov. V literaturi najpogosteje zasledimo delitev na: okoljski vidik, družbeni vidik in gospodarski vidik trajnostnega razvoja.

V primerjalni analizi izbranih učnih načrtov za geografijo smo se osredotočili na družbeni vidik trajnostnega razvoja, za katerega velja, da je »teoretsko še neizdelan« in da je tudi »poskusov, ki bi definirali družbeno trajnost kot neodvisno razsežnost trajnostnega razvoja bilo malo« (Colantonio 2009, 4) Tudi enotna definicija družbenega vidika trajnosti ne obstaja.

Sintezno lahko povzamemo, da gre ob upoštevanju človekovih pravic, za zadovoljevanje potreb družbe, z namenom ohranjanja kakovosti življenja njenih članov in dolgoročnega razvoja te družbe.

Izmed enajstih načel vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, ki smo jih izbrali kot glavni kriterij, samo načelo socialnega partnerstva iz posameznega učnega načrta ni vsebovalo splošnega ali operativnega učnega cilja, ki bi vsebinsko pokrivalo družbeni vidik trajnostnega razvoja. Predlogi dopolnitev analiziranih učnih načrtov za geografijo, ki smo jih podali se prav zato v večji meri nanašajo tako na aktivnosti in metode, ki jih učitelji lahko vključijo v učno delo (socialno partnerstvo kot neposredna učna izkušnja), kot tudi na dopolnjene vsebine, ki jih lahko vključijo.

Za posamezna analizirana načela velja, da čeprav so učni cilji prisotni, so nekateri vsebinsko precej ozko zastavljeni. Primer takega načela in z njim povezanih učnih ciljev je načelo spoštovanja človekovih pravic. V učnem načrtu za geografijo v osnovni šoli sploh ni predvidenih operativnih učnih ciljev, medtem ko so v učnem načrtu za geografijo v splošni gimnaziji prisotni tako splošni učni cilji kot tudi operativni učni cilji s tega področja, a se slednji nanašajo zgolj na narodnostne pravice. Menimo, da je v takšnih primerih od samega učitelja odvisno ali bo vključil tudi ostale človekove pravice in temo vsebinsko ustrezno dopolnil oz. razširil. V kolikor upoštevamo načelo celostnega pristopa, je to seveda edino smiselno in zaželeno.

Pri tem je potrebno upoštevati, da tako Smernice VITR, kot posodobljena učna načrta predlagajo vključitev sodobnih, inovativnih metod dela v izobraževalni proces. To so učne metode, ki temeljijo na učenčevi aktivnosti, njihovem soodgovornem delovanju v izobraževalnem procesu. Pri obravnavi učnih vsebin trajnostnega razvoja (v našem primeru družbene trajnosti) je pomembno, da učenci vedo, zakaj je določeno znanje za njih in družbeno trajnost pomembno. Naloga učiteljev geografije pa je, da učence vodijo z ustreznim izborom učnih vsebin ter spodbujajo razvoj vrednot, spretnosti in veščin, ki učečim se omogočajo aktivno delovanje učnem procesu in pridobivanje izkušenj za sodelovanje pri soodločanju o spremembah o prostoru.

Literatura

- Banfi, P., 2013: Družbeni vidiki trajnostnega razvoja pri pouku geografije in osnovni in srednji šoli, diplomsko delo, Filozofska fakulteta Maribor.
<http://dkum.unimb.si/Iskanje.php?type=napredno&stl0=Avtor&niz0=Petra+Banfi>, 1.10.2013
- Blazinšek, A., 2006: Aktivno državljanstvo, Slave, Ljubljana.
- Colantonio, A., 2009: Social sustainability: a review and critique of traditional versus emerging themes and assessment methods, v: Horner, M. and Price, A. and Bebbington, J. and Emmanuel, R., (ure.), Second International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment, Loughborough University, Loughborough.
- Colantonio, A., 2007: Social sustainability: Linking Research to Policy and Practice, http://ec.europa.eu/research/sd/conference/2009/papers/7/andrea_colantonio_-_social_sustainability.pdf, 1.10.2013
- Geografski terminološki slovar, 2005, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Izobraževalna internacionala – kodeks poklicne etike, 2002, www2.sviz.si/media/Kodeks%20etike.doc, 25.6.2013
- Jamšek, D., Javrh, P., 2009: Osnovna šola – izobraževalno in kulturno srce trajnostnega ravnanja za najbolj ranljive? Andragoška spoznanja, 15/2, 36 – 44, Ljubljana.
- Kolnik, K., 2010: Šolska geografija v luči vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, Dela, 34, 201 – 210, Ljubljana.
- Kolnik, K., 2011: Usmerjanje bodočih učiteljev geografije v aktivno izobraževanje za trajnostni razvoj, Revija za geografijo, 6/2, 67 – 74, Maribor.
- Lukman, R., 2008: Trajnostni razvoj ter izzivi v vzgoji in izobraževanju, Trajnostni razvoj v šoli in vrtcu: revija za globalne dimenzije kurikula, 2/1, 51 – 56.
- Resnik Planinc, T., Demšar Mitrovič, P., Ilc, M., 2009: Danes za jutri – vloga geografskega izobraževanja za zagotavljanje trajnostne prihodnosti. v: Pomurje: trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri: zbornik povzetkov. 20. zborovanje slovenskih geografov, Ljutomer – Murska.
- Učni načrt za geografijo v gimnaziji, 2008:
http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2012/programi/media/pdf/un_gimnazija/geografija_spl_gimn.pdf. 15.2.2013.
- Učni načrt za geografijo v osnovni šoli, 2011:
http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija.pdf. 15.2.2013.
- Smernice vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do univerzitetnega izobraževanja, 2007: http://www.mss.gov.si/si/solstvo/razvoj_solstva/vzgoja_in_izobrazevanje_za_trajnostni_razvoj/. 15.12.2012.

ENGAGEMENT OF SOCIAL ASPECTS OF SUSTAINABILITY IN CURRICULA FOR GEOGRAPHY IN PRIMARY AND GENERAL SECONDARY SCHOOLS IN SLOVENIA

Summary

We concentrated on social aspect of sustainable development within the comparative analysis of those curricula for geography, for which applies that is still "theoretically inchoate" (Colantonio 2009, 4) and that is also "only a few experiments that would define social sustainability as independent dimension of sustainable development". Non-existing is also the common definition of social aspect of sustainability. We can summarise, that the goal is to satisfy the needs of society bearing in mind human rights, with the regard of keeping quality life of its members and the long term development of society. Only the principle of social partnership from individual curriculum did not contain the general operating educational objective that would be covering the social point of view of sustainable development substantively, from among eleven principles of education for sustainable development, that have been chosen as the main criterion. Proposals of supplementations of analysed curricula for geography, that have been offered are in a larger degree therefore referring to activities and procedures that teachers can include in study work (social partnership as direct learning experience), as well as in supplemented contents. For some individual analysed principles, even though the educational objectives are present, content wise they are narrow. Case of such principle and its narrow content of educational objectives, is the principle of human rights. In the curricula for geography in primary schools there are not foreseen any operational educational objectives, whereas in the curricula for geography in secondary schools, there are present as well general educational objectives as well as operational educational objectives from this field, but the operational objectives are referring only to national rights. We believe, that in such cases it is up to the teacher alone whether he will include other human rights and supplement or elaborate the content properly. If we consider the principle of integrated approach, this is of course the sole reasonable and desirable. We must consider that the guidelines of education for sustainable development are suggesting the inclusion of contemporary, innovative methods of work in the educational process as update curricula. These are didactic procedures, which are based on pupil's activity and their co-responsibility in the educational process. At treatment of didactic contents of sustainable development (in our case of social sustainability) it is important, that pupils know, why certain knowledge is important for them and as well as for social sustainability. The task of geography teachers is that they guide pupils with suitable selection of didactic contents and they are encouraging development of values and skills that enable active participation in didactic process and production of experiences for cooperation at co decision-making on changes in a place.

TIPI NOVODOBNE ENOSTANOVANJSKE HIŠE

Vladimir Drozg

dr., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-mail: vlado.drozg@um.si

UDK: 728.1

COBISS: 1.01

Izvleček

Tipi novodobne enostanovanjske hiše

V prispevku so prikazani tipi enostanovanjske hiše, kakršni so se na območju Slovenije pojavili v prejšnjem stoletju. Tipologija novodobne enostanovanjske hiše sloni na oblikovnih lastnostih, na krajevnem izvoru ter na obdobju, ko se je hiša pojavila. V prepoznanih tipih ni mogoče zaznati pokrajinskih (regionalnih) posebnosti, kot to velja za kmečko hišo, pomembnejši je čas nastanka, ki odraža vrednote, tehniko gradnje in oblikovanje bivalnega okolja.

Ključne besede

enostanovanjska hiša, tipologija, Slovenija

Abstract

Types of new one-family houses

The article shows types of one-family houses that appeared in Slovenia in the previous century. Typology of a modern one-family house is based on form, source of provenience and the period in which the houses were first built. The recognized types do not show any regional features, as in the case of a farmhouse. What is more important is the time of appearance that shows values, construction typology and the formation of the living environment.

Key words

One-family house, typology, Slovenia

1. Uvod in namen besedila

Stanovanjska hiša je raziskovalno področje številnih ved, tudi geografije. Doslej je bilo v osredju geografskega raziskovanja oblika kmečke hiše ter transformacija hiše zaradi urbanizacije. O zasnovi in obliki stanovanjskih hiš iz 20. stoletja pa ne vemo veliko, vsaj glede na pomen, kakršnega ima hiša v našem življenju. Hišo lahko opazujemo kot element fizičnega in socialnega prostora, v njej se odraža odnos med človekom in okoljem, v hiši ljudje zadovoljujemo številne potrebe ter vanjo prenašamo svoje nazore in vrednote (v enaki meri kot sprejemamo njena »sporočila«), v zasnovi in podobi hiše se odraža spreminjanje družbe in posameznika. Za spoznavanje in razumevanje stanovanjske hiše v vseh njenih razsežnostih potrebujemo več od navadnega opisa, potrebujemo elementarno, osnovno oznako, iz katere bodo razvidne ključne lastnosti stanovanjskega objekta, kakršne so združene v tipu. Zagotovo je tudi novodobne stanovanjske hiše mogoče razvrstiti v skupine s podobnimi značilnostmi, podobno, kot smo to naredili s kmečko hišo.

Tipologija je način razvrščanja množice raznolikih pojavov, s čemer ti postanejo bolj poznani, saj jih na podlagi njihovih lastnosti razvrstimo v miselno lažje obvladljive in pregledne skupine. Tipi so torej orodje za spoznavanje tistega, kar predstavljajo in česar del so. Hkrati so tudi sami predmet spoznavanja, saj jih je mogoče uporabiti tako pri interpretaciji socialnih, kulturnih in morfoloških razmer v naseljih, kot pri spoznavanju njihovih uporabnikov. Najprej pa je potrebno hiše razvrstiti v skupine – jih prepoznati kot tipe in jih ustrezno poimenovati. Prav slednje je osnovni namen prispevka.

2. Tipologija kot metoda razvrščanja

Tipologija je metoda razvrščanja pojavov, pri čemer upoštevamo njihove kvalitativne lastnosti. Uporabljamo jo, kadar imamo opraviti s pojavi, katerih lastnosti ni mogoče izmeriti ali kako drugače empirično izraziti ter v primerih, ko posamezen pojav razvrščamo po več elementih. To storimo tako, da določen element ali lastnost obravnavane celote (v našem primeru elemente stanovanjske hiše) osamimo, izdvojimo iz celote, ga primerjamo z lastnostjo drugega elementa iz primerljive celote ter skušamo ugotoviti podobnosti in razlike med njima (Pfeifer 2009a, 8). Podobnosti med elementi v nadaljevanju pojmuje kot značilnost, lastnost tipa (ibid, 8). Predpostavljamo lahko, da je obstoj tipa verjetnejši, kadar ga definira več podobnih lastnosti. Povedano drugače, več ko je elementov ki tip definirajo, lažje je prepoznaven in večja je verjetnost da je opredelitev tipa pravilna. Iz tega lahko povzamemo, da je tip rezultat abstrahiranja tistih elementov celote (stanovanjske hiše v našem primeru), ki za celoto, opazovano iz točno določenega zornega kota, niso ključnega pomena in jih ne prepoznamo kot skupno lastnost. Zato je ob tem potrebno pojasniti, kaj tip pravzaprav predstavlja? Granö meni, da je tip teoretični konstrukt, ki v resnici ne obstaja (Granö 1973, 4), saj ga določajo samo tisti elementi, ki so obravnavanim pojavom skupni oziroma tisti, ki se za obstoj zdijo ključnega pomena. Tudi Platon je tip razumel kot idealizirano predstavo o nečem, Aristoteles pa kot vzorec (model), torej nekaj, kar je velikemu številu pojavom skupno (Pfeifer 2009). Predstavljamo si, da je v procesu abstrahiranja in iskanja skupnih lastnosti množice pojavov odločilno, na katere elemente smo pozorni, ali z drugimi besedami, kakšen tip želimo prepoznati. Posamezen pojav namreč določajo različni elementi; v stanovanjski hiši lahko prepoznamo najmanj

socialne, morfološke, oblikovne, psihološke, ekološke in tehnične vsebine. Tip namreč ustreza samo izbranim elementom; upošteva druge, pa je tip drugačen.

3. Relevantni elementi za tipologijo in postopek opredeljevanja tipov

Opredeljevanje tipov smo izvedli v štirih korakih:

1. korak: Najprej si je potrebno odgovoriti, kakšno tipologijo želimo in čemu bi naj služila? Možnosti je veliko, saj tipologija lahko odraža, kot smo že omenili, socialne, oblikovne, kulturne, tehnične, ekološke in še kakšne lastnosti stanovanjske hiše. Menimo, da potrebujemo tipologijo, ki bo slonela na podobi hiše, torej na fizičnih elementih. Mimogrede, tovrstna tipologijo kmečke hiše že obstaja. Takšna tipologija je uporabna pri spoznavanju in prepoznavanju temeljnih lastnosti stanovanjskih hiš, pri spoznavanju transformacije določenega območja, povsod, kjer upoštevamo fizične, torej vidne lastnosti prostora.
2. korak: V nadaljevanju je potrebno izbrati (opredeliti) elemente, ki določajo podobo stanovanjske hiše. Izbrani elementi bi morali kazati razlike med hišami in hkrati podobnosti med njimi. Zato je odgovor potrebno iskati na polju dejavnikov, ki zasnovo in obliko hiše vzpostavljajo. Brezar navaja, da je hiša rezultat štirih dejavnikov: naravnega okolja, uprave, tehnike gradnje in kulture (Brezar 2002). Podobne dejavnike izpostavlja tudi Rapoport, in sicer: naravo, tehniko gradnje, lastnosti lokacije objekta, varnost in zaščito, ekonomski položaj, religijo in socialne dejavnike (Rapoport 1965, 18 - 47). V geografiji pripisujemo največjo težo pri oblikovanju prostora oziroma bivalnega okolja ekonomskim, socialnim, kulturnim in naravnim elementom. Predpostavljamo, da so v primeru stanovanjske hiše najpomembnejši naravni, socialni in kulturni dejavniki (v najširšem pomenu besede). Zasnova hiše je povezana z načinom bivanja in socialnimi odnosi med člani družine, oblika - podoba hiše pa je odraz tehnike gradnje, umetnostnega sloga oziroma načina oblikovanja, kulture v najširšem pomenu besede in bivalne kulture v ožjem pomenu besede ter funkcije, ki jo mora izpolnjevati. Vsi naštetih dejavniki se s časom spreminjajo, zato predpostavljamo, da v določenem obdobju, na določenem prostoru in v določenih okoliščinah (socialnih, ekonomskih, upravnih) nastajajo stanovanjske hiše s podobno podobo ali z drugimi besedami, hiše, ki so tipološko enake. Na podlagi primerjanja enostanovanjskih objektov iz 20. stoletja, smo kot ključne elemente prepoznali: obliko in naklon strehe, stavbne člene ter tloris objekta. Gre za elemente, ki odražajo obliko stanovanjske hiše. Tudi če vprašanje o elementih, s katerimi je mogoče oblikovati tipe hiše zastavimo nekoliko drugače - kaj določa obliko hiše in s katerimi elementi hiše lahko obliko definiramo, je odgovor podoben prejšnjemu. Enoznačnega odgovora tudi na tako zastavljeno vprašanje seveda ni. Na posreden način pa nam odgovarjajo arhitekti, ki opisujejo lastnosti avtohtonega stavbarstva. Arhitekt Kalčič je identitetne elemente slovenske arhitekture prikazal z naslednjimi: streha, nadstropnost, dekorativni in konstrukcijski stavbni členi ter gradbeni material (Kalčič 2003, 27). Ko opisuje lastnosti stavbarstva po arhitekturnih regijah, Živa Deu upošteva: tloris, nadstropnost, gradbeni material, naklon strehe, vrsto strehe in stavbne člene (Deu 2001, 66). Isti elementi so bili upoštevani tudi pri tipologiji kmečke hiše (Drozg 1998). Glede na te izkušnje smo za opredeljevanje tipov izbrali: tloris, naklon strehe, obliko strehe in stavbne člene (elementi prvega reda). Dodatno smo upoštevali še skupino manj pomembnih elementov (elementi drugega reda), to so: fasadne odprtine,

nadstropnost in gradbeni material. Naslednje ključno vprašanje pri tipologiji so lastnosti elementov, po katerih se tipi ločujejo med seboj. Na podlagi primerjanja oblik stanovanjskih hiš smo izbrali naslednje:

- Tloris: kvadraten, pravokoten, sestavljen
 - Oblika strehe: ravna, dvokapna, štirikapna, lomljena
 - Naklon strehe: majhen (do 20°), strm (nad 45°)
 - Stavbni členi: balkon, terasa, vetrolov, frčada, pomožni objekti (garaža, vrtna uta)
 - Fasadne odprtine: kvadratne, pravokotne, ležeče, velike-majhne, simetrične-asimetrične
 - Nadstropnost: P, P+1, P+M
 - Gradbeni material: opeka, beton, les, kamen, steklo, kovina.
3. korak: Potem ko smo opredelili elemente, po katerih se tipi hiš med seboj razlikujejo in njihove vrednosti, smo se lotili razvrščanja v tipe. Posamezne hiše smo razvrščali v skupine glede na podobnost, pa tudi različnost izbranih elementov. V primerih, ko smo posamezno lastnost elementov prepoznali kot pogosto in značilno, smo jo razumeli (opredelili) kot lastnost tipa. V ta namen smo pregledovali slikovno gradivo na spletnem brskalniku pod geslom »stanovanjska hiša«, projekte stanovanjskih hiš projektantskih organizacij ter drugo slikovno gradivo (Internet 1, 2, 3). Opisan postopek ni brez pomanjkljivosti. Težava pri prepoznavanju lastnosti elementov je v tem, da so razlike med elementi zelo majhne, podobnost med njimi pa je velika. Šele v kombinaciji z drugimi elementi, za katere isto velja, da so med seboj zelo podobni, nastane zaznavna razlika med posameznimi tipi hiš. Pri tem lahko povsem pritrdimo Pfeiferju, da je težava pri tipologiji stanovanjskih hiš množica kombinacij med elementi in majhne razlike med njimi (Pfeifer 2009, 9). Zato posamezen tip stanovanjske hiše ne presojujemo po enem elementu, temveč po večih. Pri tem se je pokazalo, da so številni elementi hiše, na primer streha ali tloris, zelo podobni, zaradi česar bi jih lahko uvrstili v isto skupino, po drugih pa toliko različni, da bi bila primernejša razvrstitev v dve skupini. Za lažjo presojo smo upoštevali še dodaten element, to je čas nastanka objekta. Pri tem smo razlikovali med umetnostno zgodovinskimi obdobji, kar je še najbližje oblikovnim lastnostim, ki jih v stanovanjskih hišah želimo prepoznati. Ločili smo med (poenostavljeno po Koch 1999 in Pogačnik 1983):
1. Obdobje med 1900 in 1930 (klasicizem, historicizem in secesija),
 2. Obdobje med 1920 in 1970 (funkcionalizem) in
 3. Obdobje med 1960 in 2013 (moderna, postmoderna, regionalizem).
4. korak. Tudi poimenovanje tipov stanovanjske hiše je težavno. Regionalnih značilnosti v tipih ni mogoče prepoznati, zato izpeljanke iz pokrajinskih imen niso uporabne, kvečjemu hiše iz ruralne in urbane sredine. Ustrezno bi bilo poimenovanje glede na čas ko se je tip pojavil, vendar natančna umestitev tipa skoraj ni mogoča. V pomanjkanju boljših rešitev smo se odločili za princip, ki je kombinacija genetskega in krajevnega. Menimo, da lahko v nekaterih eno stanovanjskih hišah prepoznamo urbano ali ruralno poreklo. Iz dveh osnovnih »pra tipov« so se razvili novi. Čas smo tako že v začetni fazi dela prepoznali kot relevanten dejavnik za tipologijo. Za tak pristop najdemo potrditev v stališčih Pfeiferja ko pravi, da se tip razvija in spreminja. Tip je iz nečesa izšel in se bo razvil v nekaj novega (podobnega) (Pfeifer 2009, 5). Razvojne stopnje (faze) so zato orodje za prepoznavanje tipa, kar smo ugotovili že pri prepoznavanju lastnosti elementov stanovanjske hiše. O poimenovanju tipov še naslednja ugotovitve. Stanovanjska hiša je postala

tržno blago. Med marketinškimi in komercialnimi prijemi, s katerimi želijo proizvajalci prepričati kupce o primernosti svojih izdelkov, so vse pogostejše (tipološke) oznake hiš, ki nagovarjajo določen segment kupcev. Med tipološkimi oznakami se pojavljajo takšne z regionalnimi obeležji (na primer barjanska hiša), socialnimi obeležji (hiša za mlade družine) in obeležji življenjskega sloga (urbana hiša). Takšne oznake niso ustrezne, ker nimajo skupnega imenovalca, po katerem so tipi določeni. Poleg tega merijo bolj na uporabnika, kot na značilnosti hiše.

Ob koncu je potrebno dodati, da je prepoznavanje tipov kljub metodološkim izhodiščem težavno in nezanesljivo. Stanovanjska hiša ima toliko podob, saj je odraz tolikih dejavnikov, da jih ni mogoče razvrstiti v univerzalne, vsem sprejemljive in ustrezne skupine.

4. Tipi novodobne enostanovanjske hiše

Opredeljeni tipi slonijo na oblikovnih značilnostih, na krajevnem izvoru in času nastanka. Prepoznali smo osem tipov enostanovanjske hiše, pet jih je iz druge polovice 20. stoletja.

Vila se je v naših krajih pojavila v drugi polovici 19. stoletja, sprva kot bivališče premožnih meščanov. Vilo določajo tri ključne značilnosti: razgibana fasada z zamiki in izsidki, strma in lomljena streha ter številni dekorativni stavbni členi (v ometu, lesu ali kamnu). Tloris je običajno pravokoten, čeprav se pojavlja se tudi kvadratna oblika. Razgibano fasado ustvarjajo pokriti balkoni (verande), vogalni stolpi, terase. Hiša je običajno enonadstropna, ponekod je izkoriščena še podstreha. Zaznamuje jo poudarjen vhod, do katerega je pogosto speljano stopnišče. Fasada hiše je okrašena z okenskimi okvirji, okrasjem v ometu, bogato oblikovanimi balkonskimi ograjami. Značilna je postavitvev sredi parcele, s čemer je dosežen prostor za okrasno zelenico okoli hiše, zgradba pa zato deluje še bolj mogočno in impozantno. Ob hiši je pogosto več pomožnih objektov, kot so vrtna uta, rastlinjak, garaža.



Slika 1: Vila.

Modificirana kmečka hiša je tip hiše iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Ime ponazarja, da gre za kmečko hišo, ki pa je prilagojena urbanemu okolju. Modificirana kmečka hiša je enostavna in skromna, »po vzorih stavbnih načrtov iz konca prejšnjega stoletja so jih izdelovali gradbeni mojstri«, pojasnjuje Fister (1986, 344-45). Kot navaja v nadaljevanju, so »hiše postajale vse bolj uniformirane

in oblikovane z uradnim okusom. Celota je povzeta po kmečki, meščanski in delavski hiši skupaj, stavbenik je upošteval predvsem gradbene predpise in prav nič več ni vedel o nekdanji možnosti rasti takšne hiše« (ibid, 311). Namenjena je bila obrtnikom, trgovcem in delavcem, ki so svoje hiše zgradili v predmestjih in ob mestnih vpadnicah. Hiša je manjša, z manj okrasja kakor vila, ima nekatere stavbne člene, ki jih pri kmečki hiši ne zasledimo (vetrolov, manjši napušč, brez strešnih lin, izkoriščena podstreha, frčade). Tloris je pravokoten, pogost je izzidek, v katerem je stopnišče v zgornjo etažo, streha je strma dvokapnica, prekrita z opečno kritino, hiša je pritlična ali enoetažna. Postavljena je na rob parcele, da je ostalo več prostora za vrt in ohišnico. Fasada ob cesti ima več stavbnega okrasja, kakor tista, ki je obrnjena na dvoriščno stran. Najpogostejše je stavbno okrasje v ometu in lesu. Bistvena pa je podobnost z avtohtono kmečko hišo, ki se kaže v tlorisu, volumnu in naklonu strehe. Zasledimo lahko tudi oznake predmestna hiša (Ferlež 2009), delavska hiša, delavsko kmečka hiša, kar je sicer točno, vendar te oznake ne opisujejo oblikovnih, temveč socialne značilnosti hiše.



Slika 2: Modificirana kmečka hiša.

Mestna enostanovanjska hiša je tip, ki se je pojavil v začetku 20. stoletja in se v 20-tih in 30-tih letih močno razširil v vseh slovenskih mestih. Tak tip hiše je bilo bivališče meščanov, ki niso bili dovolj premožni za vilo in bolj premožni da bi živeli v modificirani kmečki hiši. Posebnosti, zaradi katerih je opredeljena kot tip so: običajno kvadraten tloris, dvokapna ali štirikapna strma streha, ki prekriva dve etaži stavbe, vhod v hišo poudarja vetrolov, majhno stopnišče ali okrasje v ometu. Fasadne odprtine so pokončne in simetrično razporejene. Pogosto se pojavlja ali balkon (v zgornji etaži) ali terasa v spodnji. Odvisno od socialnega položaja lastnika, spominjajo nekatere na poenostavljeno varianto vile, vendar ima manj stavbnega okrasja in manjši volumen, druge pa na modificirano avtohtono hišo, vendar imata videz in zasnova manj skupnega s kmečko hišo – stavbno okrasje je minimalno, ali ga sploh ni. Ta tip se je ohranil do 60-tih let, ko ga nadomestila nova mestna hiša.

Nova mestna enostanovanjska hiša se je pojavila v 60-tih letih. Sprva so jo imenovali »enodružinska hiša«, kasneje, ko se je razširila na podeželje, so se pojavila še imena z negativnim prizvokom – kocka, transformator, tipska hiša. Naziv »nova mestna enostanovanjska hiša« ponazarja začetek novega obdobja v gradbenem razvoju mest in podeželja. Beseda »mestna« kaže krajevni izvor; na podeželje pa se je razširila z mestnim načinom življenja. Univerzalnost in razširjenost tega tipa utemljujeta naziv nova hiša, saj se je v razmeroma kratkem času razširila tako na podeželju, kot v mestih. Od mestne enostanovanjske hiše se

razlikuje predvsem po nižjem naklonu strehe in novih stavbnih členih, kot je na primer terasa, garaža, stavbno okrasje, beton kot gradbeni material.



Slika 3: Mestna enostanovanjska hiša.

Ker spremlja ta tip hiše veliko (negativnih) vrednostnih ocen, je potrebno osvetliti njen nastanek. Po letu 1945, ko se je pričela intenzivna stanovanjska gradnja, so večino potreb zadostila tako imenovana družbena stanovanja v blokih, manjši del pa enodružinske stanovanjske hiše. Hiše, ki so nastajale okoli leta 1950 so bile modificirane avtohtone hiše in mestne hiše, kakršne so se gradile v prvi polovici 20. stoletja. Med leti 1950 in 1960 pa se je pojavila hiša, namenjena prebivalcem mest in obmestnih naselij. O tem lahko sklepamo tudi na podlagi prvih poimenovanj tovrstne hiše - Saša Sedlar jo imenuje »enodružinska stanovanjska hiša mestnega tipa« (Sedlar 1974, 54). Tip hiše se je hitro razširil tudi na podeželje; po eni strani zaradi majhne ponudbe projektov enodružinskih stanovanjskih hiš, po drugi strani zaradi širjenja urbanega načina življenja. Vzroke je nazorno opisal Ljubo Lah, zato jih na kratko povzemamo: takratni (op.p.) normativi za gradnjo objektov niso bili prilagojeni posegom v obstoječo gradbeno strukturo, temveč gradnjo novega; povzdigovanje industrializacije je pomenilo zapostavljanje vsega, kar je imelo agrarno poreklo; uveljavitev tipskih načrtovalskih rešitev; spreminjanje socialnega statusa prebivalcev podeželja iz kmeta v polkmeta in delavca (uslužbenca), je spremljalo spreminjanje odnosa do vrednot preteklosti (Lah 1994, 128). Projektantske organizacije so pripravile vrsto projektov novih enostanovanjskih hiš, ki so bili univerzalni v zasnovi, uporabni v vsakemu okolju in za vse socialne kategorije prebivalcev, najbolj razvpit je bil katalog Naš stan (Katalog 1988). Od tod ime »tipska hiša«, ki je postal termin in sinonim za novo hišo. Uporablja ga Moškon (Moškon 1992, 127), Gabrijelčič in Fikfak govorita o »sodobni enodružinski tipski hiši« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 96, 105).

Oblikovne značilnosti nove enostanovanjske mestne hiše so:

- Kvadratni tloris. Pri kasnejših izvedbah se je pojavil tudi pravokotni tloris, še posebej po tem, ko se je razširilo dograjevanje s prizidki in prezidavami.
- Hiša je eno ali dvoetažna. Pritličje je pogosto dvignjeno nad teren, kar pomeni, da je veliko takšnih stanovanjskih objektov še podkletenih.
- Streha je dvokapna, z nizkim naklonom (25 do 30°), pogosto prekrita s svetlo valovito kritino.
- Hiša ima balkon, vetrolov, pogosto tudi odprto teraso, velika kvadratna okna in različno oblikovane štiri fasade.

- Sprva so bile pogoste poslikave na steni, kasneje okrasje v lesu, pa tudi v dekorativne namene uporabljena keramika, brušen teraco in kovinske ograje.

Tip nove mestne hiše je (bil) zelo razširjen, zato je nastalo veliko različic. Najbolj razširjena je različica s pravokotnim tlorisom, visoko pritlična različica, različica s strmejšo streho, z lomljeno streho, vrstna hiša. Zelo veliko hiš pa je prezidanih in dozidanih, tako da izvorni tloris skoraj ni več prepoznaven.



Slika 4: Nova mestna hiša.

Moderna mestna enostanovanjska hiša se je pojavila konec 90-tih let. Najbolj jo določata geometričnost in asimetričnost oblike. Tloris hiše je pogosto sestavljen iz več pravokotnikov, ki so postavljeni prečno na osnovnega ali v zamiku kot podaljšek osnovnega. Tudi volumen hiše pogosto tvori več kubusov, ki so »naloženi« eden na drugega ali eden ob drugem. Posledica tega je razgiban - razčlenjen tloris, zamiki in izzidki so pomemben oblikovni element hiše in fasade. Druga lastnost moderne hiše je asimetričnost. Vsaka stranica hiše je drugačna, saj je eno od načel sodobnega oblikovanja umestitev hiše v prostor tako, da so v čim večji meri izrabljeni potenciali lokacije (npr. osončenje, lepi pogledi, stik z okolico) ter zmanjšani in nevtralizirani negativni vplivi iz okolice (npr. hrup, osojni deli terena, bližina sosednjega objekta). Tudi fasadne odprtine so razporejene asimetrično, čeprav v harmoničnem odnosu do celotne fasadne ploskve in objekta. Poleg tega da je asimetričnost način oblikovanja objekta, je tudi posledica načina gradnje. Za moderne hiše je značilen modularni sistem, saj tipizirani elementi omogočajo različne kombinacije in prilagoditve potrebam in željam kupcev. Fasadne odprtine so različnih oblik, od pokončnih, kvadratnih, do ležečih in ovalnih. Poseben vidik asimetričnosti je ustvarjen tudi z uporabljenimi materiali. Najpogostejša sta opeka in beton, pojavljajo se še les, steklo in kovina. Naslednja značilnosti je ravna, enokapna ali ukrivljena streha, dvokapnica je uporabljena redkeje. Zaradi ravne strehe je vtis kubusa še močnejši, kontrast z okolico večji. Moderna hiša je umeščena v prostor tako, da je okolica v čim večji meri izrabljena za ugodje stanovalca. »Podaljški stanovanj (terase, atrij, balkon), povezujejo notranji prostor z okolico. Narava se zlije v notranjost moderne montažne hiše; vizualno širjenje notranjega prostora«, opisuje proizvajalec moderno urbano hišo (Med mrežje 1). Hiša ni položena v prostor na način, da bi se oblika objekta »zlila« z okolico. To nikakor ne pomeni, da oblika moderne hiše ni v harmoničnem razmerju do okolice, le razmerje je drugačno od običajno pojmovane skladnosti. V literaturi zasledimo tudi ime »urbana hiša« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 105).



Slika 5: Moderna hiša.

Modernizirana kmečka hiša je tip, ki se je pojavil konec 80-tih in v 90-tih letih. Menimo, da je nastal kot reakcija na vse bolj očitno vizualno degradacijo kulturne pokrajine in naselij, čemur je v veliki meri botrovala prav oblika nove mestne hiše. V tem času se je razširilo zavedanje o avtohtonem stavbarstvu kot merilu za oblikovanje novogradenj. Peter Fister je o tem zapisal: »... danes pa so merila (za oblikovanje objektov, op.avt.) objektivno določljiva le s kategorijami identitete prostora, z merili dediščine in z vrednostmi ekološko osveščenega človekovega bivanja.« (Fister 1993, 465). Zapis se sicer nanaša na črne gradnje, vendar ga lahko posplošimo na vse objekte, katerih podoba je v bolečem nasprotju z avtohtonim stavbarstvom. Podobno kritične ocene o neprimerni obliki stanovanjskih objektov na podeželju in pozive k drugačnemu oblikovanju lahko zasledimo pri mnogih načrtovalcih prostora. Učinki kritičnega odnosa do vse večje vizualne degradacije naselij in pokrajine so se odrazili v novogradnjah, katerih oblika bolj povzema značilnosti avtohtonega stavbarstva.

Stanovanjske hiše, nastale v 90-tih letih so po obliki podobne avtohtonim kmečkim hišam. Ne sicer vsem tipom, ki se na Slovenskem pojavljajo, osnovnim pa zagotovo. Že ime kaže na ta »ontološki izvor«, s podobno oznako sta takšno hišo označila tudi Gabrijelčič in Fikfak, imenujeta jo »nova ruralna hiša« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 105). Tloris ni več kvadraten, temveč pravokoten, tudi zalomljen ali v obliki črke L (kavršen je tloris panonske hiše). Druga pomembna lastnost je naklon strehe. Stanovanjske hiše, ki so na podeželju nastajale v 60 in 70-tih letih so imele praviloma nizek naklon strehe, med 30 in 35°, avtohtone hiše pa med 40 in 45° (razen primorske). Ne le večji naklon, tudi širši napušč, opečna kritina, čopi na slemenu, frčade, vse to so značilnosti modernizirane avtohtone hiše, ki jih pri novi mestni hiši ni. Pomembna lastnost je višina objekta, saj praviloma ne presega pritličja, podstreha pa je preurejena v mansardo. Hiša je ponovno povezana z okolico, pritličje je odprto v naravo. Zaznavni so tudi avtohtoni dekorativni stavbni členi, predvsem okrasje v lesu in kamnu. Seveda je, tako kot pri vseh objektih, zaznati velik razpon med enostavnim in bolj domišljenim oblikovanjem, kar ustvarja pomembno razliko v videzu hiše. Zato vsi primeri tega tipa niso zadovoljiv približek kmečke hiše, zagotovo pa je zaznavna smer približevanja avtohtonemu stavbarstvu.



Slika 6: Modernizirana avtohtona hiša.

Bungalov je tip stanovanjske hiše, za katerega je značilna ena etaža (pritličje), včasih z urejeno podstreho ter velika streha, ki pokriva pravokoten, kvadraten ali v L sestavljen tloris objekta. Fasadne odprtine so asimetrično razporejene, okna so velika, lahko so pokončna, kvadratna, ovalna, postavljena v vogal objekta. Ta tip se je pojavil v 90-tih letih, v zadnjem desetletju pa je postal bolj razširjen. Značilen za bungalov je atrij, iz dveh strani obzidana zelena površina, ki je spremenjena v teraso ali v letni bivalni prostor na prostem. Posebnosti so tudi v zasnovi notranjosti: že v moderni mestni hiši in v modernizirani kmečki hiši obstaja velik bivalni prostor, ki ga tvorita kuhinja, jedilnica in dnevna soba. Ta je praviloma povezan z atrijem v obliki steklene stene ali širokih vrat, kar omogoča večji stik z naravo oziroma okolico objekta.



Slika 7: Bungalov.

Moderna vila. V 90-tih letih se je v Sloveniji pojavila hiša, ki po velikosti in položaju (lokaciji) spominja na meščanske vile iz začetka 20. stoletja. Hiša ima enovit pravokoten tloris, je pritlična, pogosto je izkoriščena mansarda, streha je strma štirikapnica. Zaradi širokega napušča je streha velika, kar hišo naredi večjo. Pogosto del strehe prekriva teraso ali letno kuhinjo. Okna so velika, pokončna in asimetrično razporejena po vseh stenah. Na hiši je malo dekorativnih stavbnih členov, ti odražajo značilnosti pokrajine; v primorski pokrajini so iz kamna, v

panonski iz ometa, v alpski iz lesa. Pritličje je zasnovano in oblikovano tako, da daje vtis povezanosti z okolico, ki je običajno urejena kot okrasni vrt. Zaradi členjene strehe (štirikapnice), razgibane fasade ter moderne podobe jo imenujemo moderna vila. V mogočnejši različici je tloris sestavljen, tako da je vzpostavljen atrij. Od modernizirane avtohtone hiše se razlikuje po tem, da v obliki hiše ni mogoče prepoznati stavbnih členov avtohtone, kmečke hiše, od vile pa po sodobnejšem oblikovanju, dekorativnih elementih in gradbenem slogu. Bistvena je še ena lastnost, to je velikost zemljišča. Hišo obdaja velika zelena površina, deloma spremenjena v okrasni vrt ali parkovno ureditev. Zemljišče je običajno odmaknjeno od drugih stanovanjskih objektov, s čemer je zagotovljena kar največja stopnja zasebnosti stanovalcev.



Slika 8: Moderna vila.

5. Sklep

Tipologija novodobne enostanovanjske hiše sloni na oblikovnih lastnostih, deloma na krajevnem izvoru ter obdobju, ko se je pojavila. V prepoznanih tipih ni mogoče zaznati pokrajinskih (regionalnih) posebnosti, kot to velja za kmečko hišo. Na povezanost novodobne hiše z okoljem kažejo kvečjemu dekorativni elementi ter gradbeni material iz katerega je zgrajena. Tudi socialna komponenta v tipu hiše ni izražena, ta se kaže v oblikovnem presežku, velikosti, lokaciji in ureditvi okolice hiše. Veliko bolj so značilnosti tipov enostanovanjske hiše povezane s časom, ko so ti nastali. Prikazane tipe je mogoče vključiti v celovitejšo tipologijo, npr. večstanovanjskih hiš, kjer se pojavljajo večstanovanjske meščanske in delavske hiše, večstanovanjske mestne hiše, bloki, stolpnice, trške hiše in podobno. V tej fazi smo skušali opredeliti samo osnovne tipe novodobnih enostanovanjskih hiš, brez različic, čeprav se vsak tip pojavlja v več podtipih. Če se bo predstavljena tipologija skupaj z nazivi »prijela«, bo potrebno narediti še ta korak.

Preglednica 1: Tipi novodobnih enostanovanjskih hiš v Sloveniji.

Tip	Obdobje	Tloris	Streha	Nadstropnost	Fasadne odprtine	Stavbni členi	Drugo
vila	prehod iz 19. v 20. stoletje	kvadraten, pravokoten, sestavljen	strma, lomljena, dvokapna, štirikapna	P, P+1	pokončne	bogato stavbno okrasje, balkon, terasa, zamiki, poudarjeni vogali, stolpi	velik okrasni vrt, hiša sredi parcele, vrtna uta, garaža, pomožni objekti
modificirana kmečka hiša	začetek 20. stoletja	pravokoten z vidnim stopniščem in nadstreho	strma, dvokapna	P, P+M	pokončne	vetrolov, frčada, mansarda, malo stavbnega okrasja	
mestna enostanovanjska hiša	med 1900 in 1960	pravokoten do kvadraten, poudarjen vhod	strma, dvokapna, štirikapna	P, P+1	pokončne	vetrolov, balkon, terasa, poudarjen vhod	
nova mestna enostanovanjska hiša	med 1960 in 1990	kvadraten	položna, dvokapna, kasneje lomljena	P+1	pokončne, simetrično razporejene	vetrolov, balkon, terasa	hiša je pogosto podkletena, garaža v sklopu hiše, gospodarski vrt
modernizirana kmečka hiša	po 1990	pravokoten, atrij, sestavljen	strma (položna pri istrski in kraški varianti), dvokapna	P+M, P+1	pokončne, ležeče, asimetrično razporejene	terasa, dekorativni elementi v lesu ali kamnu	
moderna mestna enostanovanjska hiša	po 1995	kvadraten, pravokoten, sestavljen	ravna, položna, strma, enokapna, dvokapna, štirikapna	P, P+1, P+M	raznovrstne, asimetrično razporejene	terasa, nadstrešek, steklene stene	okrasni vrt, različni materiali (kamen, les, steklo, kovina), minimalistično oblikovanje
bungalov	po 1990	sestavljeno, pravokoten, tloris v L	strma, dvokapna, štirikapna	P + M	pokončne, asimetrično razporejene	terasa, atrij	širok napušč, velika streha
moderna vila	po 2000	pravokoten, kvadraten, sestavljen	strma, dvokapna, štirikapna, ravna	P, P+M, P+1	asimetrično razporejene, raznovrstne	balkon, vetrolov, terasa, arkade, steklene stene	velikost, okrasni vrt, pogost oblikovni presežek

Literatura

- Brezar, V. 2002: The vicious circle of development in housing. V: AR 2002/1 (Arhitektura, raziskave)
- Deu, Ž. 2001: Stavbarstvo slovenskega podeželja. Značilno oblikovanje stanovanjskih hiš. Ljubljana.
- Drozg, V. 1998: Kmečka hiša. V: Geografski atlas Slovenije. Ured.: Fridl, J. et al. Ljubljana
- Ferlež, J. 2009: Stanovati v Mariboru. Maribor
- Fister, P. 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem. Ljubljana.
- Fister, P. 1993: Črne gradnje kot dediščina časa, prostora in družbe. V: Teorija in praksa. Številka 5-6/1993, str. 459-465
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A. 2002: Rurizem in ruralna arhitektura. Fakulteta za arhitekturo. Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Granö, J. 1973: Geographische Ganzheiten. V: Das Wesen der Landschaft. Darmstadt.
- Hoepfner, W. 1986: Architektur und Gesellschaftstheorie. V: Baugeschichte und Europäische Kultur II. Colloquium Verlag. Berlin.
- Kalčič, I. 2003: Identiteta slovenske stanovanjske arhitekture. V AR 2003/1 (arhitektura, raziskave)
- Kelle, U., Kluge, S. 2010: Vom Einzelfall zum Typus. Wiesbaden.
- Koch, W. 1999: Umetnost stavbarstva. Ljubljana.
- Lah, L. 1994: Prenova stavbne dediščine na podeželju. Novo Mesto.
- Moškon, D., 1992: Kako graditi lepšo hišo na Slovenskem. Maribor.
- Katalog projekata »Naš stan« Radna organizacija za projektovanje. 1988, Beograd.
- Pfeifer, G. 2009: Freestanding Houses: A Housing Typology. Wiesbaden.
- Pfeifer, G. 2009a: Courtyard Houses: A Prospective Housing Typology in Four Volumes: v. 1. Wiesbaden
- Pogačnik, A. 1983: Urbanizem Slovenije. Ljubljana.
- Rapoport, A. 1965: House form and the Culture. Oxford.
- Sedlar, S. 1974: Vpliv urbanizacije na podobo in strukturo podeželskih mestnih naselij v Sloveniji. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo. Ljubljana
- Medmrežje 1: <http://www.rimahise.si> (6. 1. 2013)
- Medmrežje 2: <http://www.kager.si> (6. 1. 2013)
- Medmrežje 3: http://www.google.si/stanovanjske_hiše (21. 12. 2012)

TYPES OF ONE-FAMILY HOUSES

Summary

As opposed to the farmhouse, the typology of a modern one-family house is not yet well researched. This article tries to recognize types of one-family houses from the 20th century. Elements, used for definition, are: ground plan, roof incline, form of the roof and building elements (first group of building elements). In addition to that, less important elements (second group of elements) were considered as well: façade openings, number of floors and building material. In order to define types of houses, differences and similarities were sought after in chosen elements from previously defined periods of the last century. Namely: the period between 1900 and 1930, the period between 1930 and 1960, and the period after 1960. The following types were defined: villa, modified autochthone house, townhouse, contemporary townhouse, modernized autochthone house, bungalow, modern house and modern villa.

SPREMEMBE RABE TAL MED LETI 1830 IN 2008 NA OBMOČJU MOVRAŠKEGA KRASA IN NA BLIŽNJIH FLIŠNIH PREDELIH

Danijel Ivajnšič

Profesor biologije in geografije
Oddelek za biologijo
Fakulteta za naravoslovje in matematiko
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: dani.ivajnsic@uni-mb.si

Sonja Škornik

Dr., profesor biologije in kemije, docent
Oddelek za biologijo
Fakulteta za naravoslovje in matematiko
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: sonja.skornik@uni-mb.si

Mitja Kaligarič

Dr., uni. dipl. biolog, redni profesor
Oddelek za biologijo
Fakulteta za naravoslovje in matematiko
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: mitja.kaligarič@uni-mb.si

UDK: 911.53:911.2

COBISS: 1.01

Izvleček

Spremembe rabe tal med leti 1830 in 2008 na območju Movraškega Krasa in na bližnjih flišnih predelih

Kulturna krajina, ki je rezultat človekovega poseganja v naravo in njenega urejanja, se je na območju Movraškega Krasa in na bližnjih flišnih predelih slovenske Istre v zadnjih 180 letih korenito spremenila. Izstopajoč je proces zaraščanja kot posledica deagrarizacije, drobljenje in zmanjševanje njivskih površin, zaraščanje travnikov in pašnikov, po drugi strani pa širjenje urbanih površin. Spremenjene socio-ekonomske razmere so eden izmed pomembnih vzrokov za omenjene procese. V prispevku obravnavamo spremembe v rabi tal med leti 1830 in 2008 na flišni in apnenčasti podlagi raziskovanega območja. Zgodovinske podatke smo pridobili s pomočjo karte "Carta Corografica del Litorale" ter jih nato primerjali s kartiranjem habitatnih tipov po metodi PHYSIS v letu 2007/08. Primerjava procesa zaraščanja na flišni in apnenčasti podlagi je pokazala, da je ta proces bolj izražen na apnenčasti podlagi.

Ključne besede

apnenec, fliš, GIS, raba tal, slovenska Istra, vegetacija, zaraščanje

Abstract

Land use changes in the area of Movraški Kras and adjacent flysch areas between 1830 and 2008

Agricultural landscape, as a result of human interference and management, has drastically changed in the last 180 years within the area. The process of land abandonment is the most

evident, along with overgrowing of grasslands, field fragmentation and spreading of urban surfaces. The changes are explained with drastically changed socio-economic drivers in the area. Here we compare changes in land-use categories between the years 1830 and 2008 on the flysch and limestone substrate. Historical data from the "Carta Corografica del Litorale" were obtained and compared with the habitat mapping based on the PHYSIS typology in the year 2007/08. Surprisingly, the overgrowing process was more pronounced within the limestone part of the area.

Key words

Flysch, GIS, land-use, limestone, overgrowing, Slovenian Istria, vegetation

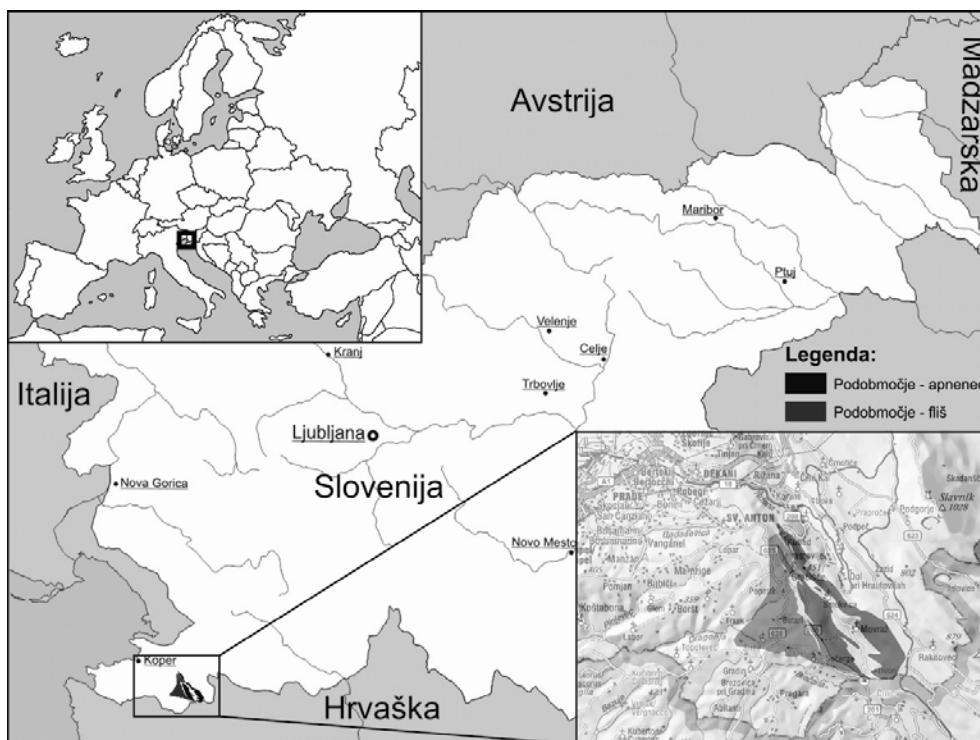
Uredništvo je članek prejelo 15.5.2013

1. Uvod

Evropsko krajino 20. stoletja so zaznamovale velike spremembe v rabi tal, pogosto prav zaradi opuščanja rabe in posledično zaraščanja nekdanjih travnišč in obdelovalnih površin (Kaligarič in sod. 2006). Že pred približno 7000 leti so iz Podonavja proti ozemlju današnje Italije ter naprej na severovzhod in obratno čez kraško ozemlje potovala številna ljudstva (Biagi in sod. 1993). Občasno je bilo območje tudi gosto poseljeno, o čemer pričajo številna arheološka najdišča (Biagi in sod. 1993; Culiberg 1995). Zaradi poljedelstva, še posebej pa zaradi živinoreje je bil gozd okoli naselij vsakič znova prizadet. Sčasoma je okrog dolgotrajnih naselij uspevala le še pašniška vegetacija (Culiberg 2008). Korenine deforestacije na Krasu tako segajo že v ilirsko dobo (Culiberg 1995; Kladnik 2011). Večino gozda na ravninah in najbližjih pobočjih so izsekali že Iliri in Rimljani (Kaligarič in sod. 2006; Kladnik 2011). Glavni vzrok naj bi bilo nekdanje požigalništvo, vezano na pridobivanje novih obdelovalnih zemljišč in pašnikov (Kladnik 2008). Kasneje je svoje prispevala predvsem paša, ki je povzročila spremembe zlasti v nekdanjih nizkih gozdovih puhastega hrasta in gabra, ki so se prek različnih degradacijskih stopenj spremenili v travnišča in kamnišča. Najmanjši obseg gozda je bil verjetno sredi 19. stoletja (Košček 1993). Degradacijo kraških tal s slabšanjem kakovosti obdelovalnih zemljišč in njihovim zmanjševanjem so gozdarji poimenovali kar zakrasevanje (Wraber 1954). Tako je sredi 19. stoletja skupaj z geomorfološkim pojmom nastal tudi gozdarski pojem kras, ki še vedno pomeni golo in kamnito pokrajino brez gozda (Kladnik 2011). Po nekaterih neuspešnih poskusih načrtnega pogozdovanja v 18. stoletju je šele v 19. stoletju, z uveljavitvijo sajenja črnega bora ter ustrezno zakonsko regulativo, gozd začel (na nekaterih območjih) ponovno poraščati izčrpana tla. Zdaj Krasa ne pogozdujejo več in gozdovi se s semeni hitro razširjajo sami (Culiberg 1999). Zaradi naravnih procesov se tradicionalna podoba golega Krasa pred našimi očmi hitro spreminja v gozdnato pokrajino, ki ne ustreza več naši »kraški« predstavbi (Kaligarič in Seliškar 1999, 103). Zdaj že pozabljeni kamniti pustinja daje značilen, prepoznaven videz t. i. kraška gmajna. Ta izraz označuje pisano, mozaično podobo kamenišč, travnišč, grmišč in gozdov (Kaligarič in Seliškar 1999). Brez človekovih posegov bi Kras sčasoma verjetno naselili gozdovi, kakršni so ga poraščali pred tisočletji (Culiberg 1999). Kakšno pa je stanje na flišnem delu? Zaradi rodovitne prsti in dovolj vlage v tleh je bilo veliko površin po deforestaciji spremenjenih v njive. Na vrhovih in grebenih so zaradi plitkejših tal prav tako nastali pašniki in travniki, kar še posebej velja za širše območje Pregare. Toplejši predeli so bili spremenjeni v kulturne terase (Kladnik 1990; Križaj-Smrđel 2010), v glavnem za vinograde in mešane kulture (»coltura mista«). Toda po letu 1954 se je začela depopulacija prebivalcev v slovenski Istri, ki je bila na našem raziskovanem območju najbolj izrazita prav v njenih najbolj odmaknjenih predelih (Gombač 2001; Gombač 2007). Trendi se obračajo šele v zadnjih letih, kar pa še ni moč zaznati na spremenjeni rabi tal. Glede na omenjena dejstva smo si v prispevku zadali naslednja raziskovalna vprašanja: kakšna je dinamika sprememb v vegetaciji in rabi tal med časovnima presekomoma 1830 in 2008 na raziskovanih območjih – na apnencu Movraškega Krasa in na bližnjih flišnih predelih (1); ali je zaraščanje travnišč intenzivnejše na flišni podlagi (2) in ali obstaja povezava med izgubljenimi (pridobljenimi) površinami travnikov in družbeno-geografskimi dejavniki v pokrajini (3)?

2. Območje obravnave

Raziskovano območje v slovenski Istri zajema prehod iz flišne mezoregije Koprsko brda v kraško mezoregijo Podgorski Kras, Čičarija in Podgrajsko podolje (Perko in sod. 1998). Skupna površina obravnave (24 km²) je vezana na obseg karte "Carta Corografica del Litorale" (Archivio di stato di Trieste), ki na skrajnem vzhodnem delu zajema movraški del Rakitovško-Movraškega Krasa (jugovzhodni del Podgorskega Krasa). Le-ta na omenjeni zgodovinski karti pokriva območje 12 km² (podobmočje apnenec). Za primerjavo smo, s pomočjo Geološke karte Slovenije (Geološki zavod RS 2007), zato izbrali 12 km² površine na sosednji flišni podlagi (podobmočje fliš), pri čemer pa smo upoštevali, da obe podobmočji sodita v enako podnebno tipologijo (Ogrin 1995), kar je razvidno iz Slike 1. Pregarska planota ter planotast svet Rakitovško-Movraškega Krasa prejmeta letno v povprečju med 1200 in 1300 mm padavin. Povprečna letna temperatura je med 10 in 12 °C. Planotasti hrbti so izpostavljeni vetrovom, ki zaradi svoje pogostosti in jakosti povzročajo deformacije pri rasti drevja (Ogrin 1995). Vegetacija je na obeh podobmočjih označena kot submediteranska (Wraber 1969). Prevladujejo submediteranski, mediteransko-ilirski, mediteransko-pontski, srednjeevropski in paleotemperatni geoelementi (Kaligarič 1997). Gozdna vegetacija je listopaden gozd s prevladujočim puhastim hrastom, črnim gabrom in malim jesenom.



Slika 1: Pregledna karta obravnavanega območja.

3. Metode dela

3.1 Obdelava prostorskih podatkov

Podatke za stanje leta 1830 smo pridobili na podlagi digitalizirane karte »Carta corografica del litorale«, ki jo je priskrbel Zavod za godove Slovenije. Ta karta nazorno prikazuje rabo zemljišč slovenskega Primorja in Istre v tedanjem času (Šebenik in Bončina 2004). Za določitev rabe tal v letu 2008 smo uporabili digitalizirane podatke kartiranja habitatnih tipov (Kaligarič in sod. 2007). Habitatni tipi so bili kartirani na osnovi tipologije PHYSIS, ki ima za osnovo Palearktično klasifikacijo habitatnih tipov (Devilliers in Devilliers-Terschuren 1996), ki jim je dodanih nekaj morfološko-strukturnih tipov (ceste, naselja). Uporabljena je bila slovenska verzija, prevedena in prilagojena za naše razmere HTS2004 (Jogan in sod. 2004). Tipologiji rabe prostora v obeh uporabljenih virih se ne ujemata. V prvem koraku smo za nadaljnjo prostorsko analizo v obeh časovnih presekih obe tipologiji prilagodili (Preglednica 1). S pomočjo digitalne geološke karte, natančneje lista Trst (Geološki zavod RS 2007), smo omejili območje obravnave na podobmočje apnenec in podobmočje fliš. V nadaljevanju smo primerjali spremembe v rabi tal tako na apnencu kot na flišu v zadnjih 178 letih z uporabo GIS programskih paketov ArcGIS 9.3 (ESRI 2010) in Idrisi Selva (Estman 2012). Pri primerjavi kart med obema časovnima oknom smo uporabili statistiko podobnosti slik (Kappa Indeks of Agreement = KIA). Povezavo med družbeno-geografskimi značilnostmi in procesom zaraščanja travnikov smo ugotavljali s spremenljivkama oddaljenost od naselij in oddaljenost od infrastrukture. Uporabili smo analizo euklidske razdalje (ESRI 2010) in χ^2 preizkus ter Cramerjev koeficient kontingence v sklopu programov Idrisi Selva (Estman 2012) in R (R Development Core Team 2008).

Preglednica 1: Izvirne in prilagojene kategorije rabe tal ter združene kategorije habitatnih tipov na raziskovanem območju.

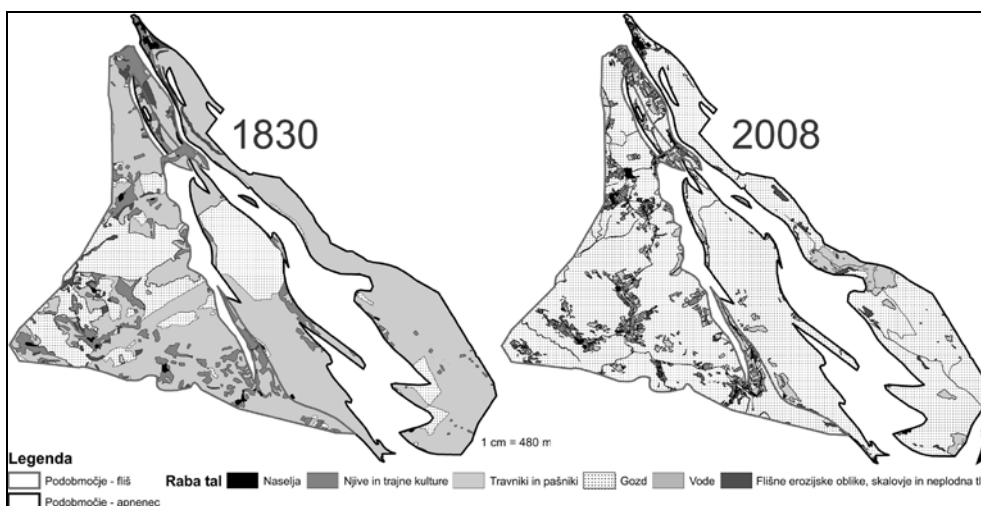
Carta corografica (izvirne kategorije)	Carta corografica (prilagojene kategorije)	Karta izrabe zemljišč 2008 (kartiranje habitatnih tipov)
1. Naselja	1. Naselja	1. Naselja
2. Njive	2. Njive in trajne kulture	2. Njive in trajne kulture
3. Travniki	3. Travniki in pašniki	3. Travniki in pašniki
4. Pašniki		
5. Gozd	4. Gozd, grmišča, mejice	4. Gozd, grmišča, mejice in zaraščajoče se površine
6. Vinogradi	2. Njive in trajne kulture	2. Njive in trajne kulture
7. Vode	5. Vode	5. Vode
8. Soline		
9. Neplodna zemljišča	6. Flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje, neplodna tla	6. Flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje, neplodna tla
10. Jarki, naplavine, pesek, prod		

Vir: Carta corografica del Litorale 1830: Archivio di stato di Trieste; Kartiranje negozdnih habitatnih tipov Slovenije. Območje Slovenska Istra (Kaligarič in sod. 2007).

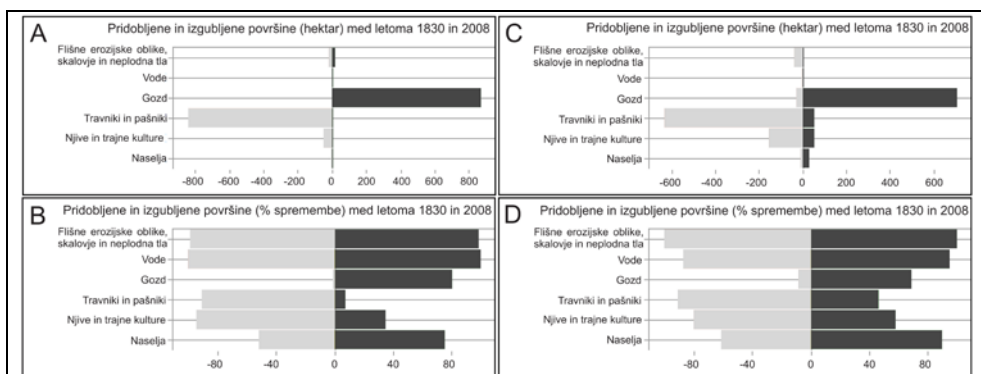
4. Rezultati

4.1 Primerjava izgub in pridobitev kategorij rabe tal glede na geološko podlago

Od leta 1830 do 2008 se je raba prostora na obravnavanem območju korenito spremenila (Slika 2). Če so v preteklosti največji delež površin pokrivali travniki in pašniki (65%), danes največ površin pokriva gozd (84%). Zmanjšala se je skupna površina njiv in trajnih kultur (iz 10 na 4%). Po površini je moč zaznati tudi nazadovanje kategorije flišne erozijske oblike, skalovje in neplodna tla (za 1%). Naselja so se povečala za 1%. V nadaljevanju smo dinamiko sprememb kategorij rabe tal primerjali glede na kamnisko podlago tj. apnenec (A, B) in fliš (C, D), kar je razvidno iz Slike 3.



Slika 2: Raba tal na obravnavanem območju v letih 1830 in 2008.

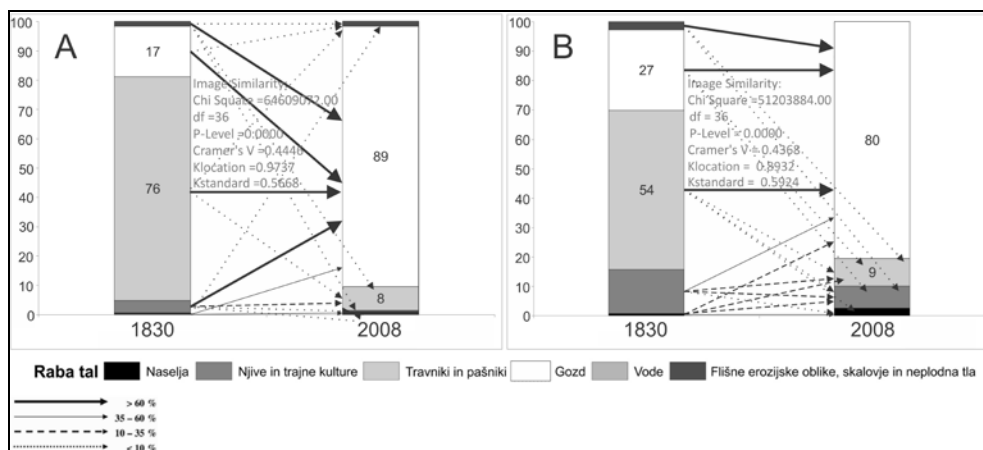


Slika 3: Dinamika sprememb kategorij rabe tal (pridobljeno, izgubljeno) v hektarih na apnencu (A) in flišu (C) ter v odstotkih sprememb (% spremembe = (število spremenjenih celic na kategorijo/ površina kategorije v mlajšem časovnem oknu)*100) na apnencu (B) in na flišu (D).

Na apnencu je največji delež sprememb vezan na kategorije gozd, travniki in pašniki ter njive in trajne kulture (Slika 3A). Gozd se je v časovnem intervalu 178 let

povečal za 873 hektarjev in izgubil površino 2 hektarjev. Pridobljena površina gozda tako predstavlja +81 %, izgubljena pa -0,86 % (Slika 3B). Travniki in pašniki so izgubili 840 hektarjev površine (% sprememb = -90 %) in pridobili 7 hektarjev (% sprememb = +7 %), njive in trajne kulture pa so izgubile 49 hektarjev (% sprememb = -94 %) in pridobile 2 hektarja (% sprememb = +34 %). V ostalih kategorijah ni velikih sprememb. Na flišu je dinamika sprememb kategorij sicer podobna tisti na apnencu, vendar je nekoliko bolj intenzivna. Na površini pridobivajo kategorije gozd, travniki in pašniki, njive in trajne kulture ter naselja, vendar le-te hkrati izgubljajo nekaj površin (Slika 3C). Gozd od leta 1830 do 2008 pridobi 709 hektarjev (% sprememb = +69 %), izgubi pa 28 hektarjev (% sprememb = -8 %) (Slika 3D). Travniki in pašniki so izgubili 633 hektarjev površine (% sprememb = -91 %) površine, pridobili pa novih 57 hektarjev (% sprememb = +47 %). Tudi njive in trajne kulture so tukaj v primerjavi z apnencem drastično izgubile na površini, tj. 154 hektarjev, vendar so pridobile novih 55 hektarjev na račun drugih kategorij (% sprememb = +58 %). Pričakovano je, zaradi značilnosti kamnine in specifičnih mikroklimatskih razmer ter dostopnosti do vode, več sprememb v kategoriji naselja na flišnati podlagi. Slednja so izgubila le 6 hektarjev in pridobila 31 hektarjev površine. Tudi kategorija flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje in neplodna tla v primerjavi z ostalimi kategorijami izgublja na površini.

4.2 Tranzicije kategorij rabe tal med letoma 1830 in 2008

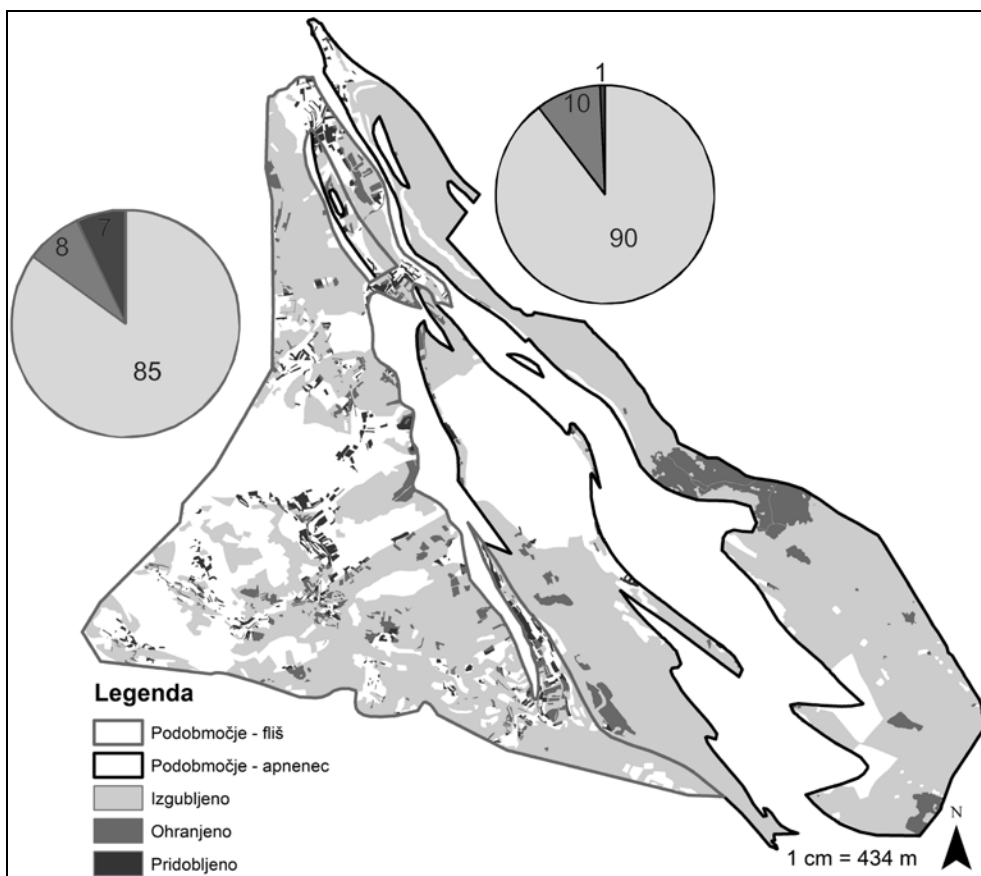


Slika 4: Odstotki kategorij rabe tal v letih 1830 in 2008 ter odstotkovni razredi prehoda oz. tranzicije posamezne kategorije v ostale na podobmočju apnenec (A) in podobmočju fliš (B) ter nekateri statistični parametri (Chi Square = χ^2 , df = stopnja prostosti, P-Level = p vrednost, Cramerjev koeficient kontingence, Klocation = ujemanje v lokaciji celic posamezne kategorije, Kstandard = KIA).

S pomočjo tranzicijske matrike med obema časovnima presekomoma smo ugotovili, kakšen je delež prehajanja posamezne kategorije rabe tal v druge kategorije. Tako lahko iz Slike 4A razberemo, da na apnencu kategorije »njive in trajne kulture«, »travniki in pašniki«, »gozd« ter »flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje in neplodna tla« intenzivno (> 60 %) prehajajo v gozd. Tudi nekaj površin, ki so leta 1830 pripadale naseljem, se je spremenilo v gozd. V manjši meri najdemo danes na območjih nekdanjih njiv in trajnih kultur travnike in pašnike. Gozd na apnencu predvsem izgublja na račun kategorije »flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje

in neplodna tla«. V splošnem se je raba tal na podobmočju apnenec spremenila v 43% (KIA = 0,5668). Lokacija oz. geografska razporeditev kategorij rabe tal je stabilna saj je ujemanje celic, ki predstavljajo lokacijo posameznih kategorij rabe tal, v obeh časovnih presekih visoko (Klocation = 0,9737). Na flišu vse kategorije, z izjemo naselij, z >60 % prehajajo v gozd (Slika 4B). Naselja so se povečala na račun njiv in trajnih kultur (<10 %) ter travnikov in pašnikov (< 10 %). Kategorija »flišne erozijske oblike, apnenčasto skalovje in neplodna tla« je v celoti izginila. Med 10 in 35 % nekdanjih njiv in trajnih kultur predstavljajo danes travniki in pašniki. Slednji intenzivno >60 % prehajajo v gozd, ob tem pa z <10% v njive in trajne kulture in v naselja. V splošnem se je raba tal na flišnatem podobmočju spremenila v 41 % (KIA = 0,5924). V primerjavi s podobmočjem apnenec pa se je podobmočje fliš, glede na geografsko razporeditev kategorij rabe tal v 178 letih, spremenilo bolj kot apnenčasto podobmočje (Klocation = 0,8932).

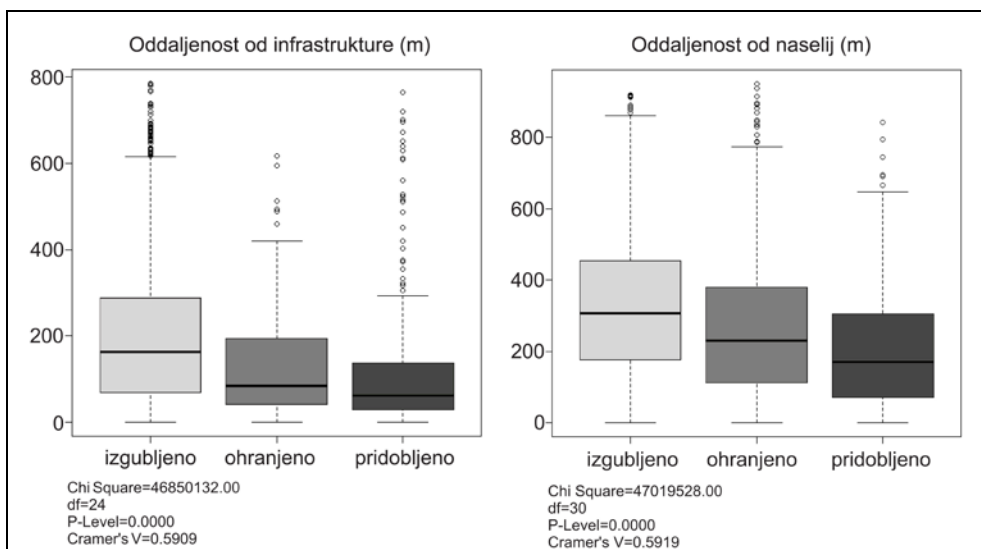
4.2 Prostorska dinamika sprememb v kategoriji travniki in pašniki



Slika 5: Dinamika sprememb (pridobljeno, ohranjeno, izgubljeno) v kategoriji travniki in pašniki na obravnavanem območju.

Največje spremembe med leti 1830 in 2008 so v kategoriji »travniki in pašniki«. Slika 5 prikazuje prostorsko razporeditev bodisi izgubljenih, pridobljenih ali ohranjenih površin travnikov in pašnikov na obeh podobmočjih. Na apnencu so

travniki in pašniki izgubili 90 % površin iz leta 1830, 10 % se jih je ohranilo in le 1 % jih je nastalo na novo. Na flišu so travniki in pašniki izgubili 85 % nekdanjih površin, 8 % se jih je ohranilo, 7% površin pa je pridobljenih na račun drugih kategorij. Iz Slike 6 razberemo, da so izgubljene površine travnikov in pašnikov v glavnem najbolj oddaljene tako od naselij (Q3 = 420 m) kot tudi od cest (Q3 = 280 m). Sledijo ohranjene površine travnikov in pašnikov, ki so vedno v bližini cest, vendar so lahko od naselja oddaljene tudi več kot 800 m. Pridobljene površine so v glavnem oddaljene le 250 m od cest (razen izjem = osamelci); oziroma 75 % jih je oddaljenih le 300 m od naselij. Statistično obstaja jasna povezava med obema družbeno-geografsko pogojenima elementoma v pokrajini in kategorijami prostorske dinamike travnikov in pašnikov na podobmočju fliš (p = 0,0000, Cramer's V = 0,59).



Slika 6: Zveza med oddaljenostjo od infrastrukture in oddaljenostjo od naselij ter kategorijami prostorske dinamike v kategoriji travniki in pašniki na podobmočju fliš (Chi Square = χ^2 , df = stopnja prostosti, P-Level = p vrednost, Cramerjev koeficient kontingence).

5. Diskusija

Rezultati potrjujejo že znane trende, značilne za obrobne ruralne predele večjih industrijskih središč na prelomu 20. stoletja na območjih srednje in jugovzhodne Evrope (Hietel in sod. 2004; Kaligarič in sod. 2006). Gre za trende opuščanja kmetijskih površin - v grobem rečeno – zaradi orientacije v mesta; bodisi za selitev v mesta ali le zaposlovanje v mestih. Problem opuščanja kmetijskih površin, predvsem na račun opuščanja ekstenzivne paše, je značilen predvsem za hribovita območja, manj primerna za intenzifikacijo kmetijske proizvodnje. Na problem spontanega hitrega zaraščanja na Tržaškem Krasu in sosednjih pokrajinah so opozorili številni avtorji že razmeroma zgodaj: Feoli in Feoli Chiapella (1979); Lausi (1979); Feoli in sod. (1980); Feoli in Scimone (1982) ter Favretto in Poldini (1986), ki sta z matematičnim modelom celo izračunala, da se bo Tržaški Kras (ob predpostavki da ostanejo trendi nespremenljivi) popolnoma zarastel natančno leta 2013. Napoved se seveda ni uresničila, saj se je trend zaraščanja, zaradi potrebe po

lokalnih mlečnih proizvodih (sir, skuta, mleko) tako kravjega kot ovčjega izvora, tam že obrnil. Pri nas sta se s tem problemom ukvarjala Čarni in Kaligarič (1991), ki sta razmišljala celo o izboru umetno vzdrževanih travniških površin z namenom varstva značilnih združb. Avtorja sta opravila tudi posredno primerjavo dinamike zaraščanja na flišu in apnencu z metodo transeкта ter ugotovila, da se travišča na apnencu počasneje zaraščajo kot na flišu. Tudi Kladnik (2008) poudarja, da je naravno zaraščanje z gozdom na flišnih predelih, zaradi značilnosti kamnine in specifičnih mikroklimatskih razmer, hitrejše v primerjavi z apnencem. Za to imamo seveda dobro razlago v lastnostih flišne in apnenčaste kamnine: flišna kamnina zadržuje vodo, zato ostaja vlažna, hladna, preko poletja se ne izsuši popolnoma in vegetacijski cikel se ne prekine, tako kot na apnencu. Ta je za vodo propusten, zato plitva prst ostaja suha, tla so topla, med sušnim obdobjem pa se vegetacijski cikel prekine in travna ruša se popolnoma posuši. Kako si torej razlagamo bolj izrazit proces zaraščanja na apnencu kot na flišu, kot ga kaže pričujoča primerjava? Raba tal na apnencu je omejujoča, travišča so primerna le za pašnike, ki pa ob zaposlovanju prebivalstva v obalnih mestih in majhnem zanimanju za pašo drobnice, ostajajo opuščena. Tudi manjše število prebivalcev na apnencu je vzrok, da so spremembe v pokrajini na apnencu mnogo bolj enosmerne, usmerjene skoraj izključno v zaraščanje. Na flišu smo zaradi rodovitnosti tal in večje poseljenosti kljub vsemu priča bolj heterogenim in – lokalno – lahko tudi nasprotujočim si trendom v pokrajini: travišča so se zaraščala, vendar so nastajala tudi nova, predvsem na površinah nekdanjih njiv. To nam lepo prikazuje Slika 6, kjer vidimo, da je največji delež na novo pridobljenih travišč bližje infrastrukturi in naseljem, največji delež opuščenih pa je od naselij in infrastrukture oddaljen.

V splošnem pa lahko trdimo, da je razlika v rabi tal na obeh območjih znatna; v manj kot 200 letih se je kulturna, pretežno travnata krajina spremenila skoraj izključno v gozdno krajino, pokrito s sekundarnim pionirskim termofilnim gozdom. Tudi površine z razkrito geološko podlago (flišne erozijske oblike in apnenčasto skalovje), ki so nekoč dajale izrazit pečat krajini, so danes v večini primerov poraščene z gozdom. Prav tako lahko trdimo, da se je s spremenjenimi družbeno-geografskimi dejavniki, predvsem pod vplivom procesa depopulacije podeželja, precej spremenil pejsaž obravnavanega območja. Delež prebivalstva na podeželju MO Koper (Ravbar 1993) se od leta 1954 naprej zmanjšuje (iz 25% leta 1961 na 9% leta 2007) (Jerman 2011; SURS 2013). Problematična je tudi starostna sestava prebivalstva na podeželju, kjer je v primerjavi z mestom in suburbano okolico delež starejših ljudi največji (Jerman 2011). Živine praktično ni več, gojenje drobnice je popolnoma izumrlo, »novi val« popularnosti drobnice pa te predele še ni zajel. Tako smo priča, da so eksodus lokalnega prebivalstva v letih 1954–55 (Gombač 2001; Gombač 2007), politično stimuliranje zaposlovanja v industriji v 60-ih, 70-ih in 80-ih letih 20. stoletja, destimulacija kmetovanja v tem obdobju in prehod na sekundarne dejavnosti v obdobju tranzicije (turizem, obrt, storitvene dejavnosti) v zaledju Kopra, spremenili fizični izgled in s tem identiteto obeh krajinskih podob – tako na apnencu kot na flišu. Slednja se je izkazala za dinamično krajino z manj predvidljivimi trendi družbeno-geografskih sprememb, ki jim (seveda takoj ali z zamikom) sledijo spremembe na krajinskem nivoju, najbolj zaznavne v vegetaciji in rabi tal.

Zahvala

Zahvaljujemo se Zavodu za gozdove Slovenije za historične podatke (Cрта corografica del Litorale).

Literatura

- Biagi, P., Starnini, E., Voytek, B. 1993: The Late Mesolithic and early Neolithic Settlement Northern Italy, Recent consideration. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, 21, 45–67.
- Carta corografica del Litorale 1830: Archivio di stato di Trieste.Trst.
- Culiberg, M. 1995: Dezertifikacija in reforestacija slovenskega Krasa. (Desertification and reforestation of the Karst in Slovenia). Porocilo o Raziskovanju Paleolitika, Neolitika in Eneolitika Slovenije, 22, 201–217.
- Culiberg, M. 1999: Vegetacija Krasa v preteklosti.V: Kranjc, A., Likar, V., Huzjan Žalik, M. (ur.): Kras: pokrajina, življenje, ljudje, Ljubljana, 99–10.
- Culiberg, M. 2008: Vegetacija Krasa v preteklosti. V: Luthar, O. (ur.), Dobrovoljc, H. (ur.), Pavšek, M. (ur.), Mulec, J. (ur.), Fridl, J. (ur.), Hrvatini, M. 2008: *Kras: [trajnostni razvoj kraške pokrajine]*. Ljubljana, Založba ZRC, 100–101.
- Čarni, A., Kaligarič, M. 1991: Comparison of spontaneous reforestation in two formerly cultivated areas, Gortania, 13, 77–85.
- Devilliers, P., Devilliers-Terschuren, J. 1996: A Classification of Palearctic Habitats - Council of Europe, Strasbourg.
- Eastman, J. R. 2012: IDRISI Selva (Worcester, MA: Clark University).
- ESRI 2010: ArcGIS Desktop, Release 9.3, Redlands, CA: Environmental Systems Research Institute.
- Favretto, D., Poldini, L. 1986: Extinction time of a sample of Karst pastures due to bush encroachment., Ecological modelling, Amsterdam, 33, 85–88.
- Feoli, E., Feoli Chipella, L. 1979: Changements of vegetation pattern towards reforestation, Colloq. Phitosocial., 8, 74–81.
- Feoli, E., Feoli Chipella, L., Ganis, P., Sorge, A. 1980: Spatial patterns analyses of abandoned Grasslands of Karst region by Triest and Gorizia, *Studia geobotanica*, 1(1), 213–221.
- Feoli, E., Scimone, M. 1982: Gradient analysis in the spontaneous reforestation process of the Karst region, Gortania, 3, 143–162.
- Geološki zavod RS, digitalna geološka karta, list Trst, Ljubljana, 2007.
- Gombač, J. 2001: Izseljevanje iz Kopra in njegove okolice po sprejetju Londonskega memoranduma. Analiza podatkov odhajajočih skozi prizmo narodnosti, *Annales, Ser. hist. sociol.* 11, 2(26).
- Gombač, J. 2007: *Esuli oppure optanti? : il caso storico alla luce della teoria moderna*. Trieste: Università degli Studi di Trieste, Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche.
- Hietel, E., Waldhardt R., Otte A. 2004: Analysing land-cover changes in relation to environmental variables in Hesse, Germany. *Landscape Ecol.* 19, 473–489.
- Jerman, K. 2011: Problematika starejših na koprskem podežlju, *Geografski obzornik*, 58(3), 20–25.
- Jogan, N., Kaligarič, M., Leskovic, I., Seliškar, A., Dobravec, J. 2004: Habitatni tipi Slovenije HTS 2004 [Habitat types of Slovenia HTS 2004] Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Ljubljana.
- Kaligarič, M. 1997: Rastlinstvo Primorskega krasa in Slovenske Istre: travniki in pašniki, Knjižnica Annales, Koper.
- Kaligarič, M., Seliškar, A. 1999: Flora in vegetacija Krasa, Kras – pokrajina, življenje, ljudje. Ljubljana.
- Kaligarič, M., Culiberg, M., Kramberger, B. 2006: Recent Vegetation History of the North Adriatic Grasslands: Expansion and Decay of an Anthropogenic. *Folia Geobotanica*, 41(3), 241–258.

- Kaligarič, M., Bakan, B., Otopal, J., Škornik, S., Paušič, A., Šajna, N. 2007: Kartiranje negozdnih habitatnih tipov Slovenije. Območje Slovenska Istra. Ministrstvo za okolje in prostor RS, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Oddelek za biologijo, Katedra za geobotaniko.
- Kladnik, D. 1990: Možnosti intenziviranja rabe tal kulturnih teras. V: Primorje. 15. zborovanje slovenskih geografov, 24.–27. oktobra 1990. Zveza geografskih društev Slovenije, 143–150, Ljubljana.
- Kladnik, D. 2008: Dejavniki spreminjanja rabe tal. Kras – trajnostni razvoj kraške pokrajine. Ljubljana.
- Kladnik, D. 2011: Širjenje gozda na Krasu kot dejavnik prostorskega razvoja, Geografski vestnik, 83–2, 67–80.
- Košiček, B. 1993: Spontano vračanje gozda na Kras. Gozdarski vestnik, 51, 5–6, Ljubljana.
- Križaj Smrdel, H. 2010: Kulturne terase v slovenskih pokrajinah, Dela, 34, 39–60.
- Lausi, D., Pignatti, S., Poldini, L. 1979: Statistische Untersuchungen über die Wiederbewaldung auf dem Trester Karst. In: R. Tüxen & W.H. Sommer (Eds.): Gesellschaftsentwicklung (Syndynamic). Cramer, Vaduz, Liechtenstein, 445–457.
- Ogrin, D. 1995: Podnebje Slovenske Istre, Knjižnica Annales, 11, Koper.
- Perko, D. in sod. 1998: Slovenija pokrajine in ljudje. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Ravbar, M. 1993: Kriteriji za opredeljevanje mest v Sloveniji: razvojno raziskovalni projekt Ministrstva za znanost in tehnologijo. Ljubljana, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 60.
- R Development Core Team 2008: R: A language and environment for statistical computing, R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org>.
- Statistični urad RS 2013: Ministrstvo za notranje zadeve - Centralni register prebivalstva in Register tujcev, Popis prebivalstva 1961, 1971, 1981, 2002 in 2011.
- Šebenik, D., Bončina, A. 2004: Spreminjanje gozdnatosti kraškega gozdnogospodarskega območja v obdobju 1830-2000, Gozdarski vestnik 62, 8–9, Ljubljana.
- Wraber, M. 1954: Obnova gozda na slovenskem Krasu. Gozdarski vestnik 12, Ljubljana.
- Wraber, M. 1969: Pflanzengeographische Stellung und Gliderung Sloweniens, Vegetatio 17 (1-6), 176–199.

LAND USE CHANGES IN THE AREA OF MOVRAŠKI KRAS AND ADJACENT FLYSCH AREAS BETWEEN 1830 AND 2008

Summary

European agricultural landscape, as a result of human interference and management, has drastically changed in the last 180 years. The roots of the process of deforestation in the Slovenian Karst region rang already in to pre-Roman period. Today the trend has turned around and we are facing spontaneous overgrowing of grasslands and fields in both limestone and flysch areas. These changes in land use are generally explained with changed socio-economic drivers starting in year 1954 after the London memorandum, when Istria came under the administration of Yugoslavia. We compared historical data from the "Carta Corografica del Litorale", presenting the land use of Movraški Kras and adjacent flysch areas of the Slovenian Istria in year 1830, and the habitat mapping based on the PHYSIS typology in the year 2007/08. Changes in almost all comparable land use categories were detected in both bedrock types (flysch and limestone). In the past grasslands were dominant (presenting 65% of the area), today 84% of the area is covered with forest. The process of overgrowing is more pronounced within the limestone subarea. However, the flysch subarea is more dynamic in terms of land use changes. There is a clear connection between social geographic elements in the landscape (distance to roads, distance to settlements) and grassland dynamics (gains, losses, persistence). Several authors reported that the depopulation and population ageing trends in our research area are still high and are in strong connection with grassland overgrowing and field abandonment.

MODEL TRAJNOSTNE REVITALIZACIJE STARIH INDUSTRIJSKIH OBMOČIJ

Mojca Kokot Krajnc

prof. geo. in zgo.

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160. SI - 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: mojca.kokot@um.si

UDK: 725.4:711.168

COBISS: 1.01

Izvleček

Model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij

Revitalizacija degradiranih območij, med katerimi je največ starih industrijskih območij, je velik potencial za izvajanje trajnostnega prostorskega razvoja. Njihov ponoven razvoj mora biti usmerjen vzdržno, s čimer se preprečuje onesnaženost okolja ter se spodbuja socialna vključenost in novi ekonomski izzivi.

Dosedanji modeli trajnostne revitalizacije degradiranih območij v celoti ne uresničujejo zahtev vzdrženga razvoja, ker v praksi niso enakomerno vključene vse komponente, torej poleg ekonomske tudi socialna in okoljska. Zato je v članku predstavljen model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij, ki sloni na celovitosti in enakovrednem vključevanju vseh komponent razvoja, ker so le te vzročno in posledično povezane ter skupaj sestavljajo celoto. Holističen model trajnostne revitalizacije, kakor smo ga poimenovali, je sestavljen iz štirih komponent: naravni kapital, trajnostna družba, lokalno gospodarstvo in snovni krogotok. Model, ki smo ga razvili, pa se udejanja na primeru revitalizacije starih industrijskih območij (primer eko industrijski park).

Ključne besede

trajnostna revitalizacija, stara industrijska območja, model trajnostne revitalizacije, naravni kapital, trajnostna družba, lokalno gospodarstvo, snovni krogotok, eko industrijski park

Abstract

Model of the sustainable revitalization of the old industrial areas

Revitalizations of degraded areas, most of them are old industrial areas, have high potential for the implementation of the sustainable spatial development and protection of the green areas. The revitalization of them has to be sustainable planned and have to promoted social inclusion and new economic challenges.

The current models of the sustainable revitalization of degraded areas are not fully realized this, because in the redevelopment are not equally involved all components. Paper presents a new model of the sustainable revitalization of old industrial areas, that comprehensively covers all components of development and they are causally and consequently related. It consists of four components: natural capital, sustainable society, local economy and material circuit. This model is realized by the revitalization of old industrial areas by the developing the eco industrial parks.

Key words

Sustainable revitalization, old industrial areas, model of sustainable revitalization, natural capital, sustainable society, local economy, material circuit, eco industrial park

Uredništvo je članek prejelo 13.11.2013

1. Uvod

Priložnost za uresničevanje trajnostnega prostorskega razvoja je v revitalizaciji degradiranih površin, ker se s tem uresničuje notranji razvoj prostora, ki omogoča, da se gradnja ne širi na zelene površine, temveč se izvaja znotraj že zazidljivih območij. To preprečuje razpršeno poselitev in ohranjanja zelene površin. Najštevilčnejši primeri degradiranih območij so stara industrijska območja (SIO). V popisu degradiranih območij Slovenije je bilo 51 % vseh degradiranih območij SIO (Špes s sod. 2012). Kot piše v Evropski urbani agendi (2011) se s tem omeji pozidava zelenih površin in ohranijo se kvaliteta ter funkcije tal, pridobi se nov prostor s spremenjenimi funkcijami, s čimer se doseže družbena privlačnost in priložnost za gospodarsko uspešnost območja.

Degradirana SIO, ki so bila usmerjena v bazično ali predelovalno industrijo in so v urbanih območjih, so nastala zaradi decentralizacije proizvodnih dejavnosti in deindustrializacije ter spremembe tehnoloških postopkov. Vzroki za deindustrializacijo so dvojni. Kot prvi vzrok se omenja proces globalizacije. Drugi je povečanje terciarnega in kvartarnega sektorja; predvsem s prevlado storitvenih dejavnosti (Lorber 1999; Tölle s sod. 2009). Zaradi izgube gospodarske učinkovitosti, slabe socialne kohezije in nizke stopnje kakovosti življenja so to občutljiva območja in potrebujejo nov razvoj.

Revitalizacija SIO je alternativni prostorski razvoj obstoječemu in kot pravi Eylon (2001), oživljanje SIO omogoča vzdržen razvoj, ker se v njih odpravi onesnaženost okolja, vzpostavi se atraktivno bivalno ali delovno okolje in izboljša se vizualna podoba, kar pa privede do večje pripadnosti družbe do tega območja. Revitalizacija vpliva še na spreminjanje strukturne rabe prostora, saj prične prevladovati mešana raba z manjšim vplivom proizvodnih dejavnosti, ki pa so visokotehnološko usmerjene in okoljsko varne. Številni strokovnjaki (Dixon in Doak, 2006; Ferber s sod., 2006; Raco in Henderson 2006; Schädler 2011; BenDor s sod. 2011) so tudi mnenja, da ponovno oživljanje SIO rešuje strukturne težave urbanih območij, ker se vračajo delovna mesta, poveča se število novih stanovanj in vzpostavi se energetsko učinkovito mestno življenje, ki zmanjšuje poselitvene pritiske na robove mest. Ponovno oživljeno območje pa mora biti trajnostno izvedeno. V nasprotnem primeru se lahko zgodi, da bo čez nekaj časa to območje ponovno postalo degradirano in zapuščeno.

V članku so obravnavani najpogostejši uporabljeni koncepti trajnostnega razvoja pri revitalizacijah degradiranih območij, ki pa so z vidika varovanja okolja in dolgoročne rabe prostora pogosto nepravilno zastavljeni. Zato je v nadaljevanju predstavljen nov model trajnostne revitalizacije SIO, ki temelji na enakovrednem upoštevanju komponent razvoja in je prenosljiv na vsa ostala degradirana območja

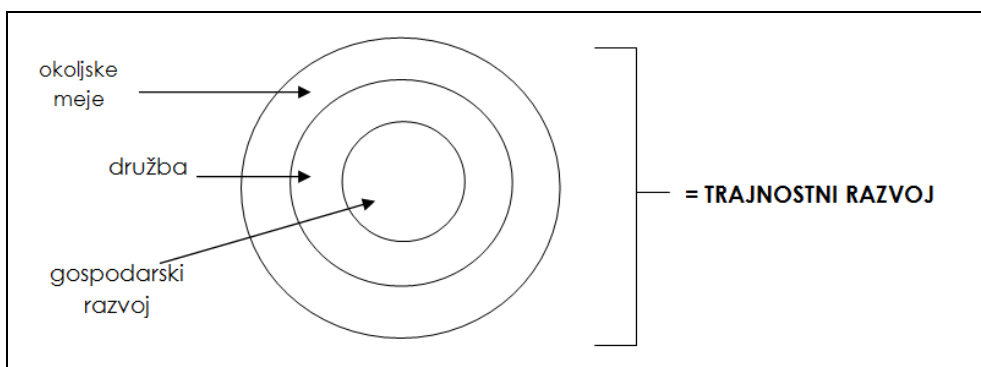
2. Metodologija dela

Model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij je bil oblikovan s pomočjo študije literature, kjer smo pregledali dosegljive znanstvene prispevke s področja trajnostne revitalizacije degradiranih območij. Na podlagi teh ugotovitev smo oblikovali model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij, ki temelji na celovitosti in preprečuje ponoven nastanek degradiranih območij ter varuje okolje in spodbuja družbeni in ekonomski razvoj.

3. Obstoječe definicije in modeli trajnostne revitalizacije degradiranih območij

Trajnostna revitalizacija degradiranih območij je bila prvič opredeljena v poročilu projekta RESCUE: »Sustainable land use and urban design on brownfield sites« (2004) in pomeni ponovno rabo degradiranih območij, ki zagotavlja uresničevanje in nadaljevanje zadovoljevanja človekovih potreb za sedanje in prihodnje generacije na okoljsko občutljivih in gospodarsko uspešnih ter družbeno sprejemljivih okoljih. Definicija temelji na izhodiščih trajnostnega razvoja, ki je bil prvič opredeljen leta 1987 in v ospredje postavlja potrebo po zagotavljanju takšnega stanja okolja, v katerem bodo lahko tudi prihodnje generacije zadovoljevale svoje potrebe. Ta definicija je največkrat citirana v virih. Vendar se postavlja vprašanje ali je mogoče na onesnaženem in zapuščenem območju vzpostaviti stanje okolja kot je bilo pred nastankom degradiranega območja. Ocenjujemo, da je ta definicija preširoka in ničesar konkretnega ne določa. Dresten (2004) med drugim navaja, da je trajnostna revitalizacija tista, ki vzpostavi uravnoteženo gospodarsko rast z učinkom na okolje in družbo. Ta pa v ospredje ponovnega oživljanja postavi gospodarsko komponento, ki pa bi naj učinkovala na družbo in okolje. Obe opredelitvi trajnostne revitalizacije vključujeta tri komponente razvoja: gospodarstvo, družbo in okolje; kjer pa je pogosto gospodarstvo vodilna komponenta razvoja, ki lahko negativno vpliva na okolje, manj pa kratkoročno na družbo, ker ji omogoča blagostanje in delovna mesta.

Trajnostna revitalizacija se v znanstvenih prispevkih najpogosteje kaže z dve modeloma trajnosti: »triple boton line« in z Vennovim diagramom. Model trajnostne revitalizacije, ki izhaja iz koncepta »triple boton line«, spodbuja gospodarsko rast, ki ohranja socialno vključenost in zmanjšuje vplive na okolje. Drug najpogosteje uporabljen je Vennov diagram (Dixon, Doak 2006). Pri tem trajnostna revitalizacija je presečna točka posameznih komponent razvoja. Za oba modela pa je značilno, da se komponente neodvisno razvijajo ena od druge in s tem se ne dosega celovit razvoj, ki ohranja ravnotežje in dinamičnost sestavin okolja. Prav tako pa Brooks (2008) in Peters ter Fisher (2006) ugotavljajo, da v kolikor se ne bo strmelo k celovitosti pri ponovnem oživljanju, bodo učinki revitalizacije kratkotrajni. Alternativni model tem je O'Riordanov model trajnosti, imenovan »Russian Doll model«, ki temelji na izhodišču, da se razvoj odvija znotraj nosilnih sposobnosti okolja (O'Riordan s sod. 2001).



Slika 2: Model trajnosti po avtorju O'Riordan (2001).

V modelu (Slika 2) so komponente razvoja v hierarhičnem odnosu, ki medsebojno součinkujejo. Najvišje je postavljeno okolje, kateremu so podrejene preostale komponente. Gospodarski razvoj se postavi v središče, ki je osnova za ustvarjanje bogastva, vendar je le ta podrejen in odvisen od družbe in okolja, tako se ne more razvijati brez posledic na ostali dve komponenti. S tem modelom je okolje tisto, ki omejuje razvoj in to prinaša zmanjšanje okoljskih problemov in stabilne naravne sisteme, ki so se sposobni, zaradi delujočih notranjih mehanizmov samoočiščenja prilagajati na številne spremembe v naravi (Our common Future 2012). Plut (2005) meni, da se lahko ožje tak razvoj razume kot uresničevanje idej globoke ekologije, saj je najpomembneje ohranjati naravni kapital in organizirati življenja v okviru omejitev okolja. Po mnenju Pluta (2005) in Špesove (2007) celovit razvoj, ki temelji na omejitvah z vidika narave, omogoča ohranjanje vzdržnosti sistema. Sestavljen je iz simbioze vseh posameznih členov in prinaša skupno korist, ker se zmanjša poraba energije in snovi, skrajšajo se poti, uporabi se manj prostora, poveča se tudi notranja odvisnost. Kot še pravi Špesova (2007) se v tako grajenem razvoju zmanjša negativni povratni lok, ki preprečuje preseganje nosilnih sposobnosti sistema in skrbi za ohranjanje njegove stabilnosti, zato sistem deluje tako, da ima okolje kljub delovanju družbe in gospodarskemu razvoju sposobnost samoočiščenja.

4. Holističen model trajnostne revitalizacije SIO

Trajnostna revitalizacija SIO mora biti celostno izvedena, zato je priporočljivo, da temelji na kompleksnosti in medsebojnih povezavah (Dixon, Doak 2006; Zavargo 2009). Zaradi pomena celovitosti, kompleksnosti in vzročno posledične povezave dejavnikov razvoja smo oblikovali novo razlago trajnostne revitalizacije degradiranih SIO, ki se glasi: »Trajnostna revitalizacija degradiranih SIO upošteva medsebojno povezanost vseh dejavnikov razvoja, ki so med seboj enakovredni in združeni v celoto za ohranjanje dinamičnega ravnovesja okolja.« To definicijo je možno doseči pri revitalizaciji SIO z upoštevanjem izhodišč industrijske ekologije.

Razvoj industrijske ekologije je povezan z razumevanjem vplivov industrije na okolje. Temelji na posnemanju značilnosti naravnega ekosistema, s ciljem zmanjšati okoljske vplive industrijskih in poslovnih dejavnosti ter ohranjati ravnovesje. Osnovni koncept industrijske ekologije je študija tokov snovi in energije ter njihovih transformacij v proizvode, polizdelke in odpadke znotraj industrijskega sistema. Strategija pa je, da se doseže učinkovitost rabe snovi in zmanjšanje količin odpadkov. Oboje se zagotovi z recikliranjem in ponovno uporabo odpadkov.

Idealna trajnostna revitalizacija po pristopu industrijske ekologije bi bila tista, kjer bi bil ponoven razvoj območja načrtovan na vzpostaviti zaprtega sistema brez odpadkov, v katerega bi vstopala le sončna ali vetrna energija za pretvorbo energije. Tako bi v območju delovale dejavnosti, ki bi ena od druge imele koristi in za delovanje ne bi potrebovale zunanjih virov, ampak le lokalne (notranje).

Model trajnostne revitalizacije, ki ga sami imenujemo »holističen model trajnostne revitalizacije SIO« ima tri osnovne komponente in dodano četrto »snovni krogotok«. Za njo je značilno posnemanje delovanja naravnih ekosistemov, katerih ključna značilnost je snovna povezava med subjekti v prostoru in vzpostavljeno notranje ravnovesje, ki pa je dinamično. Komponente modela so tako:

1. naravni kapital kot okoljska komponenta,
2. trajnostna družba,

3. lokalno gospodarstvo in
4. snovni krogotok kot dodatna komponenta.

4.1 Naravni kapital

Naravni kapital predstavlja vse fizične dejavnike okolja, ki omogočajo razvoj: obnovljivi in neobnovljivi viri, voda, tla, podnebje (Levett 1998), ki jih ljudje koristijo sebi v prid, vendar le toliko, da se ohranja stabilnost znotraj naravnega sistema. Z vidika revitalizacije SIO je naravni kapital pomemben zato, ker ponuja številne naravne vire in ekosistemske storitve za zagotavljanje kvalitetnega življenjskega okolja.

Ekosistemske storitve so upoštevane v tisti fazi revitalizacije, ki se nanaša na čiščenje okolja in ohranjanje kakovosti okolja, med tem pa so viri pomembni pri načrtovanju oskrbe z energijo.

Pri preprečevanju onesnaženosti in povečanju ekosistemskih storitev v prostoru igrajo pomembno vlogo sistemi zelene infrastrukture. Zelena infrastruktura je koncept naravnih sistemov, ki poudarja pomen narave pri načrtovanju rabe zemljišč. Tako se oživlja funkcija naravnih ekosistemov in oblikuje se dolgoročna vzdržnost. Sistemi zelene infrastrukture omogočajo čisto vodo, zdrava tla, senco, zavetje, rekreacijo; torej človeku potrebne ekosistemske storitve za kvalitetno življenje (Green Infrastructure 2006). Prav tako pa omogočajo vzdrževati notranjo dinamičnost okolja. Za to je priporočljivo načrtovanje in vzpostavitev sistemov zelene infrastrukture, ki povečajo zelene površine in posledično ekosistemske storitve za zdravo bivanje v nekaj degradiranem območju.

Potrebno je dobro preučiti lokalni naravni kapital z vidika vzdržnega ravnanja in ohranjanja naravnih virov, predvsem pa možnosti rabe obnovljivih virov energije in na osnovi tega pripraviti projekte, kako le te učinkovito, v mejah nosilne sposobnosti, izkoriščati ter tako uresničevati evropsko energetske politiko, ki pravi da je potrebno do leta 2020 pridobiti okoli 20 % iz obnovljivih virov energije (Evropa 2020, 2010). Naravni kapital se mora pri trajnostnem razvoju ponovno oživiljenega območja upoštevati tudi v smeri, da v območju delujejo samo tiste dejavnosti, ki okolja ne onesnažujejo in ne rušijo naravnega ravnotežja.

Pri rabi naravnega kapitala za ponovno oživljanje je potrebno izhajati iz lokalnega oziroma regionalnega okolja in raziskati realno, kaj okolje ponuja z vidika naravnega kapitala, njegove pozitivne in negativne lastnosti in njihov vpliv na razvoj tako v družbenem kot gospodarskem pogledu.

4.2 Trajnostna družba

Trajnostna družba je pravična in enakopravna. Družbena pravičnost je pogoj, da se lahko vzpostavi in ohranja stabilnost naravnega kapitala znotraj nosilne sposobnosti okolja. Doseže se z zagotavljanjem enakih pravic vsem za gospodarski razvoj regije in države, s pravicami do kakovostnega življenja, s svobodo ljudi, z vzpostavljeno družbeno demokracijo in z javnim sodelovanjem. Tako je trajnostna družba pripravljena delovati znotraj nosilnih sposobnosti naravnega kapitala, zato se ohranja ekosistemska stabilnost in vzdržnost. Pravična porazdelitev družbene moči pripomore h krepitvi kakovosti življenja, zaradi česar se posledično tudi zmanjšajo vplivi na okolje (Levett 1998).

Pravičnost pri revitalizaciji SIO se zagotovi z vzpostavitvijo pogojev za zaposlovanje. Razvijejo se raznovrstne gospodarske dejavnosti, upoštevajo se razvojni cilji regije,

potrebe celotne regije in intelektualni potencial. Analiza lokalnih potreb območja se osredotoča na mlado in aktivno prebivalstvo, vendar vključuje tudi starejše, katerim se omogoči možnost za prekvalifikacijo za poklice, ki se v regiji potrebujejo.

Pomemben dejavnik trajnostne družbe v revitaliziranih SIO je tudi vključenost širše javnosti. Aarhuška konvencija (2002) opredeljuje, da je potrebno javnost vključevati v vse načrte, dovoljenja, projekte, ki konkretno posegajo v okolje. Zato je nujno potrebno v načrtovanje in izvedbo revitalizacije vključiti tamkajšnje ljudi, njihove želje in potrebe. Pri revitalizaciji SIO se upošteva tudi javno-zasebno partnerstvo, ki ponuja vsem enake pravice za investiranje v revitalizirano območje. V družbeno trajnost je potrebno vključiti še družbeno odgovorna podjetja, ki skrbijo za pravičnost med zaposlenimi, za okolje v katerem delujejo, dobro počutje svojih delavcev s primernimi delovnimi razmerami. V svoje delovanje vključujejo neškodljive projekte ali sponzorirajo okolju in družbi prijazne projekte v regionalnem okolju; opravljajo dobrodelfno dejavnost in omogočajo dodatno izobraževanje svojim delavcem (Jerančič Dolinar 2009).

4.3 Lokalno gospodarstvo

Uspeh lokalnega gospodarstva temelji na naravnih virih, obstoječi infrastrukturi, ponudbi delovne sile in pri tem upošteva raziskovalne in inovativne potenciale lokalnega okolja (Filipič 1997).

Lokalno gospodarstvo deluje znotraj nosilnih sposobnosti ekosistema. Zato morajo podjetja delovati v boju proti podnebnim spremembam z zmanjšanjem CO₂, biti bolj aktivna v inovativnih tehnoloških izdelkih, ki omogočajo nove načine reševanja okoljskih problemov. S tem dosegajo energetske učinkovitost, zmanjšujejo porabo naravnih virov in potrošnjo energije, uporabljajo okolju prijazne materiale in alternativne vire energije ter reciklirajo in predelujejo odpadke. Odpadek postane surovina za nadaljnjo proizvodnjo v industrijskem območju (Towards Green Growth OECD 2011). Lokalno gospodarstvo se tako prestrukturira in izgubi določena delovna mesta, vendar hkrati oblikuje nova, zato so potrebne prerazporeditve iz sektorjev, ki se krčijo v sektorje, ki se širijo. Prav tako je tem delavcem potrebno zagotoviti možnost dodatnega izobraževanja ali prešolanja za nova delovna mesta, ki nastajajo.

Lokalno gospodarstvo mora biti tudi čim bolj samooskrbno, kar po mnenju Vovk Koržetove (2010) predstavlja uspešen premik k naravi sami, kjer velja ugotovitev, da ni mogoče nadomestiti naravnih virov. Z vidika samooskrbnega gospodarstva je mogoče vzpostaviti notranjo povezavo in zmanjšati transportne poti, znižati ogljični odtis in razvijati dejavnosti, ki jih lokalno okolje potrebuje (Vovk Korže 2010).

4.4 Snovni krogotok

V revitaliziranem SIO se oblikujejo industrijski mehanizmi, kjer snovni tokovi predstavljajo neposredno povezavo med okoljem in vanj umeščenimi dejavnostmi. Potreba po rasti ob povečanju snovnih vnosov, ki v okviru snovne bilance izražajo vedno večje iznose in tako tudi pritiske na okolje. Zaradi tega se zgodi rušenje ravnotežja v naravnem sistemu in pride do onesnaženosti (Plut 2005).

Celoten krog industrijskega metabolizma se prične z izkoriščanjem naravnega kapitala. V nadaljevanju proizvodnje se te snovi uporabijo z dodatno energijo za proizvodnjo novih izdelkov, ki so namenjeni porabi. Uporabljena snov nadaljuje svojo pot v končno deponiranje. Ta krog povzroči še potrebo po dodatni energiji, ki se uporablja za transformacijo teh snovi. Dejansko v industrijskem metabolizmu

potekata dva cikla in sicer ob prvotnem nastane še dodatni, ki podpira prvega. Vsak dodaten cikel povzroči okoljske spremembe (Love in Evans 1995).

Nasprotno je v naravi, kjer snovi nenehno krožijo in ne prihaja do izgub in odpadkov. Z vidika ohranjanja samoobnovitvenih sposobnosti naravnega kapitala, bi bilo potrebno oblikovati med dejavnostmi v revitaliziranih območjih snovni krogotok, ki bi optimiziral tokove odpadnega materiala. S tem bi se v proizvodnji doseglo, da ne bi bilo odpadkov, temveč le ostanki, ki bi se učinkovito izrabili (Liwarska – Bizukojc s sod. 2009).

Za vzpostavitev snovnih krogotokov bi se morale dejavnosti v prenovljenih SIO tako združiti, da bi med njimi prišlo do simbiotičnega odnosa, ki je koristen, ker zmanjšuje porabo virov, preprečuje onesnaženost okolja in pozitivno učinkuje na nadaljnji razvoj območja.

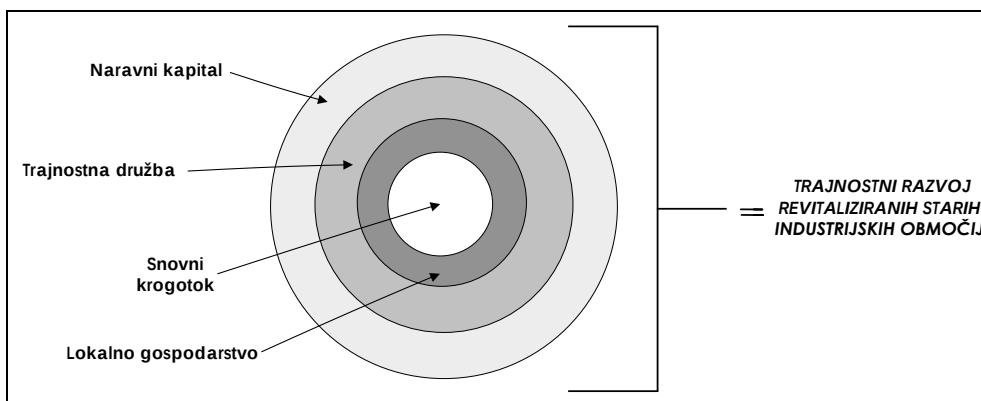
Strmeti je potrebno k temu, da se tradicionalni industrijski linearni snovni tok preoblikuje v krogotok, kjer odpadki enega postopka predstavljajo surovino za drugega. S tem se količina odpadkov minimizira in nevarnost za ponovno onesnaženost okolja se zmanjša, hkrati pa se ustvari okolje za konkurenčen lokalni razvoj od katerega ima korist družba. Tako se spodbuja trajnostna raba obnovljivih virov ter minimalna uporaba neobnovljivih virov narave (Karamanos 1995).

5. Holistična modela trajnostne revitalizacije

Holistični model trajnostne revitalizacije lahko predstavimo z dvema konceptoma in sicer z idealnim in realnim.

5.1. Idealni koncept holističnega modela trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij

Idealni model trajnostne revitalizacije izhaja iz O'Riordanovega modela trajnosti in temelji na hierarhičnosti in celovitosti.



Slika 2: Shema idealnega modela trajnostnega razvoja revitaliziranih starih industrijskih območij.

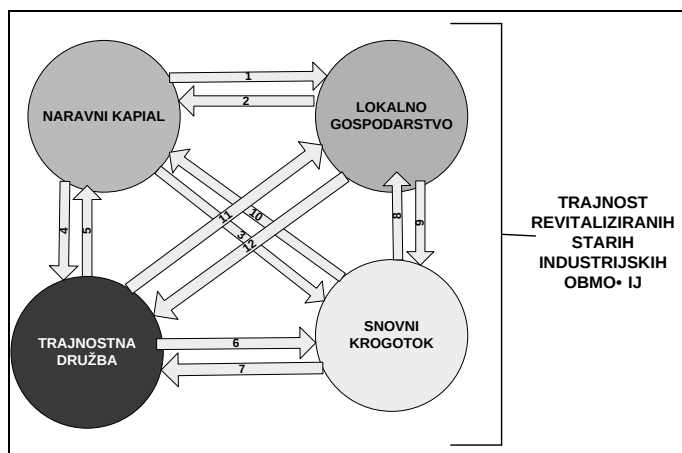
Vse štiri komponente ponovnega razvoja SIO, kot prikazuje zgornja slika, so med seboj vzročno in posledično povezane ter odvisne ena od druge in skupaj tvorijo

celoto. Med njimi pa je vzpostavljena hierarhičnost, kar pomeni, da je okolje kot naravni kapital nad vsemi ostalimi komponentami, kar zagotavlja trajnost območja z minimalnimi vplivi in ohranja naravni kapital v stanju njegove sposobnosti po prilagoditvah na spremembe v okolju.

Naravni kapital je fizični prostor z vsemi svojimi viri za ponoven razvoj območja. Razvoj trajnostne družbe je neposredno odvisen od naravnega kapitala. Lokalno gospodarstvo je v tem primeru produkt družbe in je odvisno od nosilnih sposobnosti obstoječega naravnega kapitala ter omogoča pravičnost družbe. Kot dodatno se v ta sistem vključuje četrta komponenta snovni krogotok, ki se vzpostavi znotraj lokalnega gospodarstva. Za snovni krogotok je značilno, da so dejavnosti v prostoru med seboj tako povezane, da je med njimi vzpostavljen snovni krogotok, ki preprečuje onesnaževanje in učinkovito ohranja vire. S tem se zagotavlja ravnovesje naravnega kapitala, ki omogoča dobro življenjsko okolje družbi in možnosti nadaljnjega lokalnega gospodarskega razvoja. Ta model je idealen primer trajnostne revitalizacije, ker je okoljska komponenta tista, ki narekuje razvoj in s tem ohranja dobro kvaliteto okolja in delovanje človeka znotraj nosilnih sposobnosti okolja. V degradiranih SIO se ponovni razvoj ne more vršiti brez dekontaminacije okolja in zato je ta koncept težko uresničljiv. Prav tako je razvoj družbe še vedno na takšni ravni, da ne bi bilo mogoče, da bi se za ponoven razvoj območja upoštevali samo okoljski dejavniki, kot priporoča ta model. Naravni kapital je še vedno vir za doseganje nečesa, vendar okoljska zavest družbe že ponekod preprečuje maksimalno izrabo naravnih virov.

5.2. Realni koncept holističnega modela trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij

Uresničljiv koncept trajnosti v revitaliziranih SIO je realni koncept modela holistične trajnostne revitalizacije SIO, ki izhaja iz kompleksnosti in celovitosti razvoja. Med posameznimi komponentami ni vzpostavljene hierarhije, velja pa, da ima vsaka komponenta razvoja enak pomen, vse morajo biti enako vključene v razvoj, ker so med seboj povezane po učinkih, ki jih med seboj povzročajo.



Slika 3: Shema modela trajnosti revitaliziranih starih industrijskih območij.

Vir: Shema je prirejena po konceptu kompleksne povezave sestavin trajnostnega razvoja (<http://www.eolss.com/eolss/5a.htm>).

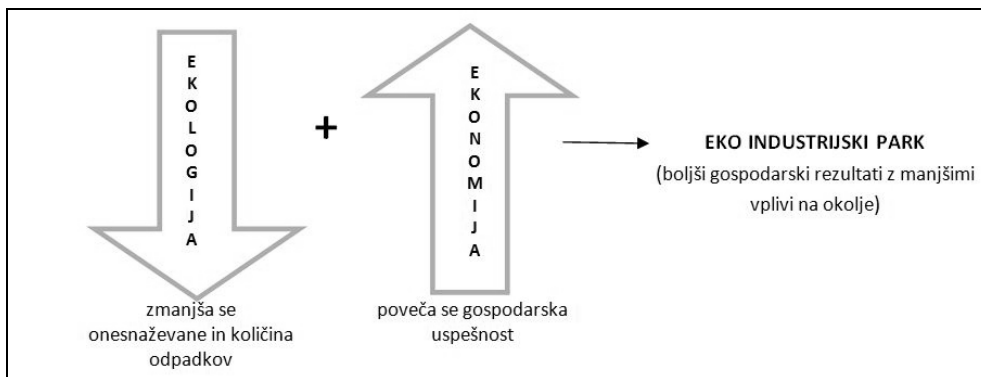
Medsebojni učinki komponent trajnostne revitalizacije so na sliki prikazani s številkami v puščicah in so naslednji:

1. Naravni kapital nudi lokalnemu gospodarstvu vire, ki jih potrebuje za učinkovit in vzdržen razvoj.
2. Lokalno gospodarstvo učinkuje na naravni kapital z rabo virov, ki morajo biti v mejah nosilne sposobnosti le tega. Prav tako gospodarstvo onesnažuje in ustvarja odpadke.
3. Naravni kapital vpliva na snovni krogotok s svojimi viri.
4. Naravni kapital nudi trajnostni družbi vire za življenje in delo ter storitve za zdravje in za kakovostno delovno ter bivalno okolje.
5. Trajnostna družbe učinkuje na naravni kapital s spremembami v zaposlovanju, izobraževanju in ozaveščanju ter s spremenjenimi človeškimi potrebami in željami.
6. Trajnostna družba vpliva na snovni krogotok z zmanjšanjem količin odpadkov in pravilno ponovno rabo odpadkov, kar je posledica boljše informiranosti o možnostih predelave odpadkov.
7. Snovni krogotok omogoča trajnostni družbi neonesnaženo, zdravo in kakovostno okolje za delo in bivanje, minimizira njene odpadke in ji omogoča energetsko in toplotno neodvisnost.
8. Snovni krogotok vpliva na lokalno gospodarstvo z minimiziranjem stroškov obratovanja poslovnih subjektov in povečanjem njihovih dobičkov ter z ustvarjanjem čistega delovnega okolja. Omogoča samooskrbnost podjetij in povečuje delovno uspešnost zaposlenih.
9. Lokalno gospodarstvo nudi snovnemu krogotoku vire (stranski proizvodi, odpadki, podjetja) za njegovo vzpostavitev in delovanje.
10. Snovni krogotok učinkuje na naravni kapital z ohranjanjem dinamičnosti znotraj njegovih ekosistemov in s tem preprečuje njegovo onesnaževanje ter skrbi za učinkovito rabo naravnih virov.
11. Trajnostna družba nudi lokalnemu gospodarstvu delovno silo, visoko izobražene ljudi, usposabljanja, izobraževanja.
12. Lokalno gospodarstvo učinkuje na trajnostno družbo z raznovrstnimi delovnimi mesti, kjer imajo vsi enake in pravične možnosti zaposlovanja. Tako dobijo dohodke in se ustvari družbeno blagostanje.

Kompleksno izvedena trajnostna revitalizacija omogoča harmonijo med posameznimi sestavinami in to prinaša dolgoročno in kratkoročno korist. To se dosega z ustanovitvijo eko industrijskih parkov, kjer so podjetja in javne ustanove med seboj tako povezana, da zagotavljajo energetsko samooskrbnost in neodvisnost območja. S tem pa se udejanja vzdržen razvoj območja, ki se zna samo prilagajati na spremembe v okolju.

6. Eko industrijski park

Eko industrijski park (EIP) je uresničevanje realnega holističnega modela trajnostne revitalizacije SIO. EIP je skupnost proizvodnih in storitvenih podjetij v prostoru, ki sodelujejo med seboj in z lokalno skupnostjo za učinkovito rabo virov (podatki, snovi, voda, energija, infrastruktura, naravni habitat). Sodelovanje vodi do poslovnih uspešnosti in gospodarskih priložnosti, izboljša se kakovost okolja in poveča se krepitev človeških virov za poslovno in lokalno skupnost. S sodelovanjem skušajo doseči skupno družbeno korist, ki pa je večja od vsote posameznih koristi, ki bi jih vsako podjetje doseglo z izboljšanjem svojega delovanja (Cohen-Rosenthal 2003; Marwah 2010).



Slika 4: Princip delovanja eko industrijskega parka vzpostavlja sožitje med ekologijo in ekonomijo.

Vir: Marwah 2010.

EIP temelji na smernicah krožne ekonomije¹, ki zagovarja naslednja dejstva:

- odpadki ne obstaja,
- moč razvoja je v raznolikosti,
- energija se pridobiva iz obnovljivih virov energije in
- potrebno je razumevanje vpliva med subjekti v celoti.

Oživljanje SIO mora temeljiti na značilnostih naravnih ekosistemov in na krožnem metabolizmu, ki ne pozna odpadkov in onesnaževanja. Odpadki v območju se morajo optimalno predelati in vključiti nazaj v lokalno okolje. Tako se zmanjšuje vpliv delovanja podjetja na lokalno okolje, hkrati pa se ustvarja konkurenčnost lokalnega gospodarstva, ki varujejo naravni kapital in omogočajo trajno družbeno rast.

EIP doseže sožitje ekonomije in ekologije. Sodelovanje med podjetji ustvari snovni krogotok in to omogoči nadzor nad stroški. Značilno je, da se praviloma stroški zmanjšajo, kakor tudi emisije. S tem se doseže poslovna uspešnost podjetij in boljša kvaliteta okolja. Simbiotično sodelovanje med podjetji vpliva tudi na manjšanje porabe primarnih surovin in energije, ker se le ti nadomestijo s stranskimi proizvodi, ki nastajajo v območju. Okoljski vplivi podjetij se minimizirajo. Takšno delovanje ima tudi pozitivne družbene učinke, ker se poveča število delovnih mest, tudi tistih z višjo stopnjo izobrazbe, in izboljšajo se delovni pogoji. Eko industrijski park ustvarja blaginjo lokalne družbe, ker je vzpostavljeno sodelovanje podjetij z majhnimi lokalnimi dobavitelji, ki jih oskrbujejo s potrebnimi surovinami. Celosten razvoj eko industrijskega parka zagotavlja trajnostni razvoj območja, saj pozitivno učinkuje na vse dejavnike razvoja.

¹ Krožna ekonomija izhaja iz študij delovanja naravnih sistemov, za katere je značilno kroženje snovi in energije ter optimizacija njihove rabe, kar omogoča trajnostnost. V ospredje postavi razvoj gospodarstva znotraj lokalnega okolja, zato bi naj gospodarski subjekti s pomočjo inovativne tehnologije, ki se razvija v naprednih podjetjih, koristili lokalne vire (OVE, odpadki, surovine). S tem bi se vzpostavili zaprti snovni tokovi, ki bi optimizirali porabo in potrošnjo ter preprečevali onesnaževanje. To bi povzročilo krepitev lokalnega gospodarstva, saj bi se podjetjem minimizirali stroški. Krožna ekonomija ima pozitivne učinke na okolje, ker blaži globalne podnebne spremembe, zmanjša količino odpadkov in pritiske na neobnovljive vire energije ter zmanjša pritiske energetske in snovne odvisnosti lokalne družbe (Zavargo 2009).

Eko industrijski park je dejansko model, ki kaže kako se lahko podjetja med seboj učinkovito povežejo in s svojim skupnim delovanjem dosegajo uspehe na področju varovanja okolja, razvoju družbe in tudi v gospodarskem razvoju podjetij.

V Evropi obstajajo že številni eko industrijski parki, nam zelo blizu je uspešen primer takega parka – eko park Hartberg v Avstriji. Nastal je z revitalizacijo opekarne Hartberg in prenova je omogočila, da podjetja tvorijo industrijsko skupnost, ki deluje kot industrijski ekosistem. Tri podjetja v Ekoparku Hartberg predstavljajo industrijske proizvajalce, to so elektrarna, ki skrbi za pretvorbo energije iz obnovljivih virov; proizvajalec, ki proizvaja izolacijo iz celuloze in proizvajalec gradbenih materialov in lesenih hiš. Elektrarna tesno sodeluje z občino Hartberg in z energijo oskrbuje mesto in Ekopark Hartberg. V Ekoparku Hartberg obstajata dve podjetji tipa razgrajevalcev. To sta podjetji, ki se zbirata odpadke in jih predelujeta. Druga mala in srednja podjetja so potrošniki, na primer trgovine, kavarne, svetovalna podjetja, odvetniške pisarne, uredništvo časopisa, znanstveni inštitut, davčni svetovalci, zabavne in kulturne vsebine in kino kompleks (Liwarska – Buzukojc 2009).

Pomemben dejavnik ekoparka je tudi doživetje, sprostitev in izobraževanje v doživljajskem parku, znanstvenem centru, kinih in učnih poteh. V ta okvir se prišteva tudi politika odprtih vrat podjetij, kjer si lahko obiskovalci pogledajo razvoj in proizvodnjo ter spoznajo njihov prispevek k varovanju okolja (Eko park Hartberg).

7. Zaključek

V znanstveni literaturi se najpogosteje uporablja definicija trajnostne revitalizacije degradiranih območij, ki je bila prvič opredeljena leta 2004 v okviru projekta RESCUE. Ta opredelitev trajnostne revitalizacije pa je najpogosteje opredeljena z dvema modeloma trajnosti: »triple bottom line« in Vennov diagram. Za oba modela je značilno, da se posamezne komponente neodvisno razvijajo vsaka zase, brez večjega vpliva na ostale. Zato se trajnostni razvoj ne razume kot celota z medsebojnimi odvisnostmi. Prav tako smo zasledili model trajnosti imenovan »russian doll model«, kjer pa med posameznimi komponentami razvoja velja hierarhičnost in okolje je tisto, kateremu se morata družba in gospodarstvo podrediti. To je v degradiranih območjih težko doseči, ker je v območju že delovala neka dejavnost, ki je povzročila različne učinke, ki se morajo pri ponovnem razvoju upoštevati.

Na podlagi teh ugotovitev smo najprej oblikovali novo opredelitev trajnostne revitalizacije, ki izhaja iz celovitega pristopa, kjer je potrebno upoštevati vse komponente razvoja. Tej je sledilo oblikovanje modela trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij, ki je sestavljen iz štirih komponent razvoja in imajo enak pomen pri razvoju. Tako definicija kot model temeljita na ekosistemskem pristopu, kjer imajo vse komponente enako pomembno vlogo, so vzročno in posledično povezane, kar naj bi omogočalo celovit razvoj.

Model smo poimenovali holističen model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij in je sestavljen iz treh osnovnih komponent: naravni kapital, trajnostna družba in lokalno gospodarstvo ter dodatne četrta snovni krogotok, ki vzpostavlja snovno povezavo med subjekti in omogoča dinamično ravnovesje v okolju, s čimer se preprečuje onesnaženost okolja, zagotavlja se zdravo delovno okolje za različne

vrste dejavnosti, ki omogočajo gospodarski razvoj lokalnega okolja in nudijo ljudem delovna mesta. Tako se zagovori celovit razvoj prenovljenega območja.

Eko industrijski park pa realno udejanja ta holističen model trajnostne revitalizacije starih industrijskih območij, ker zaradi snovne in energetske povezanosti med podjetji prinaša prednosti okolju, družbi in gospodarstvu ter zagotavlja celovitost, ki se odraža v ekonomski in socialni pravičnosti ter okoljski vzdržnosti.

Literatura

- Aarhuška konvencija v Sloveniji. Strokovna priporočila za implementacijo konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah. 2002: Zbornik strokovnih priporočil, Ljubljana, Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo.
- BenDor, T. K., Metcalf, S. S. 2006: Conceptual modeling and dynamic simulation of brownfield redevelopment. <http://www.systemdynamics.org/conferences/2005/proceed/papers/BENDO191.pdf>, (oktober 2011).
- Brooks, C. N. 2008: Integrating sustainable development and brownfields reuse – principles and practice. *Brownfields, WIT Transactions on Ecology and the Environment*, št. 107, str. 1 – 12.
- Cohen-Rosenthal, E. 2003: What is eco-industrial development? *Eco-industrial Strategies: Unleashing Synergy between Economic Development and the Environment*. Greenleaf Publishing, str. 13 – 29.
- Dresner, S. 2004: *The Principles of Sustainability*. Earthscan, London.
- Dixon, T., Doak, J. 2006: Developer and Investor Responses to Sustainable Urban Brownfield Regeneration: Does Practice Make Perfect? IM konferenca 29. 3. 2006.
- Eko park Hartberg. <http://www.oekopark.at/de/erlebnis.html>, (januar 2013).
- European Urban Agenda and its Future in Cohesion Policy. 2011. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-462.535+01+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>, (december 2012).
- Evropa 2020, strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. 2010: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf, (maj 2011).
- Eylon, L. 2001: Brownfield recycling. *Architecture Week*, 57, E2.1-2.2. Retrieved September 7, 2004. http://www.architectureweek.com/2001/0711/environment_2-1.html (maj 2013).
- Ferber, U., Nathanail, P., Jackson, J. B., Gorski, M., Krzywón, R., Drobiec, L., Petříková, D., Finka, M. 2006: *Brownfields handbook*. http://fast10.vsb.cz/lepob/index1/handbook_eng_screen.pdf, (oktober 2011).
- Filipič, B. 1997: *Pospeševanje malega gospodarstva v sosednjih in drugih državah*. Gradivo za usposabljanje lokalnih razvojnih koalicij, Moravske Toplice, Razvojni center Lendava, Beta Consulting.
- Geen Infrastructure. <http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/> (april 2013).
- Jerančič Dolinar, B. 2009: Družbena odgovornost podjetij. Zbornik 6. študentske konference Fakultete za management Koper, 18. – 20. november 2009, Koper – Celje – Škofja Loka.
- Karamanos, P. 1995: *Industrial Ecology: New Opportunities for the Private Sector*. UNEP Industry and Environment, let. 18, št. 4, str. 38-44.

- Levett, R. 1998: Sustainability indicators – integrating quality of life and environmental protection. *Journal of the Royal Statistical Society*, let. 161, št. 3, str. 291 – 302.
- Liwarska-Bizukojc, E., Bizukojc, M., Marcinkowski, A., Doniec, A. 2009: The conceptual model of an eco-industrial park based upon ecological relationships. *Journal of Cleaner production*, št. 17, str. 732–741.
- Lorber, L. 1999: The Economic Transition of Slovenia in the Process of Globalization. *Geografski zbornik*, št. 39, str. 133 – 166.
- Love, A., Evans, L. K. 1995: Industrial ecology and industrial ecosystems. *Cleaner production*, let. 3, št. 1 -2, str. 47 – 53.
- Marwah, J. 2010: Developing Eco-Industrial Park.
http://www.kadinst.hku.hk/sdconf10/Papers_PDF/p517.pdf (maj 2013).
- O'Riordan, T., Cameron, J. and Jordan, A. 2001: Reinterpreting the Precautionary Principle. Cameron May, London.
- Our Common Future. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (september 2012).
- Peters, A., & Fisher, P. 2004: The failure of economic development incentives. *Journal of the American Planning Association*, št. 70, str. 27-37.
- Plut, D. 2005: Teoretična in vsebinska zasnova trajnostno sonaravnega napredka. *Dela*, št. 23, str. 59 – 113.
- Raco, M., Henderson, S. 2006: Sustainable Urban Planning and the Brownfield Development Process in the United Kingdom: Lessons from the Thames Gateway. *Local Environment*, let. 11, št. 5, str. 499–513.
- Schädler, S., Morio, M., Bartke, S., Rohr-Zänker, S., Finkel, M. 2011: Designing sustainable and economically attractive brownfield revitalization options using an integrated assessment model. *Journal of Environmental Management*, št. 92, str. 827-837.
- Sustainable land use and urban design on brownfield sites. 2004: Project Regeneration of european Sites and Cities and Urban Environment (RESCUE).http://www.rescue-europe.com/download/reports/4_Guidance%20-%20Sustainable%20land%20use%20and%20urban%20design.pdf (oktober 2011).
- Špes, M. in sod. 2012: Sonaravna sanacija okoljskih bremen kot trajnostno razvojna priložnost Slovenije. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Špes, M. 2007: Pomen vzdrževanja dinamičnega ravnovesja za sonaravni razvoj. *Dela*, št. 28, str. 273-285.
- Tölle, A., Jeleszyńska, D.M., Tadych, J., Jasińska, M. 2009: COBRAMAN - Report about concepts and tools for brownfield redevelopment activities, Bydgoszcz, Poland.
- Towards Green Growth OECD. 2011.
<http://www.oecd.org/greengrowth/48224539.pdf> (Citirano oktober 2012).
- Vovk Korže, A. 2010: Trajnostna zasnova regionalne agende 21. Doktorska disertacija. Interdisciplinarni doktorski študij Varstvo okolja, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Zavargo, Z. 2009. Sustainable technologies.
http://www.tf.uns.ac.rs/tempusIV/documents/files/Book1_Sustainable_technologies_short.pdf (oktober 2012).

MODEL OF THE SUSTAINABLE REVITALIZATION OF THE OLD INDUSTRIAL AREAS

Summary

Analysis of models for sustainable revitalization of degraded areas has shown that the most common are two models, namely model "triple bottom line" and Venn diagram. For both it is characterized that the individual components are more or less independently and individually developed, without significant impact on the other components and therefore the full development is not achieved. We have also seen the use of sustainability model called "Russian doll model," which is characterized by hierarchy. The environment is one to which society and the economy must be subordinated to, thereby the conservation of carrying capacity of the environment can be achieved. This is in degraded areas difficult to achieve because in the environment were already operating a variety of activities that led to the degradation and pollution, which must be completely eliminated if we want to redevelop the area subjected to natural resources.

Based on these findings we have created a new definition of sustainable revitalization, as well as a new model, based on an ecosystem approach with the same importance of all components of development, a causal and effect link between the components, that allows the full development of the area. The new definition is "Sustainable revitalization of degraded SIO takes into account the interconnectedness of all development actors, who are equal to each other and are merged into a whole to maintain the steady state of the environment."

Presented holistic model for sustainable revitalization of old industrial areas is composed of four components.

- Natural capital, which represents the physical factors of the revitalized area in the form of ecosystem services and resources. Ecosystem services are related to the provision of quality work environment while resources represent opportunities for the supply of energy.
- Sustainable society provides justice and equal rights for all for employment and economic development. An important role in performing this, have socially responsible companies.
- The local economy is formed on the basis of natural resources, existing infrastructure, labor supply and the innovative potential of the local environment. With this becomes self-sufficient and environmentally friendly.
- Material circuit is based on the foundations of the functioning of natural ecosystems and therefore optimizes the flow of waste material in revitalized area. With this, a working environment where the waste of one process is the raw material for another is established. This minimizes the amount of waste and reduces the potential for environmental pollution.

Interactions of the components of sustainable revitalization of old industrial areas are as follows:

1. Natural capital provides the local economy resources that are necessary for effective and sustainable development.
2. Effect on the local economy is through the use of natural capital resources, which must be within the limits of the carrying capacity. Economy also pollutes and creates waste.
3. Natural capital has impact at the material circuit with its own resources.

4. Natural capital provides to sustainable society resources to live and work and services for the health and quality working and living environment.
5. A sustainable society effects on natural capital with changes in employment, education and awareness, and changes in human needs and desires.
6. A sustainable society has impact on material circuit due to better information on the possibilities of waste recovery.
7. Material circuit enables for sustainable society unpolluted, healthy, high-quality environment for work and residence, minimizes its waste and allows the energy and heat independence.
8. Material circuit has impact on the local economy by minimizing operating costs of businesses and increases their profits and creates a clean working environment. It allows self-efficiency of businesses and increases work efficiency of employees.
9. The local economy provides material circuit resources (by-products, waste, business) for its establishment and operation.
10. Material circuit has impact on the natural capital by maintaining a dynamic balance within the ecosystems, thereby preventing its pollution, and provides the efficient use of natural resources.
11. A sustainable society offers local economy workforce, highly educated people, training and education.
12. The local economy has impact on sustainable society with a variety of jobs, which all have the same employment opportunities, income, and social justice.

Complex realized sustainable revitalization enables harmony between the individual components, and it brings long-term and short-term benefits for all.

Eco-industrial Park realistically implements developed holistic model for sustainable revitalization of old industrial areas. It works on the principle of circular economy, where there is no waste, power of development is in diversity, the energy is obtained from renewable energy sources and the link between the entities in area is established, which together constitute a whole. In this case, it means that businesses in eco industrial park connected to each other and cooperate with the local community for the effective use of resources (information, materials, water, energy, people, infrastructure, nature). This brings a wide range of business success and economic opportunities; it improves the quality of the environment and enhances the strengthening of human resources for the business and the local community. A sustainable and long-term revitalization of old industrial areas is reached.

VPLIV PROJEKTA EVROPSKA PRESTOLNICA KULTURE 2012 NA TURISTIČNI OBISK V MARIBORU

Uroš Horvat

Dr., profesor geografije in zgodovine, docent
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: uros.horvat@um.si

UDK: 911.3:379.85

COBISS: 1.01

Izvleček

Vpliv projekta Evropska prestolnica kulture 2012 na turistični obisk v Mariboru

V prispevku je predstavljen vpliv mednarodnega kulturnega projekta Evropska prestolnica kulture Maribor 2012 na turistični obisk v mestu. Avtor analizira predvsem podatke o stacionarnem turističnem obisku (število turistov in nočitev, izvor turistov po državah, povprečna dolžina bivanja turistov, sezonskost turističnega obiska) v letu 2012 ter jih primerja z leti pred izvedbo projekta in letom 2013. Kjer je to mogoče, uporabi tudi primerjavo s podatki v mestu Pecs na Madžarskem, ki je nosil naziv EPK v letu 2010. Projekt EPK Maribor 2012 je bil doslej največji in najbolj prepoznavni kulturni projekt v zgodovini Slovenije. Poleg direktnega vpliva na kulturno dejavnost in njen razvoj je imel velik vpliv tudi na promocijo Maribora, partnerskih mest in Slovenije na splošno. Imel je tudi pomembne pozitivne učinke na gospodarskem področju, saj so med drugimi v Mariboru v letu 2012 zabeležili okoli 19 % več turistov in okoli 17 % več nočitev kot leto prej, povečan turistični obisk pa se je obdržal tudi v letu 2013.

Ključne besede

turizem, mestni turizem, turistični obisk, EPK, Maribor, Slovenija

Abstract

The impact of the project European Capital of Culture 2012 on the tourist visit in Maribor

The article discusses the impact of the international cultural project European Capital of Culture Maribor 2012 on a tourist visit in the city. The author analyzes in particular the data of the stationary tourist visits (number of tourists and overnight stays, share of overnight stays by country, the average length of stay of tourists, the seasonality of tourist visit) in 2012, and compared them with the years prior to the implementation of the project, and the year 2013. Where possible, he uses a comparison with the data in the city of Pecs (Hungary), which wore the title of ECoC in 2010. ECoC Maribor 2012 was the biggest and most recognizable cultural project in the history of Slovenia. In addition to the direct effect on cultural activity and its development, the project has had a major impact also on the promotion of Maribor and partner towns, as well as Slovenia in general. It had also significant positive effects on the local economy; in Maribor in 2012 were registered about 19% more tourist arrivals and 17% more overnight stays than the year before, and the tourist visit remained in 2013 almost at the same level.

Key words

tourism, urban tourism, tourist visit, ECoC, Maribor, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 23. septembra 2013

1. Uvod

Evropska prestolnica kulture (v nadaljevanju EPK; ang. European Capital of Culture) je naziv, ki ga Evropska unija za obdobje enega leta podeli enemu ali več mestom v Evropi. Izbrano mesto mora v tem obdobju pripraviti vrsto posebnih kulturnih dogodkov, ki predstavljajo priložnost za okrepitev evropskega sodelovanja na področju kulture in za spodbujanje trajnejšega dialoga na evropski ravni.

Največji evropski kulturni projekt je leta 1985 uvedel Svet ministrov Evropske unije na predlog nekdanje grške ministrice za kulturo Meline Mercouri. Osnovna cilja projekta sta promovirati bogastvo evropskih kultur ter skozi zavest o vrednosti kulturnih razlikosti graditi medsebojno razumevanje in skupno evropsko identiteto. S projektom se želi izpostaviti bogastvo in raznolikost evropskih kultur, izboljšati medsebojno poznavanje med prebivalci Evrope ter s poudarjanjem skupnih kulturnih temeljev širiti zavest o pripadnosti isti evropski skupnosti. Vedno bolj pa je pomemben tudi širši družbeni in gospodarski vpliv tega projekta. Projekt tako ponuja tudi enkratno priložnost za dolgoročno obnovo mest, saj daje nov zagon kulturnemu življenju, različnim gospodarskim in negospodarskim dejavnostim, urbanistični prenovi mesta ter preoblikovanju njegove celostne podobe.

Med letoma 1985 in 2011 je bilo za EPK imenovanih 44 mest, in sicer leta 1985 Atene, 1986 Firence, 1987 Amsterdam, 1988 Zahodni Berlin, 1989 Pariz, 1990 Glasgow, 1991 Dublin, 1992 Madrid, 1993 Antwerpen, 1994 Lizbona, 1995 Luksemburg, 1996 Kopenhagen, 1997 Thessaloniki, 1998 Stockholm, 1999 Weimar, 2000 Avignon, Bergen, Bologna, Bruselj, Helsinki, Krakow, Praga, Reykjavik in Santiago de Compostela, 2001 Porto in Rotterdam, 2002 Bruges in Salamanca, 2003 Graz, 2004 Genova in Lille, 2005 Cork, 2006 Patras, 2007 Luksemburg in Sibiu, 2008 Liverpool in Stavanger, 2009 Linz in Vilna, 2010 Essen, Istanbul in Pecs ter 2011 Turku in Talin (<http://www.ecoc-doc-athens.eu/index.php>). Leta 2012 sta naziv pridobila Maribor (kot prvo mesto v Sloveniji) in Guimarães, 2013 pa sta jima sledila Marseille in Košice. Imenovana so tudi mesta za prihodnje EPK, in sicer v letu 2014 Umea in Riga, 2015 Mons in Plzen, 2016 San Sebastian in Wrocław, 2017 Aarhus in Paphos ter 2018 Leeuwarden in Valletta, za leta do 2033 pa je tudi že določen vrstni red držav, iz katerih bodo mesta kandidirala za naziv EPK.

2. Pomen in učinki projekta EPK

Projekt EPK je seveda v prvi vrsti namenjen razvoju in promociji kulture v okolju v katerem se izvaja. Z medsebojnim povezovanjem in internacionalnim konceptom pa močno presega lokalne in nacionalne okvire ter krepi evropsko sodelovanje na področju kulture.

Da sledijo osnovnim ciljem projekta, morajo mesta, ki pridobijo naziv EPK, pripraviti ustrezne kulturne programe, ki odgovarjajo naslednjim kriterijem:

- Evropska razsežnost kulturnih dogodkov: programi naj spodbujajo sodelovanje med kulturnimi izvajalci, umetniki in mesti iz držav članic EU (in širše), opozarjajo naj na bogastvo kulturne raznolikosti v Evropi; v ospredje naj postavljajo skupne vidike evropskih kultur. Programi naj bodo zanimivi za širše evropsko občinstvo.
- Vključevanje mesta in državljanov v kulturne dogodke: programi naj spodbujajo najširše sodelovanje prebivalcev mesta in njegove okolice v pripravi in izvedbi kulturnih dogodkov; posebna pozornost naj se namenja tudi

posameznim socialnim skupinam, ki bi sicer lahko bile odrinjene kot ustvarjalci in konzumenti kulturnih dobrin; vzbuja naj se interes lokalnega prebivalstva za kulturne programe in kulturno sodelovanje v evropskih okvirih.

- Trajnostna naravnost: kulturni dogodki in letu nominacije naj bodo v čim večji meri sestavni del dolgoročnega in trajnostnega kulturnega ter socialnega in urbanega razvoja mesta.

Ker sta v zadnjem desetletju večinoma vsako leto imenovani dve mesti, je zaželeno, da mesti svoja programa povežeta. Izbrana mesta pa se za izvedbo programa EPK lahko povežejo tudi regionalno ali pa preko državnih in nacionalnih meja.

Poleg direktnega vpliva na razvoj kulture in krepitev kulturnega potenciala v izbranem okolju, je vse bolj pomemben tudi širši družbeni in gospodarski vpliv tega projekta. EPK s svojo promocijo in prepoznavnostjo bistveno pripomore h krepitvi prepoznavnosti mesta in regije v evropskem prostoru ter prinaša v lokalno okolje številne učinke. Ti so tako družbeni in socialni (spodbujanje ustvarjalnosti in medkulturnega dialoga, vključevanje različnih socialnih skupin, podpiranje evropske dimenzije, idr.), prostorski in urbanistični (gradnja novih kulturnih objektov, ureditev javnih prostorov, idr.), kot tudi gospodarski (povečanje turističnega obiska in dohodka od turizma, zaposlitev prebivalstva, investicije, idr.).

Ugotavljanje učinkov EPK in njihovo vrednotenje zahteva celovit metodološki pristop. Zaradi tega je Evropska komisija leta 2010 izdala smernice za njihovo ugotavljanje in podala seznam potencialnih kazalnikov vrednotenja (An International Framework ..., 2010). Seznam obsega naslednje vsebinske sklope (in kazalnike):

- Kulturna dejavnost: število originalno izvedenih del v okviru EPK, vzpostavitev novih stikov in sodelovanje na kulturnem področju, ocenitev mednarodne pomembnosti kulturnega programa, investicije in povečanje zaposlitve v kulturnih dejavnostih, število podeljenih štipendij kulturnim ustvarjalcem, idr.
- Dostopnost in obiskanost: število izvedenih kulturnih dogodkov (objavljenih v programu in na spletnih straneh), število prostovoljcev, ki so sodelovali pri pripravi in organizaciji prireditvev, število udeležencev (obiskovalcev) na prireditvah, vključenost posameznih socialnih skupin, ocena zadovoljstva obiskovalcev s prireditvami, idr.
- Odmevnost: število objavljenih člankov in drugih prispevkov o projektu in dogodkih, javnomnenjska raziskava o prepoznavnosti in pomenu projekta, idr.
- Vodenje projekta: proračun projekta in viri sredstev, poraba sredstev, sredstva sponzorjev, idr.
- Evropska dimenzija: mednarodno sodelovanje (število sodelovanj in udeležencev pri izvedbi kulturnih dogodkov), število mednarodnih obiskovalcev dogodkov, idr.
- Ekonomski učinki: število ustvarjenih delovnih mest v turizmu in drugih dejavnostih, število delegacij, ki spremlja potek projekta, število obiskovalcev na kulturnih dogodkih, število obiskovalcev v mestu, število prenočitev in povprečna zasedenost prenočitvenih zmogljivosti, izgradnja novih objektov za kulturne dejavnosti, druge investicije v ureditev objektov in izgled mesta, idr.

Navedene kazalnike morajo upoštevati organizatorji projektov pri pripravi zaključnega poročila. V nadaljevanju so predstavljeni povzetki nekaterih ključnih ugotovitev iz zaključnega poročila o izvedbi projekta EPK v Mariboru.

Projekt EPK Maribor 2012 je doslej največji in najbolj prepoznavni kulturni projekt v

zgodovini samostojne Slovenije. Poleg Maribora se je vanj vključilo še pet partnerskih mest (Murska Sobota, Ptuj, Novo mesto, Slovenj Gradec in Velenje). V letu 2012 se je v okviru projekta zvrstilo kar 5.264 dogodkov, ki si jih je ogledalo nekaj več kot 2 milijona obiskovalcev. V partnerskih mestih je bilo izvedenih 111 projektov z več kot 1.500 dogodkov in s skoraj 500.000 obiskovalci (Maribor 2012 ..., 2013). Analiza EPK Maribor 2012, ki jo je naročila Evropska komisija, je ob oceni kulturnega programa ugotovila, »da je Maribor s partnerskimi mesti izvedel obsežen in inovativen kulturni program, a ker ni dolgoročnih načrtov in organa, ki bi skrbel za zapuščino EPK, sredstev za kulturo pa je vse manj, bo sicer težko ohraniti dolgoročne učinke tega projekta« (<http://ms.sta.si/2013/08>).

Poleg direktnega vpliva na kulturno dejavnost in njen razvoj, je imel projekt EPK Maribor 2012 velik vpliv tudi na promocijo Maribora, partnerskih mest in Slovenije na splošno. Javni zavod Maribor 2012 - EPK, ki je vodil projekt, je obiskalo približno 200 protokolarnih mednarodnih delegacij, vzpostavil je sodelovanje s 450 institucijami, v projektu pa je s svojimi programi sodelovalo 35 držav. Iz zaključnega poročila (Maribor 2012 ..., 2013) je tudi razvidno, da je Maribor obiskalo 400 tujih medijskih predstavnikov iz 28 držav; največ iz Avstrije, Hrvaške, Nemčije, Italije, Izraela, Češke, Srbije, Romunije, Poljske, Velika Britanije, Švedske in Kitajske.

Analiza kaže na veliko odmevnost projekta tako doma kot v tujini. V slovenskih medijih je bilo v letu 2012 objavljenih preko 13.900 tiskanih, elektronskih in spletnih objav (od teh 2.001 na radiu in 934 na televiziji), v tujih medijih pa je bilo zabeleženih več kot 800 medijskih objav. Po podatkih Google Analytics je spletno stran »www.maribor2012.eu« v letu 2012 obiskalo okoli 820.000 obiskovalcev, med njimi 25,1 % iz tujine (največ iz Avstrije, Nemčije, Hrvaške, Italije, Srbije, Madžarske, ZDA, Velike Britanije, Francije, Portugalske in Španije) (Maribor 2012 ..., 2013). O pomenu EPK za promocijo Maribora priča tudi primerjava s podatki o številu poizvedovanj v prejšnjih letih. Tako je imel »Maribor« leta 2000 manj kot 25.000 poizvedovanj, leta 2006 okoli 100.000 in leta 2011 okoli 600.000 (Plaza, 2012). Poslovno poročilo Zavoda za turizem v Mariboru (2013) pa navaja, da je bil v letu 2012 zabeležen 24 % porast obiskovalcev spletne strani »maribor-pohorje.si«. Obiskalo jo je okoli 470.000 obiskovalcev. V primerjavi s prejšnjimi leti je opazna konstantna rast obiska (leta 2004 je stran obiskalo okoli 75.000 obiskovalcev, 2008 okoli 250.000, 2011 okoli 380.000). Iz tujine je spletno stran v letu 2012 obiskalo največ obiskovalcev iz Avstrije (8 %) in Nemčije (5 %), sledijo pa Hrvaška, Italija, Srbija, ZDA, Madžarska, Velika Britanija in Švica. Projekt EPK Maribor 2012 je bil prisoten tudi na največjem svetovnem družbenem omrežju Facebook, mesto Maribor pa je bilo v letu 2012 prepoznano kot ena izmed »top 10« destinacij po oceni Lonely Planeta in Yahooja.

Kljub finančnim negotovostim, nejasnim pričakovanjem in nestabilnosti, ki so oteževale že tako pozne priprave na izvedbo projekta, je javni zavod Maribor 2012 - EPK po lastnem prepričanju uspešno izpeljal projekt. Ob tem posebej poudarjajo dejstvo, da je bilo v začetni kandidaturi, ki je bila potrjena na nacionalni in mestni ravni, za projekt načrtovanih 57 milijonov evrov, na koncu pa so razpolagali z 29 milijoni evrov. Največji del sredstev je prispevala država preko Ministrstva za kulturo, velik del Mestna občina Maribor, del sredstev pet partnerskih mest in Evropska komisija, obenem pa je zavod sredstva pridobil tudi v obliki nejavnih komercialnih virov (Maribor 2012 ..., 2013).

Zaradi gospodarske recesije v Mariboru tako ni bilo izpeljane nobene pomembne

investicije v novogradnjo ali preureditev kulturnih ustanov (razen Lutkovnega gledališča, obnovljenega Vetrinjskega dvora in delno obnovljene Pekarne), čeprav je bila v prvotnem načrtu predvidena temeljita gradbena prenova mestne infrastrukture. Odgovor na vprašanje, ali je to dobro za mesto ali ne, prepuščamo drugim. Za informacijo pa navajamo poročilo Palmerja (2004), ki je vodil kar dva projekta EPK (v Glasgowu in Bruslju) in pripravil obširno študijo o dotedanjih EPK. Ugotavlja, da se je mnogokrat zgodilo, da so investicije v infrastrukturo pobrale ves denar, za program pa ga je zmanjkalo. V več mestih so npr. zgradili velike kulturne centre, za katere se je kasneje izkazalo, da so preveliki za mesto, da imajo premalo obiska in da njihovega delovanja nihče ne želi financirati. Zato navaja, da mora biti organizator EPK sicer pogumen in predzren v svoji viziji, zavedati se mora omejitev in mora poznati mesto. Čander, programski direktor projekta EPK Maribor 2012, sicer navaja, da mu je žal, da v mestu ni bilo večjega posluha za revitalizacijo bivše hale TVT Boris Kidrič. Po svetu obnavljajo industrijsko dediščino in bivše industrijske hale postajajo umetniška prizorišča. Po njegovem mnenju bi bila takšna prenova TVT-ja racionalna, finančno vzdržna in bi trajno obogatila mesto.

V okviru priprave zaključnega poročila o projektu EPK Maribor 2012 je bila izdelana tudi študija ekonomskih učinkov, ki je pokazala, da je znašal donos na javno investicijo v višini 3,32 in 3,99 evra (Maribor 2012 ..., 2013). To pomeni, da je vsak evro javnih sredstev za EPK proizvedel skorajda 4 evre sredstev v gospodarstvu. Kot v študiji ugotavljata Kovač in Srakar z Ekonomske fakultete v Ljubljani »s precejšnjo verjetnostjo lahko trdimo, da je skupni agregirani učinek porabe obiskovalcev prireditev EPK na proizvodnjo v Mariboru, partnerskih mestih in Sloveniji nasploh (multiplikatorji veljajo za celotno območje Slovenije) znašal med 45 in 59 milijoni evrov. S precejšnjo gotovostjo lahko tudi trdimo, da se skupni učinek porabe obiskovalcev projekta EPK 2012 na dodano vrednost nahaja med 21 in 29 milijoni evrov. Ocenimo lahko tudi skupno število novih zaposlitev, ki jih je projekt ustvaril na podlagi porabe obiskovalcev dogodka, in sicer je prinesel med 521 in 627 novih zaposlitev.« Število zaposlitev na samem projektu EPK je bilo seveda bistveno manjše. V leta 2012 je bilo v javnem zavodu Maribor 2012 – EPK redno (vendar za določen čas tekom izvajanja projekta) zaposlenih 28 oseb, preko javnih del pa še 10 oseb. Pomembno delo so opravili tudi prostovoljci; t. j. okoli 7.800 ur (oz. za 4,2 redno zaposlenih oseb v letu dni) (Maribor 2012 ..., 2013).

V nadaljevanju avtorja ekonomskih učinkov ugotavljata, da projekt EPK prinašajo mestom pomembne razvojne koristi, če so smotrno načrtovane, dobro izvedene in imajo tudi aktivne nastavke po prenehanju kulturnega leta. V primeru EPK Maribor 2012 vsi ti pogoji niso bili izpolnjeni, a se je v Mariboru in partnerskih mestih kljub temu pokazalo nekaj pozitivnih učinkov tudi na gospodarskem področju. Med drugim so na območju Maribora v letu 2012 zabeležili okoli 20 % več nočitev kot leto prej. Med tujimi obiskovalci je vsak v povprečju preživel v Mariboru dve noči in obiskal pet prireditev ter pri tem porabil 258 evrov (Maribor 2012 ..., 2013).

Med socialnimi projekti EPK pa je vsekakor potrebno omeniti t. im. Center alternativne in avtonomne produkcije, ki je na Studencih zrasel kot del programa Urbanih brazd. V centru razvijajo nove ekonomske in socialne pristope zlasti v smeri sistema trajnostne lokalne preskrbe prebivalstva s hrano.

3. Vpliv EPK na obseg stacionarnega turističnega obiska v Mariboru

Maribor se, glede na osnovne značilnosti stacionarnega turističnega obiska (pri

čemer so upoštevani samo turisti, ki so v kraju prespali), ter zlasti glede na relativno kratko povprečno dolžino bivanja turistov, uvršča med turistične kraje v širšem smislu (Horvat 1989), v katerih je razvit t. im. mestni turizem. Pomembno obliko mestnega turizma, poleg poslovnega turizma, predstavlja tudi t. im. kulturni turizem, ki je povezan z obiski pomembnih kulturno zgodovinskih objektov in prireditvev. Danes sodi, poleg t. im. trajnostnega turizma ter turizma na področju zdravja, rekreacije, športa in wellnesa, med zvrsti, ki se najhitreje razvijajo.

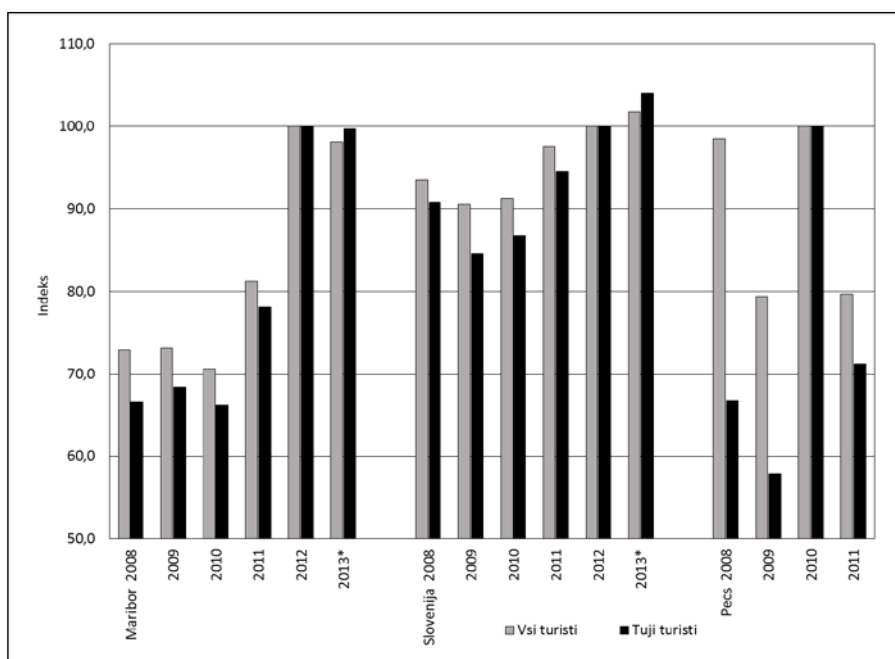
Glede na obseg stacionarnega turističnega obiska v mestu Maribor, je Horvat (2012) obdobje med letoma 1961 in 2011 razdelil v štiri razvojna obdobja:

- med letoma 1961 in 1973 – obdobje razvoja. Obdobje sovpada z obdobjem splošnega gospodarskega razvoja Maribora, zlasti njegove industrijske funkcije, obenem pa tudi postopne izgradnje turistične infrastrukture, ki je bila v veliki meri povezana z razvojem poslovnega turizma. V tem obdobju se je v mestu število vseh turističnih ležišč povečalo na okoli 1.100. Število turistov se je v drugi polovici 60. let povečalo na preko 100.000, število nočitev pa je v začetku 70. let doseglo 190.000. Povprečne dolžine bivanja turistov so se gibale od 1,4 do 1,6 dni. Prevladovali so turisti iz Slovenije, Srbije, Hrvaške, Nemčije in Avstrije.
- med letoma 1974 in 1990 – obdobje viška turističnega obiska. Obdobje sovpada z viškom splošnega gospodarskega razvoja, ki je povezano z viškom razvoja velikih industrijskih podjetij, ki so bila orientirana predvsem na trg na območju bivše Jugoslavije, obenem pa je bil Maribor v tem času tudi pomembno tranzitno mesto na poti med Srednjo in JV Evropo. Število vseh turističnih ležišč se je gibalo med 900 in 1.200, turistov med 120.000 in 150.000, nočitev pa med 200.000 in 245.000, s čimer se je Maribor uvrstil med deset največjih turističnih destinacij v Sloveniji. Povprečne dolžine bivanja turistov so se gibale od 1,6 do 1,7 dni. Močno so prevladovali turisti iz območja drugih republik bivše Jugoslavije (zlasti iz Srbije), ki so predstavljali kar 60 % vseh turistov in 65 % vseh nočitev v mestu. Med tujci jih je bilo največ iz Nemčije, Italije in Avstrije.
- med letoma 1991 in 2000 – obdobje krize. Obdobje sovpada s hitrim propadom velikih industrijskih podjetij v Mariboru ter vojno na področju bivše Jugoslavije in posledično spremembo tranzitnih tokov proti JV Evropi. Zaradi velikega izpada turistov se je njihovo število v prvi polovici 90. let zmanjšalo na manj kot 30.000, število nočitev pa na manj kot 60.000, kar je predstavljalo kar 6-kratno zmanjšanje turističnega obiska v primerjavi z predhodnim desetletjem. Posledično se je močno zmanjšala tudi ponudba prenočitvenih zmogljivosti (na manj kot 700 ležišč). Povprečne dolžine bivanja turistov so se gibale od 1,6 do 1,7 dni. Med tujci so prevladovali turisti iz Nemčije, Italije, Avstrije in Hrvaške.
- po letu 2000 – obdobje prestrukturiranja turistične infrastrukture in ponovnega turističnega razvoja. Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, ponovno vzpostavitev tranzitnih tokov proti JV Evropi, transformacijo gospodarske dejavnosti ter spremembo in razširitev turistične infrastrukture (s prenovo in novimi prenočitvenimi objekti) ter njeno večjo pestrostjo, je turizem zopet postal pomembna gospodarska dejavnost v mestu. V letu 2011 se je število turistov povečalo na okoli 100.000, število nočitev pa na okoli 220.000. V mestu je bilo v letu 2011 okoli 1.900 turističnih ležišč, od teh okoli 1.570 v hotelih, kar je največ v vsem obdobju po drugi svetovni vojni. Povprečne dolžine bivanja turistov so se gibale med 2,2 do 2,4 dni, kar kaže na rahlo povečan interes turistov za daljši obisk v Mariboru. Prav tako se je povečal gravitacijski radij turistov, saj je opazno povečanje deleža turistov iz bolj

oddaljenih držav. Kljub temu še vedno največ turistov prihaja v Maribor iz Nemčije, Hrvaške, Italije, Avstrije in Srbije.

Leta 2009 je SURS spremenil metodologijo zajema in objavljanja podatkov in jo uskladi z metodologijo v EU (www.stat.si). Po novi metodologiji se objavljajo podatki le za občine (od leta 2008 naprej), in kot taki so zajeti v to raziskavo. Za leto 2013 so upoštevani podatki do septembra 2013. Primerjani so tudi s podatki za Slovenijo in mesto Pecs (na Madžarskem), ki je nosilo naziv EPK v letu 2010.

Iz podatkov je razvidno, da se je v Mariboru po letu 2008 nadaljeval trend rasti števila prihodov turistov in njihovih nočitev, ki je dosegel višek prav v letu 2012. V primerjavi z letom 2008 se je število vseh turistov v letu 2012 povečalo za 27,1 %, v primerjavi z letom 2011 pa za 18,8 %. Na tolikšno rast je vplivalo predvsem močno povečanje obiska tujih turistov (za 21,9 %) in njihovih nočitev (za 21,7 %), kar lahko pripišemo v pretežni meri učinku EPK, saj so Maribor obiskale številne tuje delegacije, izvajalci kulturnih programov, novinarji, in drugi obiskovalci, ki so povezali obisk Maribora v veliki meri tudi z EPK. Na vpliv EPK v Mariboru kaže tudi primerjava rasti turističnega obiska v Mariboru in Sloveniji v obravnavanem obdobju. V Sloveniji je znašalo povečanje obiska vseh turistov med letoma 2011 in 2012 le 2,4 %, pri tujih turistih pa je bilo nekoliko večje (5,5 %). Trend rasti v Sloveniji tako kaže na rahlo povečevanje turističnega obiska po krizi v letu 2009, medtem ko je bilo povečanje v Mariboru v letu 2012 veliko in povezano z EPK.



Slika 1: Indeks gibanja števila turistov med letoma 2008 in 2013.

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Osnova za izračun indeksov v Mariboru in Sloveniji je leto 2012, v Peci pa leto 2010. Indeks za 2013 je izračunan iz podatkov od januarja-septembra v letu 2012 in 2013.

Preglednica 1: Število turistov med letoma 2008 in 2013.

	Turisti	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	skupaj	90.050	90.293	87.225	100.401	123.593	91.704
	domači	21.314	19.737	18.941	19.738	20.374	13.557
	tuji	68.736	70.556	68.284	80.663	103.219	78.147
Pecs	skupaj	122.426	98.663	124.301	99.093	-	-
	domači	99.226	78.541	89.561	74.364	-	-
	tuji	23.200	20.122	34.740	24.729	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Od januarja-septembra 2013.

Preglednica 2: Indeks spremembe števila turistov med letoma 2008 in 2013.

	Turisti	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	skupaj	72,9	73,1	70,6	81,2	100,0	98,1
	domači	104,6	96,9	93,0	96,9	100,0	90,1
	tuji	66,6	68,4	66,2	78,1	100,0	99,7
Slovenija	skupaj	93,5	90,5	91,2	97,6	100,0	101,8
	domači	98,6	101,7	99,6	103,4	100,0	97,4
	tuji	90,8	84,6	86,7	94,5	100,0	104,0
Pecs	skupaj	98,5	79,4	100,0	79,7	-	-
	domači	110,8	87,7	100,0	83,0	-	-
	tuji	66,8	57,9	100,0	71,2	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Osnova za izračun indeksov v Mariboru in Sloveniji je leto 2012, v Peci pa leto 2010. Indeks za 2013 je izračunan iz podatkov od januarja-septembra v letu 2012 in 2013.

Preglednica 3: Število nočitev med letoma 2008 in 2013.

	Nočitve	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	skupaj	205.085	203.615	194.008	224.144	269.474	184.809
	domači	57.547	51.178	49.989	50.265	47.527	31.264
	tuji	147.538	152.437	144.019	173.879	221.947	153.545
Pecs	skupaj	224.829	186.634	238.575	195.425	-	-
	domači	174.749	142.114	160.076	137.103	-	-
	tuji	50.080	44.520	78.499	58.322	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Od januarja-septembra 2013.

Preglednica 4: Indeks spremembe števila nočitev med letoma 2008 in 2013.

	Nočitve	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	skupaj	76,1	75,6	72,0	83,2	100,0	94,3
	domači	121,1	107,7	105,2	105,8	100,0	83,9
	tuji	66,5	68,7	64,9	78,3	100,0	96,7
Slovenija	skupaj	97,9	94,8	93,6	98,7	100,0	100,3
	domači	106,1	109,2	104,7	105,1	100,0	95,7
	tuji	92,6	85,4	86,5	94,6	100,0	103,2
Pecs	skupaj	94,2	78,2	100,0	81,9	-	-
	domači	109,2	88,8	100,0	85,6	-	-
	tuji	63,8	56,7	100,0	74,3	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

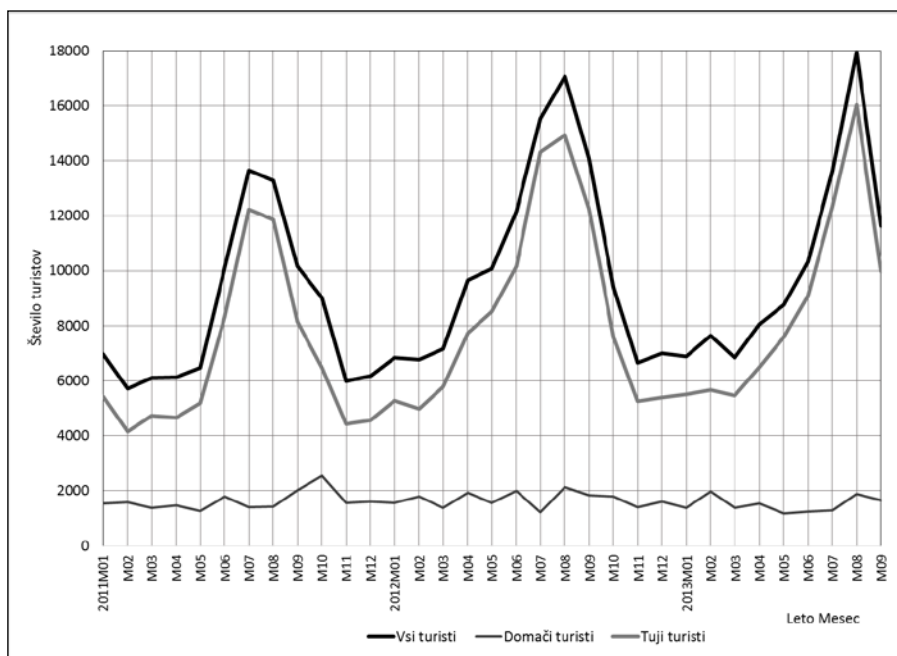
* Osnova za izračun indeksov v Mariboru in Sloveniji je leto 2012, v Peci pa leto 2010. Indeks za 2013 je izračunan iz podatkov od januarja-septembra v letu 2012 in 2013.

Vpliv EPK na turistični obisk je bil še bolj kot v Mariboru očiten v Peci, ki je nosila naziv EPK v letu 2010. V primerjavi z letom prej se je v letu 2010 število vseh turistov v Peci povečalo za 20,6 %, število nočitev pa za 21,8 % (kar je celo nekaj odstotnih točk več kot v Mariboru med letoma 2011 in 2012). Še večji je bil vpliv EPK na obisk tujih turistov, katerih število se je v Peci med letoma 2009 in 2010 povečalo kar za 42,1 % (nočitve pa za 43,3 %). Pri tem je potrebno opozoriti na

dejstvo, da je v času izvajanja projekta EPK tako Pecs kot Maribor obiskalo približno enako število turistov (2010 Pecs 124.301, 2012 Maribor 123.593), vendar pa je bilo med njimi v Pecs le 34.740 tujih turistov, v Mariboru pa kar 124.593.

Pozitivni učinki projekta EPK in velike promocije Maribora in Slovenije se nadaljujejo tudi v letu 2013. Za Slovenijo ni to nič presenetljivega, saj izkazuje trende rasti vse od leta 2009 dalje, medtem ko je bilo v Mariboru za pričakovati, da se bo po končanju projekta število turistov zmanjšalo, podobno kot se je to drastično zgodilo v Pecs. Tam se je v letu po končanju projekta EPK število turistov zmanjšalo za 20,9 %, število tujih turistov pa kar za 28,8 %; to je na približno raven iz leta pred projektom, saj če primerjamo turistični obisk v Pecs med letoma 2009 in 2011, znaša povečanje števila turistov le 0,4 %.

Za Maribor so dostopni podatki le za prvih devet mesecev v letu 2013, vendar ko le-te primerjamo s prvimi devetimi meseci v letu 2012 ugotovimo, da se je število turistov v letu 2013 zmanjšalo le za 1,9 %, in še to le na račun manjšega obiska domačih turistov (zmanjšanje za 9,9 %), medtem ko je znašalo zmanjšanje pri tujcih le 0,3 %. Če pa primerjamo turistični obisk v prvih devetih mesecih v letu 2011 in 2013 pa se je število vseh turistov v letu 2013 povečalo za 16,7 %, pri čemer se je število domačih zmanjšalo za 2,4 %, tujih pa povečalo za 20,8 %. Iz navedenega izhaja, da je imel projekt EPK izredno pozitiven učinek na promocijo Maribora v tujini ter je pripomogel k prepoznavnosti in ugledu Maribora in partnerskih mest ter nedvomno celotne Slovenije v svetu. Posledično je bil porast števila (predvsem tujih) turistov v Mariboru precej večji kot na državni ravni.



Slika 2: Število turistov v Mariboru med letoma 2011 in 2013 (po mesecih).

Vir: www.stat.si

V preteklosti je bila za Maribor značilna dokaj enakomerna porazdelitev turističnega

obiska preko celega leta (Horvat 2012). V 80. letih se je višek turističnega obiska preselil v zgodnjo jesen (september, oktober), v 90. letih pa v maj in oktober. Po letu 2006 so v ospredje prišli poletni meseci (julij, avgust), ko mesto obišče veliko tujih turistov, kar kaže na večji pomen počitniškega, rekreacijskega in tranzitnega turizma v času poletnih dopustov. Privabljajo jih različne prireditve, večina tujih turistov pa se kot tranzitni gosti ustavijo v Mariboru za dan ali dva. V mesecu juliju in avgustu je bilo leta 2008 zabeleženih 21,4 % vseh turistov v letu, kasneje pa se je poletni višek še povečal. Leta 2011 in 2012 je bilo v juliju in avgustu zabeleženih več kot 26 % turistov v letu, med aprilom in septembrom pa kar 63,5 %.

Zanimiva je tudi analiza po mesecih v katerih je bilo v Mariboru več kot 10.000 turistov. V letu 2008 so jih zabeležili le v mesecu avgustu, v letu 2009 v juliju in avgustu ter v letu 2010 v juliju. V letu 2011 se je povečan obisk razširil na 4 mesece (od junija do septembra), v letu 2012 pa celo na pet mesecev (od maja do septembra). Štiri mesece (od junija do septembra) je bilo več kot 10.000 turistov v Mariboru tudi v letu 2013. V letu 2012 je bil opazen vpliv projekta EPK predvsem na povečan obisk v spomladanskih mesecih, ki so bili v primerjavi s predhodnimi leti nadpovprečno obiskani. Veliko povečanje števila nočitev je bilo opazno tudi v mesecu novembru.

Zaradi večje prepoznavnosti Maribora kot turistične destinacije se je v letu 2013 pokazal vpliv EPK predvsem v poletnem višku sezone, saj je v mesecu avgusta obiskalo Maribor največje število turistov med vsemi meseci v zadnjih 10 letih. Poleg tega so tuji turisti v juliju in avgustu 2013 zabeležili okoli 90 % vseh nočitev, kar se je po letu 2008 zgodilo le julija 2012 (v času vrhunca EPK v Mariboru). Navedena dejstva kažejo, da se v Mariboru vse bolj zmanjšuje pomen poslovnega turizma, in da postaja prepoznavna turistična destinacija tujih turistov v poletnih mesecih.

4. Druge značilnosti stacionarnega turističnega obiska v času EPK

V 70. in 80. letih 20. stoletja so v Mariboru močno prevladovali turisti iz območja drugih republik bivše Jugoslavije (zlasti iz Srbije), ki so predstavljali kar 60 % vseh turistov in 65 % vseh nočitev v mestu. Med tujci jih je bilo največ iz Nemčije, Italije in Avstrije. V 90. letih se je delež tujih turistov povečal na okoli 50 % in med njimi so prevladovali turisti iz sosednjih držav. Po letu 2000 se je v Mariboru začel povečevati tudi obisk turistov iz drugih evropskih držav, kar kaže na povečevanje gravitacijskega zaledja turističnih potovanj. Na to je vplivala predvsem ponovna vzpostavitev tranzitnih povezav iz Srednje proti JV Evropi, vključitev Slovenije v Evropsko unijo ter izgradnja avtocestnih povezav. Maribor žal nima vzpostavljene redne letalske linije, tako da je prihod tujih turistov odvisen predvsem od cestnega prometa in v manjši meri od železniškega (Horvat 2012).

Turistični obisk v zadnjih letih kaže v Mariboru vedno višji delež tujih turistov, ki je z okoli 80 % precej nad povprečjem v državi (okoli 60 %). Projekt EPK je pripomogel k še povečanju tega deleža v letu 2012 (82,4 %), učinki pa so vidni tudi v letu 2013, ko se je delež tujih turistov povečal na 83,1 %. Zanimiva je primerjava z deležem tujih turistov v Peci. Pred projektom EPK je njihov delež znašal okoli 23 %. EPK je pripomogel k povišanju na 32,9 %, vendar pa se je leto po EPK delež zopet zmanjšal. V absolutnih številkah se je število tujih turistov v Peci leto po EPK zmanjšalo z 34.740 na 24.729, kar pomeni kar za 28,8 %. Projekt EPK v Peci očitno ni imel tako velikega mednarodnega pomena in odmevnosti, kot ga je imel v Mariboru.

Preglednica 5: Delež nočitev domačih in tujih turistov med letoma 2008 in 2013.

	% turistov	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	domači	28,1	25,1	25,8	22,4	17,6	16,9
	tuji	71,9	74,9	74,2	77,6	82,4	83,1
Slovenija	domači	42,5	45,2	43,9	41,8	39,3	36,8
	tuji	57,5	54,8	56,1	58,2	60,7	63,2
Pecs	domači	77,7	76,1	67,1	70,2	-	-
	tuji	22,3	23,9	32,9	29,8	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Od januarja-septembra 2013.

Leta 2012 je Maribor obiskalo okoli 103.000 tujih turistov, ki so realizirali okoli 222.000 nočitev. Največ turistov je prišlo iz že doslej prevladujočih držav, t. j. iz Avstrije (11,7 %), Nemčije (11,4 %), Italije (7,7 %), Hrvaške (5,7 %), Poljske (5,5 %), idr. Med neevropskimi državami so imeli najvišji delež turisti iz ZDA (1,5 %) in Izraela (0,6 %). Pri analizi vpliva EPK je potrebno analizirati tudi indeks povečanja števila turistov med letoma 2011 in 2012. Najvišjega izkazujejo predvsem tiste države, iz katerih je večina turistov v letu 2012 prišla v Maribor predvsem zaradi EPK. Izstopajo bolj oddaljene države iz katerih je v preteklih letih prišlo v Maribor zelo malo turistov, kot npr. Kitajska (indeks 273), Južna Koreja (268), Nova Zelandija (239), Avstralija, Brazilija, Portugalska. Med državami, ki so imele do sedaj najvišje deleže turistov, pa najbolj izstopa povečanje števila turistov iz Avstrije (212), Ruske federacije (150), Poljske (135), Nemčije (135), Nizozemske (134), Italije (120). Tudi del tega povečanja lahko povežemo z obiskom EPK, kar še posebej velja za močno povečan obisk turistov iz Avstrije.

S povprečno dolžino bivanja turistov izražamo razmerje med številom nočitev in turistov, t. j. povprečno število dni, ki jih turist preživi v turističnem kraju. Večjo vrednost beležimo v turističnih krajih v ožjem smislu, zlasti v tistih, ki predstavljajo končno destinacijo turističnih potovanj, saj s svojim turističnim potencialom ter razvito in pestro turistično ponudbo lahko zadovoljijo različne potrebe in motive turistov, tako da le-ti ostanejo v turističnem kraju dlje časa (Horvat, 1989). V Sloveniji so se povprečne dolžine bivanja turistov v zadnjih 30. letih gibale med 3,0 in 3,5 dni, v Mariboru pa med 1,5 in 2,5 dni. Glede na navedeno, kaže Maribor vse značilnosti turističnega kraja v širšem smislu z razvitim mestnim turizmom. V preteklosti je večina turistov obiskala Maribor zaradi poslovnih razlogov, v zadnjem obdobju pa se kaže vse večji pomen počitniškega, rekreacijskega in tranzitnega turizma v času poletnih dopustov. Turisti prihajajo v Maribor le za krajši čas in jim mesto predstavlja večinoma le točko na njihovem potovanju.

Glede na navedeno je očitno, da Maribor ne predstavlja dovolj prepoznavne turistične destinacije, ki bi s svojim turističnim potencialom in ponudbo privabljala turiste, da bi v njem ostali dlje časa. Tako tudi projekt EPK ni pripomogel k daljši povprečni dolžini bivanja turistov, saj je ta v letu 2012 znašala 2,2 dni, v letu 2013 pa se je celo skrajšala na 2,0 dni. Najdaljšo so zabeležili turisti iz najbolj oddaljenih držav, ki jim je Maribor predstavljal končno ali pa pomembno točko na njihovem potovanju, npr. iz Južne Afrike (6,3 dni), drugih afriških držav (5,9), drugih držav iz Oceanije (5,0), drugih azijskih države (4,3), Ruske federacije (4,1), Nove Zelandije (3,8), Avstralije (3,8), Islandije (3,7) Kitajske (3,2). Verjetno jih je velik del iz najbolj oddaljenih držav prišel v Maribor prav zaradi sodelovanja na dogodkih v okviru EPK, na kar kaže tudi dejstvo, da so imeli turisti iz navedenih držav najvišje indekse rasti števila turistov v letu 2012.

Preglednica 6: Delež turistov v Mariboru leta 2012 in indeks spremembe števila turistov med letoma 2011 in 2012 po državah z največjimi vrednostmi.

	% turistov leta 2012		Indeks turistov 2011/2012
Slovenija	16,5	Luksemburg	334,1
Avstrija	11,7	Kitajska	273,2
Nemčija	11,4	Koreja (Republika)	268,1
Italija	7,7	Nova Zelandija	239,6
Hrvaška	5,7	Avstrija	212,4
Poljska	5,5	Druge evropske države	205,1
Srbija	3,8	Avstralija	170,9
Madžarska	3,6	Grčija	168,2
Romunija	2,4	Braziliya	165,9
Nizozemska	2,1	Turčija	165,3
Združeno kraljestvo	2,0	Ciper	164,1
Češka republika	2,0	Združene države Am.	153,9
Bosna in Hercegovina	2,0	Estonija	153,0
Ruska federacija	2,0	Izrael	151,4
Belgija	1,9	Ruska federacija	150,7
Francija	1,8	Islandija	148,6
Združene države Am.	1,5	Švedska	139,4
Ukrajina	1,3	Poljska	135,8
Španija	1,3	Nemčija	135,7
Švedska	1,2	Nizozemska	134,1
Švica	1,0	Ukrajina	132,4
Slovaška	1,0	Norveška	129,0
Druge evropske države	0,9	Južna Afrika	128,9
Druge azijske države	0,8	Makedonija	126,5
Makedonija	0,7	Portugalska	124,1
Bolgarija	0,7	Bosna in Hercegovina	121,3
Izrael	0,6	Italija	120,0
Črna gora	0,6	Romunija	118,5

Vir: www.stat.si

Preglednica 7: Povprečna dolžina bivanja turistov med letoma 2008 in 2013.

	PDBT	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Maribor	skupaj	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,0
	domači	2,7	2,6	2,6	2,5	2,3	2,3
	tuji	2,1	2,2	2,1	2,2	2,2	2,0
Slovenija	skupaj	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9
	domači	3,5	3,5	3,4	3,3	3,3	3,3
	tuji	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Pecs	skupaj	1,8	1,9	1,9	2,0	-	-
	domači	1,8	1,8	1,8	1,8	-	-
	tuji	2,2	2,2	2,3	2,4	-	-

Vir: www.stat.si, www.ksh.hu

* Od januarja-septembra 2013.

Zanimiva je tudi stopnja zasedenosti ležišč v Mariboru. V 70. in 80. letih 20. stoletja je bila zasedenosti ležišč relativno zelo visoka, saj se je gibala med 65 in 75 %. V času krize v 90. letih se je zmanjšala na 20 do 30 %, po letu 2000 pa se je z rastjo turističnega obiska počasi povečevala, vendar je bila še vedno na relativno nizki ravni v primerjavi s prvim obdobjem. V povprečju je znašala med 30 in 35 %, kar je nekaj manj kot je bilo povprečje v Sloveniji (Horvat 2012). Na nizko stopnjo vpliva predvsem dejstvo, da se je po letu 2000, še bolj pa po letu 2010, v mestu zelo povečalo število turističnih ležišč (leta 2012 jih je bilo nekaj čez 3.000; leta 1999 okoli 1.000). Tako tudi projekt EPK s povečanim turističnim obiskom ni mogel vplivati na višjo stopnjo zasedenosti ležišč.

5. Vpliv EPK na obseg nestacionarnega turističnega obiska v Mariboru

Število dnevnih obiskovalcev in izletnikov je težko meriti. Pri oceni si lahko pomagamo z anketnimi meritvami na osnovi vzorca obiskovalcev, ali pa s podatki, ki so pridobljeni pri izvajalcih raznih javnih funkcij, kot so npr. turistično informativni centri in različni zavodi (npr. število prodanih vstopnic, idr.). Kot je pokazala meritev na slovenskem nivoju, je v Maribor prav zaradi EPK dodatno prišlo 26,2 % obiskovalcev dogodkov, v partnerska mesta pa 12,5 %. Meritev na mariborskem nivoju pa je pokazala, da je v Maribor prav zaradi EPK dodatno prišlo 29,5 % obiskovalcev dogodkov, v partnerska mesta pa 3,4 % (Maribor 2012 ..., 2013). Seveda pri tovrstni analizi ni bilo ugotovljeno kolikšen je bil delež stacionarnih in nestacionarnih turistov. Zaključno poročilo o projektu podaja tudi oceno EPK na povečanje obiska kulturnih prireditev. Ta je ocenjena kot pozitivna, saj naj bi gledališča v letu 2012 pridobila zaradi EPK dodatnih 15.000 obiskovalcev (Maribor 2012 ..., 2013). V TIC-u Maribor so v letu 2012 zabeležili okoli 44.000 obiskovalcev, kar je v primerjavi s prejšnjim letom predstavljalo povečanje za kar 47,5 %. Povečan obisk je bilo opaziti vse mesece v letu, in tega je mogoče v veliki meri pripisati prav projektu EPK. Najštevilnejši so bili obiski v juliju in avgustu, obisk pa se je najbolj povečal v primerjavi s predhodnim letom v januarju, maju, oktobru in novembru (povečanje za več kot 70 %).

Preglednica 8: Število obiskovalcev v TIC-u Maribor med letoma 2004 in 2012.

Leto	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Avg.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	Skupaj
2004	121	164	169	251	274	325	268	610	147	84	105	85	2603
2006	113	112	154	179	234	579	1688	3229	1540	1314	755	676	10573
2008	663	776	1044	1569	2316	1864	3097	4039	2407	1768	706	773	21022
2010	683	616	969	1484	2134	2181	3459	5055	2482	2145	1281	827	23316
2011	859	848	1321	2036	2482	3273	4271	6314	3453	2331	1130	1439	29757
2012	1480	1085	2011	3185	4379	4470	6198	7851	5410	4205	2283	1338	43895

Vir: http://maribor-pohorje.si/files/letno_porocilo_zavodzaturizemmaribor_pohorje_2012.pdf

Zavoda za turizem v Mariboru v svojem poslovnem poročilu (2013) ugotavlja, do so bili najštevilčnejši obiskovalci iz Avstrije. V primerjavi z letom 2011 se je njihov obisk povečal kar za 254 %, kar gre pripisati v veliki meri bližini Avstrije ter dejstvu, da dobro poznajo projektu EPK, saj se je le-ta v preteklosti izvajal v Linzu (leta 2009) in bližnjem Grazu (leta 2003). Sledijo obiskovalci iz Nemčije (povečanje za 52 %), Italije, Španije, Francije, Ruske federacije (povečanje za 48 %), Hrvaške in Nizozemske. V letu 2012 so obiskovalci iz Slovenije predstavljali 21 % vseh obiskovalcev TIC-a, a se njihov obisk ni povečal v primerjavi z letom 2011. Zanimiva je tudi starostna sestava obiskovalcev. Kar 49 % jih je bilo mlajših od 25 let, 31 % v starosti 50 do 65 let, nad 65 let pa je bilo okoli 9 % obiskovalcev.

Preglednica 9: Število turističnih vodenj in udeležencev v Maribor med letoma 2004 in 2012.

Leto	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vodenja (skupaj)	445	398	375	385	402	338	360	432	1141
- v slovenskem j.	104	103	91	83	78	69	79	77	134
- v nemškem j.	254	191	177	207	212	190	184	198	801
- v angleškem j.	58	62	62	66	81	51	59	88	109
- v drugih j.	29	42	45	29	31	28	38	69	97
Udeleženci (sk.)	14108	12046	11212	11340	12404	8560	10423	11115	32165

Vir: http://maribor-pohorje.si/files/letno_porocilo_zavodzaturizemmaribor_pohorje_2012.pdf

TIC Maribor vodi tudi evidenco števila turističnih vodenj in števila udeležencev.

Število vodenj se je v letu 2012 povečalo za kar 164 % v primerjavi z letom prej, število udeležencev na vodenjih pa se je povečalo za 189 %. Največ vodenj je potekalo v nemškem jeziku (kar 70,2 %), sledila pa so vodenja v slovenskem in angleškem jeziku. V primerjavi z letom 2011 se je število vodenj v nemškem jeziku povečalo za kar 304 %, v slovenskem jeziku za 74 %, v angleškem jeziku za 24 % in v ostalih jezikih za 41 %. Vodenja so se v primerjavi s prejšnjimi leti bolj razporedila preko leta. Največji porast vodenj je bil zabeležen v aprilu, maju, juniju, septembru in oktobru, kar lahko v veliki meri povežemo z učinki EPK in povečanim zanimanjem obiskovalcev za spoznavanje Maribora preko celega leta. Kot ugotavlja Zavod za turizem Maribor je kar 50 % tujih naročnikov vodenj obiskalo mesto z namenom obiska EPK, v okviru izleta jih je obiskalo 41 %, 8 % pa jih je prišlo individualno v lastni organizaciji (Poslovno poročilo ..., 2013).

6. Zaključek

Glede na obstoječo turistično ponudbo in značilnosti stacionarnega turističnega obiska (zlasti kratko povprečno dolžino bivanja turistov, dokaj enakomerno porazdelitvijo turističnega obiska preko leta in večino nočitev registriranih v hotelskih objektih), kaže Maribor vse značilnosti turističnega kraja z razvitim mestnim turizmom. Turiste v mesto privlačijo predvsem staro mestno središče s kulturnozgodovinskimi spomeniki in najstarejšo trto na svetu, razvita, pestra in kvalitetna turistična infrastruktura, razvita wellness in medicinsko terapevtska ponudba, mednarodno prepoznavne izobraževalne, kulturne in druge ustanove, številne poslovne, kongresne, kulturne, športne in etnološke prireditve, gospodarska razvitost Maribora kot drugega največjega mesta v državi, mednarodno pomemben prometni položaj ter slikovita okolica z reko Dravo, vinorodnimi Slovenskimi goricami in gozdovi na Pohorju, ki omogočajo pestro ponudbo za šport in rekreacijo (Horvat 2012).

Kljub navedenemu, turistični potencial Maribora še vedno ni dovolj izkoriščen in nima pomembnega vpliva na podaljšanje povprečne dolžine bivanja turistov v mestu. Zaradi tega je predstavljal mednarodni kulturni projekt Evropska prestolnica kulture Maribor 2012 izjemno priložnost za mednarodno promocijo mesta (kot tudi partnerskih mest in Slovenije) ter povečanje turističnega obiska v času projekta, še bolj pa je turistično gospodarstvo v mestu upalo na pozitivne učinke promocije tudi po zaključku projekta. Mednarodno prepoznavne kulturne ustanove, dogodki in prireditve, vključno z množičnimi kulturnimi prireditvami (npr. festival Lent), so namreč osnova, na kateri bi se lahko še bolj razvil segment kulturnega in prireditvenega turizma in predstavljajo tudi v prihodnje pomemben turistični potencial mesta.

Projekt EPK Maribor 2012 je dokazal, da je lahko kultura pomemben razvojni dejavnik na vseh področjih, tudi v turizmu. V letu 2012 so se pokazali očitni pozitivni učinki na turistični obisk, tako v Mariboru kot v partnerskih mestih. V Mariboru so zabeležili kar 18,8 % več turistov in 16,8 % več nočitev kot v letu 2011, s čimer je bil trend rasti v mestu precej nad slovenskim povprečjem. Še posebej je pomembno, da so kar 82,4 % nočitev ustvarili tuji turisti. Maribor so obiskale številne tuje delegacije, izvajalci kulturnih programov, novinarji, in drugi obiskovalci, ki so povezali obisk Maribora v veliki meri tudi z EPK. Zaradi projekta se je v Mariboru zelo povečalo tudi število dnevnih obiskovalcev. V letu 2012 se je njihovo število v primerjavi z letom 2011 povečalo za 47 %, število turističnih vodenj pa kar za 164 %. Tudi partnerska mesta so ocenila, da gre velik del zaslug za porast

turističnega obiska v letu 2012 pripisati dejstvu, da so sodelovala pri projektu EPK.

EPK je pripomogla k prepoznavnosti in ugledu Maribora in partnerskih mest ter nedvomno celotne Slovenije v svetu. Obenem je delovala tudi kot povezovalec med turistično in gostinsko dejavnostjo v mestih ter kulturnimi ponudniki. Rezultat prepoznavnosti Maribora je očitno tudi v letu 2013, ko je ostal turistični obisk skoraj na istem nivoju kot v rekordnem letu 2012. V primerjavi z prvimi devetimi meseci v letu 2012 se je v letu 2013 zmanjšal le za 1,9 %. Če pa primerjamo turistični obisk v prvih devetih mesecih v letu 2011 in 2013 pa se je število vseh turistov v letu 2013 povečalo za 16,7 %, število tujih turistov pa za 20,8 %. Tako se v Mariboru ni zgodilo podobno kot v Pecs, ki je nosila naziv EPK v letu 2010. Tam se je v letu po končanju projekta število turistov zmanjšalo za 20,9 %, število tujih turistov pa celo za 28,8 %. Projekt EPK v Pecs očitno ni imel tako velikega mednarodnega pomena in odmevnosti, kot ga je imel v Mariboru. Žal pa Mariboru ni uspelo podaljšati kratke povprečne dolžine bivanja turistov, ki znaša v letu 2012 le okoli 2,2 dni, v letu 2013 pa se je celo skrajšala na 2,0 dni. Turisti očitno prihajajo v Maribor le za krajši čas in jim mesto predstavlja večinoma le točko na njihovem potovanju. Kljub temu je imel projekt EPK izredno pozitiven učinek na promocijo Maribora v tujini ter je pripomogel k prepoznavnosti in ugledu Maribora v Evropi in širše. Tudi domačini so sprejeli projekt kot pozitivno zgodbo in kultura je z njim postala pomemben razvojni potencial Maribora. Prav tako je analiza javnega mnenja pokazala, da so prebivalci Slovenije prepričani, da je Maribor oživel prav zaradi evropskega kulturnega projekta.

Literatura

- An international framework of good practice in research and delivery of the European Capital of Culture programme, 2010. European Commission's Culture Programme. (http://ecocpolicygroup.files.wordpress.com/2010/07/ecoc-policy-group_research-framework1.pdf)
- Horvat, U. 1989: Geografska tipizacija turističnih krajev v Sloveniji. Geografski vestnik 61. Ljubljana.
- Horvat, U. 2012: Značilnosti stacionarnega turističnega obiska v Mariboru med letoma 1961 in 2011. Revija za geografijo 7-1. Maribor.
- Maribor 2012 - Evropska prestolnica kulture, Od izzivov do rezultatov, 2013. Maribor. (http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc/ecoc/maribor_sl.pdf)
- Palmer, R. 2004: European Cities and Capitals of Culture. Brussels. (http://ec.europa.eu/culture/pdf/doc654_en.pdf)
- Plaza, B. 2012: Economic impact of European Capitals of Culture. Maribor. (<http://kultura-razvojni-potenciali.um.si/sites/kultura-razvojni-potenciali.um.si/files/Maribor%202012%20Beatriz%20Plaza.pdf>)
- Poslovno poročilo za leto 2012, 2013. Zavod za turizem Maribor – Pohorje. Maribor. (http://mariborpohorje.si/files/letno_porocilo_zavodzturizemmaribor_pohorje_2012.pdf)
- <http://www.stat.si> (20.9.2013)
- <http://www.ksh.hu> (20.9.2013)
- <http://www.maribor2012.eu/novica/article/tuji-mediji-o-evropski-prestolnici-kulture-v-zadnjem-cetrletju> (20.9.2013)
- <http://ms.sta.si/2013/08/analiza-evropske-komisije-dvomi-v-dolgorocne-ucinke-mariborske-epk/> (20.9.2013)
- <http://www.ecoc-doc-athens.eu/index.php> (20.9.2013)

THE IMPACT OF THE PROJECT EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2012 ON THE TOURIST VISIT IN MARIBOR

Summary

The European Capital of Culture (ECoC) Maribor 2012 is so far the largest and most recognizable cultural project in the history of Slovenia. In addition, Maribor has included in the project five partner cities (Murska Sobota, Ptuj, Novo mesto, Slovenj Gradec and Velenje). Within the framework of the project, there were organized more than 5,250 cultural and other events, which were attended by more than 2 million visitors. The partner cities have been implemented around 110 projects with more than 1,500 events and almost 500,000 visitors.

In addition to the direct effect on cultural activity and its development, the project has had a major impact also on the promotion of Maribor and partner towns, as well as Slovenia in general. It had also significant positive effects on the local economy. Project has demonstrated that culture can be an important developmental factor, also in the field of tourism. In 2012, in Maribor were registered 18.8% more tourist arrivals and 16.8% more overnight stays than in the year before. It is especially important that foreign tourists created 82.4% of all overnight stays. Here came many foreign delegations, performers, journalists and other visitors (tourists) who have largely linked their arrival to the city with the visit of ECoC. The project also influenced to the high increase in the number of daily visitors. In 2012, their number increased by 47% compared to 2011, and the number of guided tours as much as 164%.

ECoC has helped to raise the image and visibility of Maribor. The result is that in 2013 the tourist arrivals remained almost at the same level as in the record year 2012. If we compare the visit in first nine months of 2012 and 2013, there is decrease only by 1.9%. But if we compare the tourist visits in the first nine months in 2011 and 2013, the number of tourist arrivals in 2013 increased by 16.7% and the number of foreign tourist arrivals even by 20.8%. Thus, in Maribor did not happen the same situation as in the city of Pecs (Hungary), which carried the title of ECoC in 2010. In the year following the project, the number of tourist arrivals in Pecs decreased by 20.9% and the number of foreign tourist arrivals even by 28.8%. ECoC project in Pecs obviously did not have such a large international importance, as it had in Maribor in 2012.

Unfortunately, Maribor has failed to extend the short average length of stay of tourists, which is only about 2.2 days in 2012, and in 2013 has even shortened to 2.0 days. Tourists are obviously coming to Maribor for a short time, because the city is mostly just is one of the destinations on their journey. Nevertheless, the ECoC had an extremely positive effect on the promotion of Maribor, and helped a lot to raise the profile and reputation of Maribor in Europe and beyond. It is also a fact that even the local population have adopted the project ECoC as a positive story, and culture has become an important development potential of Maribor. In addition, the analysis of public opinion showed that people in Slovenia believe that Maribor revived thanks to this project.

POGLED NA ZNANSTVENO RAZISKOVALNO DELO ODDELKA ZA GEOGRAFIJO OD USTANOVITVE DO DANES

Ana Vovk Korže

Ddr., profesorica geografije in zgodovine, redna profesorica
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška c. 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ana.vovk@um.si

UDK: 372:91(091)(497.4 Maribor)
COBISS 1.04

Izvleček

Pogled na znanstveno raziskovalno delo Oddelka za geografijo od ustanovitve do danes

Petdeset let geografije v Mariboru je priložnost za pogled na znanstveno raziskovalne aktivnosti vse od začetka leta 1962 do danes. Bibliografije mariborskih geografov vsebujejo raznovrstne aktivnosti, kjer je vključena geografija. Poleg tradicionalne delitve geografije na fizično, družbeno, regionalno in pedagoško geografijo, je vse več geografov aktivnih tudi na področju okoljske geografije. V prispevku je prikazan kratek pogled na aktivnosti, področja in spremembe v usmerjenosti, ki jih spremljamo predvsem od vstopa Slovenije v EU.

Ključne besede

geografija, raziskovalno delo, Oddelek za geografijo Maribor, Filozofska fakulteta Maribor

Abstract

The perspective on scientific research of the department of geography since their inception

Fifty years of geography in Maribor is an opportunity to look at the scientific research activities since the beginning of 1962 until today. Bibliographies of geographers from Maribor include various activities, which included geography. Addition to the traditional division of geography on the physical, social, educational and regional geography, we have a growing number of active geographers in the field of environmental geography. The article presents a brief look at the activity area and changes in the orientation that are monitored especially since Slovenia joined the EU.

Key words

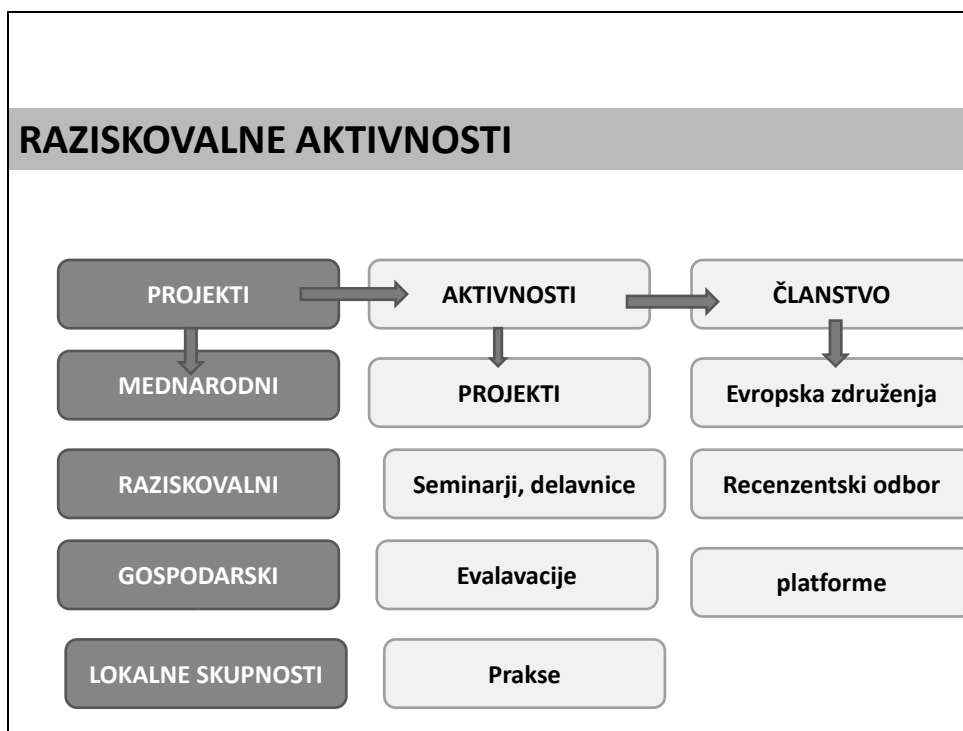
Geography, Reseach work, Department of Geography Maribor, Faculty of Arts Maribor

1. Uvod

Od leta 1962 pa vse do leta 2012 spremljamo raznoliko raziskovalno dejavnost članov Oddelka za geografijo v Mariboru. Če je v prvih tridesetih letih prevladovala v raziskovanju članov Oddelka za geografijo usmerjenost v regionalno geografijo, se je težišče raziskovalnega dela v zadnjih dvajsetih letih premaknilo k obči geografiji. Za razvoj geografije v Mariboru so posebej zaslužni prof. dr. Vladimir Bračič, prof. dr. Mavrcij Zgonik, prof. dr. Borut Belec, prof. dr. Božidar Kert in prof. Ludvik Olas (Vovk Korže 2002). Njihova velika zasluga je preučevanje severovzhodne Slovenije in velik znanstveni doprinos k poznavanju regionalno in lokalno specifičnih značilnosti severovzhodne Slovenije (Vovk Korže 1999). Med vsebinami, ki jih velja posebej izpostaviti so vsekakor zemljiškoposestna struktura, transformacija vinorodne pokrajine, socialnogeografski razvoj v Sloveniji, komasacije in melioracije v spodnji Ščavniški dolini, obmejna problematika, narodnostno mešana območja, Porabje, družbenogeografske razmere izbranih regij in migracije. Kot rezultat številnih raziskav so monografije o Dravski dolini, Halozah, Slovenskih goricah in Prekmurju. Do devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bila torej geografija na tedanji Pedagoški fakulteti (prej akademiji) prepoznana po aktualnih, predvsem družbeno in regionalno geografskih raziskavah, za fizično geografijo pa je dr. Belec napisal študijsko gradivo, ki je bilo dolgo časa edino tovrstno gradivo za študij geografije (Cobis Opac 2012). Zanimivo je, da so bile ves čas močno prisotne v raziskovalni dejavnosti tudi vsebine iz pedagoške geografije, saj je bil študij geografije v Mariboru usmerjen v izobraževanje učiteljev geografije. Predvsem prof. Olas je sodeloval pri pisanju učbenikov in delovnih zvezkov za osnovo šolo, kar je pomembno vplivalo na promocijo geografije v Mariboru.

2. Raziskovalna usmerjenost ob zamenjavi geografskih generacij

Po letu 1990 opazimo v znanstvenem opusu mariborskih geografov intenzivno sodelovanje z ljubljanskimi geografskimi ustanovami pri izdaji Regionalnogeografske monografije Slovenije, Krajevnega leksikona Slovenije in knjige Pokrajine in ljudje. Vse do leta 2000 so se precej okrepila tudi dela s področja pedagoške geografije zaradi sodelovanja pri pripravi učnih načrtov, maturitetnih izpitov in pisanja učbenikov za vse stopnje šolanja. V tem času so se obširneje pojavile tudi okoljsko usmerjene raziskave, sicer pa so prevladovala dela s področja posestne razdrobljenosti, oblike naselij in urejanje prostora, procesi prestrukturiranja industrije ter integracije Slovenije v evropski prostor. Na oddelku za geografijo so bila do leta 2000 vzpostavljena tudi vsa raziskovalna področja geografije, okrepila se je fizična geografija ter področja, za katere prej oddelk ni imel predavatelja (geografija prsti in vegetacije, turizem). Okrepila se je tudi didaktika geografije, klimatogeografija in geomorfologija, predvsem pa se je povečalo število okoljsko usmerjenih raziskav (Horvat 2011). Leto 2004 lahko imenujemo mejnik tudi zato, ker so se tudi zaradi vstopa v EU za geografijo odprle nove možnosti projektnega dela in kot posledica so se pojavila nova področja raziskav kot so globalizacija, podnebne spremembe, ekoremediacije, revitalizacije, varovanje prsti, varovanje voda, skratka v raziskovalni usmerjenosti je prepoznati vplive evropskih direktiv, ki so vzpodbudile raziskave na aplikativnih področjih.



Slika 1: Oddelek za geografijo je predvsem po letu 2004 vpet v raznolike aktivnosti.

3. Geografske raziskave v času vstopa Slovenije v EU

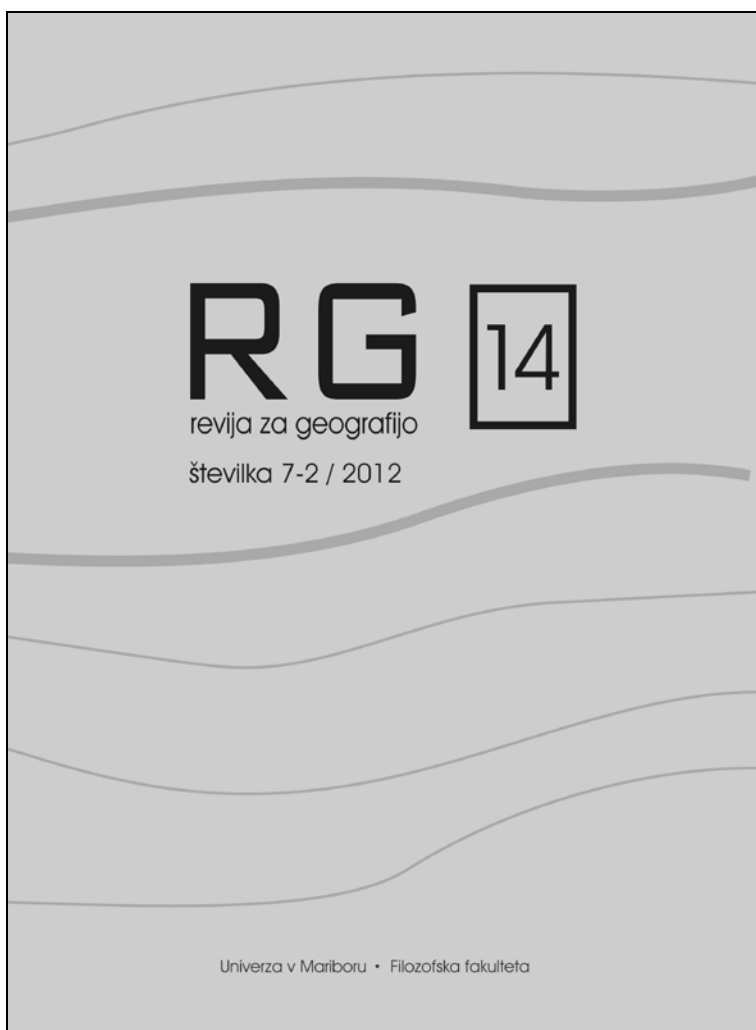
Po letu 2004 je geografija v Mariboru doživljala velike spremembe. Pojavile so se povsem nove tematike, kot so trajnostni razvoj, ekosistemski pristop, ekoremediacije, revitalizacije, izkustveno izobraževanje na učnih poligonih, poglobljene raziskave na področju klimatogeografije (podnebne spremembe, antropogeno obremenjevanje okolja, svetlobno onesnaževanje, pokrajinsko ekološke členitve, revitalizacije industrijskih območij in podeželja). Predvsem je bila močno zastopana vloga geografskega izobraževanja, ki je prepoznano po vzgoji in izobraževanju za trajnostni razvoj. Geografiji pripada vidno mesto v raziskavah in pedagoški praksi s področja okoljskih vsebin.

Znanstvena odmevnost geografskih raziskav se kaže tudi v objavljanju v revijah s faktorjem vpliva. To so revije v bazah JCR in WOS, za geografijo so pomembne baze Geobase in Georeff ter Scopus, Eric, Lisa in IBZ ter druge. Zahteve po tovrstnih objavah naraščajo in zagotovo bo v naslednjem desetletju na tem področju velik porast v številu objav.

Oddelek za geografijo izkazuje številne raziskovalne aktivnosti in le te se nanašajo tako na objave v revijah v slovenskih in mednarodnih revijah. Pomembno je tudi delo na projektih in aktivno sodelovanje v združenjih.

Za pedagoško delovanje Oddelka za geografijo v Mariboru je ključna vzpostavljena mreža tako s slovenskimi šolam, kakor tudi z lokalnim okoljem in mednarodnim prostorom.

Leta 2006 je Oddelek za geografijo v Mariboru pridobil Revijo za geografijo (Slika 2), kar je pomenilo nov razvojni korak za Oddelek. Revija izhaja dva krat letno in v njej so objavljeni tako znanstveni prispevki kakor tudi strokovni in poročila.



Slika 2: Revija za geografijo je pomembna za širitev geografskega znanja v svet.
Vir: I. Žiberna, 2012.

Znanstveno delo je odvisno od vzpostavljenih povezav na lokalni in regionalni kakor tudi nacionalni in mednarodni ravni. Vse več je aktivnosti, kjer je zahtevano timsko delo, saj so raziskave vse bolj kompleksne in zahtevajo kontinuirano delo. Zato je še morda ne dovolj izkoriščena priložnost oddelka za geografijo prav povezava v močne mednarodne mreže. Slovenski prostor se namreč vse bolj odpira ne samo v Evropo ampak tudi širše, kar se pozna po vse večjem številu objav v angleškem jeziku (Cobiss Opac 2012).



Slika 3: Obstoječe mreže in aktivno sodelovanje oddelka za geografijo omogočajo izvajanje pedagoških aktivnosti, ki so vezne na obvezne pedagoške prakse ter projektno in raziskovalno delo v lokalnih okoljih in v mednarodnem prostoru.

4. In prihodnost geografskega raziskovalnega dela?

Nujna vpetost članov oddelka v mednarodni prostor na eni strani ter habilitacijska merila, ki zahtevajo predvsem objave v WOS bazah sta že začrtala smer prihodnosti razvoja oddelka za geografijo. Poleg objav znanstvenih člankov v priznanih geografskih revijah je naša prihodnost tudi aktivno delo s študenti. Novi predmeti predvsem na nepedagoškem študijskem programu geografije so izziv, da prenašamo znanstvene rezultate v pedagoško delo ter tako skrbimo za razvoj znanstvene geografske discipline.

Obletnica 50 let Oddelka za geografijo je s pogledom na procese v preteklosti pomembna prelomnica za prepoznavno znanstveno – raziskovalno delo v prihodnje, ki temelji na aktivni vključenosti v lokalno in regionalno okolje in tudi po mednarodni prepoznavnosti. Prav član oddelka za geografijo dr. Igor Žibera je bil odlikovan za krepitev tovrstnega dela s strani Zveze geografskih društev Slovenije, kar kaže na že načrtovano razvojno pot oddelka za geografijo v prihodnje.



Slika 4: Povezave Oddelka za geografijo na lokalni ravni.

Literatura

- Horvat, U., 2011: Petdeset let delovanja oddelka za geografijo in študij geografije v Mariboru. *Revija za geografijo*, 6-1, 2011 str. 103 – 122.
- Vovk Korže, A., 2002: Geografija kot veda nacionalnega pomena v slovenskih in tujih učnih načrtih. *Geogr. šoli*, 2002, letn. 11, št. 1, str. 39-50.
- Vovk Korže, A., 1999: Prihodnost regionalne geografije. *Geogr. obz.*, 1999, letn. 46, št. 4, str. 21-23.
- Podatki o znanstvenem delu članov oddelka za geografijo. Podatke so posredovali dr. Igor Žiberna, dr. Uroš Horvat, dr. Lučka Lorber, dr. Karmen Kolnik, dr. Eva Konečnik in dr. Ana Vovk Korže.
- Cobiss – Opac, 2012: Bibliografije članov oddelka za geografijo od ustanovitve do danes.

THE PERSPECTIVE ON SCIENTIFIC RESEARCH OF THE DEPARTMENT OF GEOGRAPHY SINCE THEIR INCEPTION

Summary

For the development of geography in Maribor, was especially emeritus Professor. PhD. Vladimir Bračič, prof. PhD. Mavrcij Zgonik, prof. PhD. Minister Belec, prof. PhD. Bozidar Kert and prof. Louis Olas. Their great merit is the study of northeastern Slovenia and important scientific contribution to the understanding of regional and local specific features of northeastern Slovenia. Until the nineties of the previous century was, therefore, geography of the former Faculty of Education (formerly Academy) recognized in particular by the current social and regional geographical studies, for the physical geography is dr. Belec wrote a study material which has been a long time the only such material for the study of geography. Interestingly, they were always very much present in the research also the contents of teaching geography. After 1990, we see the scientific opus of Maribor geographers intensive cooperation with Ljubljana's geographical institutions in the issue of regional geographic monographs of Slovenia (Regionalno geografska monografija Slovenije), the local lexicon of Slovenia (Krajevni leksikon Slovenije) and the book Landscapes and people (Pokrajine in ljudje). Until the year of 2000, significantly strengthened the work in the field of teaching geography. In the Department of Geography was established in 2000 to all the research areas of geography, enhance the physical geography and areas which previously did not have a department lecturer (geography of soil and vegetation, tourism). It also strengthened the didactics of geography, geomorphology and climatogeography, in particular, has increased the number of environmentally oriented researches. The year 2004 can be called a milestone because they are also related to EU accession for geography opened up new opportunities for project work. After 2004, the geography of Maribor, was underwent major changes. Have emerged entirely new topics such as sustainable development, ecosystem-based approach, ecoremediations, revitalization, experiential education at polygons learning, in-depth research on climatogeography (climate change, anthropogenic environmental pollution, light pollution, landscape ecological breakdown, the revitalization of industrial areas and rural). Primarily was strongly represented the role of geographic education. Scientific impact of geographical research is also reflected in publishing in journals with impact factor. Necessary department involvement of members in the international arena, on the one hand, and habilitation criteria, which require in particular its publication in the WOS databases have already mapped out the direction of future development of the Department of Geography. In addition to publishing scientific articles in journals recognized geographical our future is also actively work with students. New articles mainly on non-teaching program of study of geography are a challenge to transmit scientific results in teaching work and also take care of the development of geographical science discipline.

VLOGA MARIBORSKEG ODDELKA ZA GEOGRAFIJO PRI RAZVOJU SLOVENSKE DIDAKTIKE GEOGRAFIJE OD DRUGE POLOVICE 20. STOLETJA DO DANES

Karmen Kolnik

Dr., prof. geografije, red. prof.

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: karmen.kolnik@um.si

UDK: 372:91(091)(497.4 Maribor)

COBISS: 1.04

Izvleček

Vloga mariborskega Oddelka za geografijo pri razvoju slovenske didaktike geografije od druge polovice 20. stoletja do danes

Kratek pogled petdesetletnega razvoja pedagoškega študija geografije v Mariboru je predstavljen v treh časovnih obdobjih: z vidika razvoja študijskih programov, od začetnega dvoletnega višješolskega do današnjega petletnega univerzitetnega in mesta didaktike geografije kot enega temeljnih študijskega predmetov bodočih učiteljev geografije ter z vidika pedagoškega in znanstvenega dela nosilcev in izvajalcev didaktike geografije.

Ključne besede

didaktika geografije, Oddelek za geografijo, Maribor

Abstract

Role of Department for geography in Maribor at development of Slovene didactics of geography from the second half of 20th Century till today

A short overview of fifty-year development of teaching geography in Maribor is introduced in three time periods: from the point of view of development of study programs, from initial two-year higher education study to today's five-year university, from the view of didactics of geography as one of the basic study programs of future geography teachers and from the view point of teaching and scientific part of holders and implementers of didactics of geography.

Key words

Didactic of geography, department for geography, Maribor

Uredništvo je članek prejelo 4.10.2013

1. Uvod

V študijskem letu 2012/2013 mineva petdeset let od pričetka študija geografije v Mariboru na leto dni prej ustanovljeni Pedagoški akademiji, ki se je ob prehodu na štiriletni visokošolski študij preimenovala v Pedagoško fakulteto in v študijskem letu 2006/2007 razdružila v tri novo oblikovane fakultete. Oddelek za geografijo je dobil svoj domicil na novo ustanovljeni Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Institucionalne spremembe so bile odraz sprememb v razvoju visokošolskega študija.: od začetnega dvoletnega višješolskega študija zemljepisa (obdobje od 1962 do 1986), štiriletnega visokošolskega študija geografije (od 1986 do 2008) do današnjega t.i. bolonjskega dvostopenjskega študija pedagoške geografije, ki traja pet let.

Kratek pogled razvoja pedagoškega študija geografije v Mariboru analiziran v treh časovnih obdobjih in sicer: z vidika razvoja samih študijskih programov ter umeščenosti oddelka za geografijo na višje in visokošolske zavode, z vidika zastopanosti didaktike geografije kot temeljnega študijskega predmeta bodočih učiteljev geografije ter z vidika pedagoškega in znanstvenega dela nosilcev in izvajalcev didaktike geografije.

Preglednica 1: Nosilci in izvajalci didaktike (metodike) geografije med leti 1962 in 2013 in vrsta izobraževanja.

Od leta 1962 do leta 1986 (dvoletni študij)	Od leta 1986 do leta 2008 (univerzitetni / štiriletni študij) prof. Ludvik Olas, višji predavatelj	Od leta 2008 dalje (univerzitetni 3 + 2letni študij) dr. Karmen Kolnik, izr.prof., red.prof.
dr. Mavricij Zgonik, višji predavatelj, docent, izr.prof. prof. Ludvik Olas, višji predavatelj	prof.dr. Jurij Kunaver, zunanji sodelavec dr. Karmen Kolnik, asistentka, docentka, izr.prof. Eva Konečnik Kotnik, asistentka, magistra	dr. Eva Konečnik Kotnik, asistentka, magistra, docentka

Vir: Kadrovska služba Pef in FF UM, 2012.

2. Obdobje od leta 1962 do 1986

Študij geografije se je na Pedagoški akademiji Maribor pričel izvajati v povezavi z zgodovino v dvopredmetni pedagoški študijski povezavi v študijskem letu 1962/63, kamor se je najprej vpisalo 18 rednih študentov, v naknadnem razpisnem roku pa se jim je pridružilo še nekaj izrednih študentov, skupno je bilo tako vpisanih 80 študentov (Bračič 1984). Na dvoletnem študijskem programu je bil urnik predavanj razdeljen v štiri semestre. Po prvem študijskem semestru so morali študentje opraviti obvezno enotedensko pedagoško prakso, s katero so dobili vpogled v delovanje šole oz. šolskega sistema. Po tretjem semestru so opravljali obvezno dvotedensko pedagoško prakso, ki je vključevala 10 učnih hospitacij in štiri učne nastope.

2.1 Izr. prof. dr. Mavricij Zgonik

Leta 1957 je didaktika geografije, pod imenom Metodika pouka geografije, prvič v slovenskem prostoru postala visokošolski predmet na ljubljanskem Oddelku za geografijo. Mavricij Zgonik je bil z Dušanom Komparejem tudi ustanovitelj prve slovenske katedre za didaktiko geografije.

Za leto 1963/64 je bil za predmet Metodika geografije in praktično pedagoško delo, ki je vključevalo šolske hospitacije in nastope potrjen Mavricij Zgonik, ki je kot stalno polno zaposleni višji predavatelj pričel s predavanji leta 1966. Od leta 1964-1977 pa je bil nosilec Metodike geografije na Pedagoški akademiji v Mariboru, od 1976 kot izredni profesor (Bračič 1986).

Mavricij Zgonik je ob svoji predhodni raznoliki in dolgoletni pedagoški praksi: med leti 1936-1941 je poučeval na gimnaziji v Mariboru, po končani vojni je nekaj let poučeval na klasični gimnaziji in učiteljišču v Mariboru, od 1947 je bil vzgojitelj v Slovenskem dijaškem domu v Trstu, leta 1949 profesor na srednji pomorski šoli v Kopru in 1950 ravnatelj slovenske gimnazije v Kopru, nato je od 1950-1955 poučeval na učiteljišču in nižji gimnaziji v Kopru, od 1955-1958 je bil pedagoški svetovalec v Mariboru, od 1958-1964 je poučeval na Tehniški srednji šoli v Mariboru, od 1955 do 1958 je predaval metodiko geografije na ljubljanski FF ter nato poglobljenem podiplomskem študiju, ki ga je zaključil 1971 z doktorsko disertacijo, je bil dobra tri desetletja druge polovice 20. stoletja vodilni slovenski strokovnjak s področja didaktike geografije.

Dr. Mavricij Zgonik je združeval tako akademsko znanje (raziskovalec in pisec znanstvenih del) kot praktične izkušnje učitelja (poučevanje geografije, pisec geografskih učbenikov in didaktičnih gradiv, pedagoški svetovalec za geografijo). Njegov bibliografski opus je zajemal tako področje geografije kot zgodovine, še zlasti pa so pomembna njegova dela vezana na področje geografskega izobraževanja. Leta 1950 je izšlo njegovo prvo učno gradivo Zemljepisni pregled zemljin za II. In II. razred gimnazije (DZS), deset let kasneje pa prva znanstvena monografija Metodika geografskega pouka (1960 DZS). Svojo bogato bibliografijo, ki zajema preko 180 enot s področja geografije in zgodovine je sklenil leta 1984 z deveto dopolnjeno izdajo učbenika Zemljepis za 6. razred osnovnih šol (MK) in leta 1995 z izdajo znanstvene monografije Prispevki k didaktiki geografije (DZS). Kot pisec osnovnošolskih in srednješolskih učbenikov ter didaktičnih pripomočkov je ne samo odločilno vplival na modernizacijo pouka geografije v šoli, temveč je z izobraževanjem bodočih učiteljev in razvijanjem znanstvenega področja tudi sooblikoval temelje slovenske didaktike geografije.

Dr. Zgonik je tudi na terminološkem področju didaktike geografije opravil pomembno delo, zlasti to velja za razumevanje historičnega razvoja usmeritev ter ciljev didaktike geografije. Zgoniku (1995, 10) je didaktika geografije »posebna veda, katere glavni predmet je proučevanje in učno posredovanje geografskega okolja v njegovem celovitem kompleksu. V ožjem pomenu besede naj bi se didaktika geografije ukvarjala predvsem z določanjem učnih ciljev in z izborom vsebine, ki bi jo vključili v vzgojno izobraževalni proces«. Njena osnovna naloga naj bi bila »posredovanje geografske vsebine, njenih regij in posameznih geografskih pojavov ter seznanjanje učencev s stvarnim geografskim prostorom« (ibid., 12), obenem pa tudi »študija izbora, procesov ter prilagoditev spoznanj s praktičnega in teoretičnega vidika spoznanjem, ki so specifična v konkretni geografski vsebini. Iz didaktike geografije kot posebne znanosti izhajajo metodični postopki.« (ibid., 15)

3. Obdobje od leta 1986 do 2008

Študijski predmetnik Geografija in... (študijska vezava; op.avt.) je bil tako kot vsi ostali študijski predmeti generalno spremenjeni v letih 1983-85 ob splošni reformi visokega šolstva, ko so prišli v veljavo novi programi za višje in visokošolske študije

(Bračič 1986). V prvem študijskem letu delovanja Pedagoške fakultete se je izvajal študij v 21 različnih študijskih vezavah vzgojno – izobraževalnih programov. Dvopredmetne študijske vezave so postale prosta izbira študentov (Brumec 1986). Univerzitetni dvopredmetni pedagoški študijski program Geografija in... se jih v zadnjem letu delovanja Pedagoške fakultete (študijsko leto 2005/2006) lahko kombiniral s 16 študijskimi vezavami (Kolnik 2006).

Namen pedagoškega študija geografije je, da se študentje usposobijo za posredovanje znanja na vseh področjih geografije, se pravi obče in regionalne geografije za pouk v osnovni ali srednji šoli, da pridobijo strokovni pogled na stanje in razvoj sodobnega sveta, znajo uporabljati geografske metode tudi v praksi in da znajo vrednotiti pokrajine, njene sestavine in dejavnike razvoja. Didaktika geografije je bila obvezen študijski predmet v tretjem in četrtem letniku in je bila z 200 urami predavanj, seminarskih vaj, učnih hospitacij, učnih nastopov ter dvotedensko strnjeno pedagoško prakso tudi najobsežnejši študijski predmet.

Podiplomski študijski program Geografija za področje izobraževanja je bil potrjen in sprejet na Svetu za visokošolstvo RS oktobra 1998. Na Pedagoški fakulteti se izvaja od leta 1999 dalje. Odločitev za uvedbo podiplomskega študija geografije pomeni uresničevanje pogojev za raziskovalno dejavnost na področju pedagoške geografije in za spodbujanje profesionalne rasti učiteljev kot tudi drugih delavcev s področja izobraževanja. Med pomembne namene uvajanja podiplomskega študija Geografija za področje izobraževanja štejemo tudi utrjevanje vloge Pedagoške fakultete Maribor kot celovite izobraževalne ustanove in dopolnitev ponudbe podiplomskega študija na slovenskih univerzah. Po uspešnem zaključku so študentje pridobili znanstveni naziv magister geografije za področje izobraževanja (Kolnik 2006).

3.1. Višji predavatelj Ludvik Olas

Na mestu predavatelja je Ludvik Olas 1977 leta nasledil upokojenega dr. Mavricija Zgonika, katerega delo ni le nadaljeval temveč zelo učinkovito tudi nadgrajeval in tako doprinesel, da je bil oddelek za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru prepoznaven doma in v tujini.

Profesor Ludvik Olas je svojo prvo delovno mesto nastopil na osnovni šoli v Puconcih, nadaljeval pa na Srednji kmetijski šoli v Rakičanu in Ekonomski srednji šoli v Murski Soboti. To ni bilo le obdobje nabiranja pedagoških izkušenj temveč obdobje njegovega intenzivnega iskanja povezav med geografsko teorijo in prakso, med geografskim raziskovanjem in aplikacijo geografskih dognanj tako za izobraževalne kot tudi druge družbene potrebe. Leta 1975 se je odzval na povabilo Pedagoške akademije v Mariboru, kjer je vse do upokojitve junija 1990 kot višji predavatelj predaval na Oddelku za geografijo Metodiko geografije in Izbrana poglavja iz spoznavanja družbe - geografija na Oddelku za razredni pouk.

Med pomembnejše prispevke k razvoju slovenske didaktike geografije lahko uvrščamo njegove objave s področja modernizacije pouka geografije: Aktivizacija učencev s pomočjo različnih oblik pri pouku geografije v osnovni šoli (1986), Metodični prispevki za uspešnejše vzgojno-izobraževalno delo (1986), Dodatni pouk pri geografiji (1987), Gospodarska geografija v učnih programih osnovnih šol (1989) in Geografska terminologija pri predmetu SD (1989). Na osnovi preučevanih tem je koncipiral in v soavtorstvu s F. Maričem napisal takrat enega sodobnejših in najpogostejše ponatisnjenih učbenikov za pouk zemljepisa v osnovni šoli prejšnjega stoletja, to je Zemljepis za 7. razred osnovne šole, ki je po svoji izdaji leta 1986

(MK) v naslednjih enajstih letih doživel osem ponatisov s popravki in dopolnitvami. Učbeniku sta s sodelavcem dodala še zbirki diapozitivov in prosojnic (DZS 1988), ki so skupaj z izdanimi metodičnimi navodili (DZS 1988) tvorili prvi zametek didaktičnih kompletov za poučevanje zemljepisa pri nas.

Leta 1991 se je višji predavatelj Ludvik Olas upokojil in naloge nosilca didaktičnih geografskih predmetov je za dve leti prevzel prof. dr. Jurij Kunaver z ljubljanskega oddelka za geografijo, ob asistenci novo zaposlene mag. Karmen Kolnik.

4. Obdobje od leta 2008 dalje

V študijskem letu 2006/2007 se je ob reorganizaciji Pedagoške fakultete Maribor študij geografije na Oddelku za geografijo pričel izvajati na novoustanovljeni Filozofski fakulteti.

Sočasno pa je prenova visokošolskega študija tudi narekovala poenotene strukture in strategijo dodiplomskega in podiplomskega izobraževanja, ki naj bi omogočilo večjo primerljivost in prehodnost med fakultetami ter dvig kvalitete po načelih Bolonske deklaracije. Tako se je v študijskem letu 2008-2009 pričel izvajati dvopredmetni študij geografije na prvi stopnji, ki traja tri leta. Za opravljanje poklica učitelja geografije v osnovnih in srednjih šolah pa je potrebno uspešno opraviti še drugostopenjski dvopredmetni pedagoški študij geografije in si pridobiti strokovni naziv magister profesor geografije.

V pedagoško profiliranem študijskem programu geografije je opredeljeno poslanstvo le-tega tako v izobraževanju strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju v osnovnih in srednjih šolah kot tudi na področju raziskovanja kompleksnega področja vzgoje in izobraževanja, na katerem sloni akademsko poslanstvo fakultet. (Medmrežje 1)

4.1 Prof. dr. Karmen Kolnik

Z delom na Oddelku za geografijo je pričela leta 1991 kot asistentka za področje didaktike geografije, saj so na oddelku iskali osebo, ki bi imela tako praktične izkušnje iz neposrednega šolskega okolja, kot željo po znanstveno raziskovalnem delu na področju didaktike geografije. Slednje je razvijala najprej v okviru leta 1992 zaključenega magistrskega dela »Geografski pojmi in imena pri pouku geografije v srednji šoli, zastopanost in diferenciacija osvajanja: na primeru obče geografije« ter nato leta 1997 doktorske naloge "Mednarodno razumevanje in sodelovanje v luči geografske vzgoje in izobrazbe: na primeru slovensko - italijanskega in slovensko - madžarskega obmejnega prostora", ko je prevzela nosilstvo didaktike geografije ter praktično pedagoško usposabljanje študentov.

Njene raziskovalne težnje ter objave so bile usmerjene v razvijanje permanentnega izobraževanja učiteljev geografije (vprašanje kakovosti v izobraževanju učiteljev, uvajanja učiteljev začetnikov v vzgojno-izobraževalni proces), razvoj geografskih kurikulumov, učnih pripomočkov in didaktičnih gradiv, možnosti korelacij in interdisciplinarnih povezav geografije z drugimi šolskimi predmeti, didaktika v šoli v naravi in učenje geografije na prostem ter transdisciplinarno povezovanje znanj v razumevanje prostora usmerjenih šolskih predmetov, vpliv multimedijev ter vpeljevanja različnih aktivnih učnih metod v pouk, razumevanje, vrednotenje in prostorska identifikacija mladih, preverjanje in ocenjevanje znanja, razvoj spretnosti in veščin na različnih stopnjah geografske vzgoje in izobrazbe. Kar je rezultiralo delo

v različnih projektih: CiCe thematic network project - Socrates programme of the European Commission, Evalvacija kurikularne prenovе geografije s posebnim poudarkom na standardih znanja ter načrtovanju in izvajanju vzgojno-izobraževalnega dela (2004–2005), vodenju projektne skupine Partnerstvo fakultete in šol 2, Model 1: Učna praksa (2006–2007), sodelovanje v projektih Prenova učnih načrtov za pouk geografije v osnovnih in srednjih šolah (2006–2007) in Podporne aktivnosti za implementacijo bolonjskih procesov (2006–2007).

Vodilo njenega delovanja je povezovanje raziskovalnih ugotovitev s šolsko prakso in zato tudi več desetletno delo v okviru Predmetne komisije za geografijo pri Zavodu za šolstvo in šport, sodelovanje v Predmetni maturitetni komisiji za geografijo (1994–2002), vodenju Predmetne komisije za geografijo v nacionalnem preizkusu znanja v 9-letni osnovni šoli (2001–2005) ter delo v Komisiji za spremljanje in posodabljanje učnih načrtov za geografijo v letih 2006 – 2007. Rezultati tega se kažejo v soavtorstvu novih geografskih učnih načrtov za osnovno in srednjo šolo, avtorstvu prvega slovenskega didaktičnega kompleta za pouk geografije v osnovni šoli (učbenik, delovni zvezek in priročnik za učitelje) ter soavtorstvu več deset učbenikov in delovnih zvezkov za pouk geografije izdanih tako doma kot v tujini. Leta 2009 je v angleškem jeziku objavila pri mednarodni založbi znanstveno monografijo *Geography and citizenship education for sustainable living: case study*, kjer predstavlja težnje posodabljanja izobraževalnega dela na področju geografije v luči globalnih smernic izobraževanja za trajnostno prihodnost.

V skrbi za nadaljnji kadroviski razvoj didaktikov geografije je opravila eno mentorstvo pri doktoratu ter pet mentorstev in eno somentorstvo pri znanstvenih magisterijih s področja didaktike geografije.

Ob pedagoškem in raziskovalnem delu na oddelku za geografijo je od leta 2006 do leta 2011 je opravljala naloge prodekanje za študijske zadeve in izobraževalno dejavnost Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

4.2. Docent dr. Eva Konečnik Kotnik

Po uspešnem zaključku študija na oddelku za geografijo Pedagoške fakultete Maribor, se je leta 1999 pridružila članom oddelka kot asistentka za didaktiko geografije in družbeno geografijo. Svoje izobraževanje je nadaljevala tudi na podiplomskem študiju in si pod mentorstvom dr. Karmen Kolnik pridobila leta 2001 naziv magistra didaktike geografije (Motiviranje učencev pri pouku geografije) ter osem let kasneje z uspešnim zagovorom doktorske disertacije »Vrednotenje učnega načrta za pouk geografije v splošni gimnaziji v Sloveniji z vidikov družbenih potreb, izobraževalnih smernic in geografske znanosti« tudi naziv doktorica geografskih znanosti. Med njenim pedagoškim delom, tako najprej na osnovni šoli, kot kasneje na fakulteti, je spoznala značilnosti in zahteve pouka geografije, ki jih posreduje tako študentom geografije kot učiteljem v okviru stalnega strokovnega spopolnjevanja.

Njeno raziskovalno delo je na področju razvoja didaktike geografije usmerjeno v proučevanje geografskih učnih načrtov in njihovo posodabljanje, kar je leta 2011 objavila v znanstveni monografiji »Geografski kurikulum v gimnazijah« ter proučevanje področij učno-vzgojne komunikacije in motivacije, področje načrtovanja in evalvacije pouka geografije ter didaktičnih gradiv, ki so s tem neposredno povezana, področje praktičnega pedagoškega usposabljanja študentov, področje profesionalnega razvoja učiteljev geografije, aktivne metode učenja in poučevanja

geografije, izzivi multikulturalnosti za izobraževalni sistem ter področje trajnostnega učenja oz. učenja učenja.

Kot soavtorica in izvajalka je sodelovala pri projektih »Partnerstvo fakultete in šol 2, Model 1: Učna praksa« (2006–2007) ter »Usposabljanje strokovnih delavcev za izvajanje kompetenčnega pristopa k poučevanju s spodbujanjem pridobivanja ključne kompetence učenje učenja na vseh nivojih vzgoje in izobraževanja« v letih 2011 - 2013. Je članica Predmetne državne razvojne skupine za geografijo (Zavod RS za šolstvo in šport), v okviru katere se je sodelovala v razvojno raziskovalnem projektu Posodobitev gimnazije; članica Komisije za pripravo geografskih tekmoval; članica uredniškega odbora revije Geografija v šoli. Leta 2012 je za štiri leta prevzela predstojništvo Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Maribor.

5. Razvojne usmeritve

Novejše aplikativno področje geografije odpira zaznavna in vedenjska geografija oz. geografija ravnanja (Bailly 1993, Kolenc-Kolnik 1996, 2009, Kunaver 2005) in je ob humani (človeški, osebni) geografiji nosilka raziskovanj s področja vedenja in vrednotenja posameznika v prostoru. Številne empirične raziskave s področja vzgoje in izobraževanja so pokazale, da samo znanje (posedovanje informacij) o stvareh ne spremeni vedenja ljudi in ne vzpostavi odgovornega odnosa posameznika in družbe do Zemlje. Zato smo v vsebinske raziskovalne namene Oddelka na področju didaktike geografije uvrstili proučevanje doprinosa sodobne geografske izobrazbe vseh nivojev (od vrtca do univerze in vseživljenjskega izobraževanja) k razvoju posameznikovih kompetenc za odgovorno ravnanje v prostoru in s prostorom. Pri tem želimo tudi v nadalje trdno povezovati raziskovalno delo s samim študijskim procesom usposabljanja bodočih učiteljev geografije, potrebami slovenske šolske geografije in z mednarodno primerljivostjo razvoja naše stroke. Zlasti slednjemu želimo ob tradicionalno dobrem več desetletnem povezovanju z Inštitutom za didaktiko geografije Univerze J.W. Goethe iz Frankfurta, mednarodnima tematskima omrežjema CiCe in Herodot ter novejšemu povezovanju z Inštitutom za Geografijo Pedagoške Univerze v Krakovu, dodati še nove povezave.

6. Zaključek

Analiza petdesetletnega razvoja didaktike geografije (sprva imenovane metodike pouka) na mariborskem oddelku za geografijo pokaže tako permanentno razvojno pot v s skrb za dvig kvalitete pedagoškega študija geografije (prehod iz dvoletnega visokošolskega študija na štiri in nato petletni univerzitetni študij) in stalno strokovno spopolnjevanje učiteljev geografije, kot permanentno skrb za razvoj šolske geografije (avtorstvo učnih načrtov, učbenikov in drugih didaktičnih gradiv). V petdesetih letih študija geografije v Mariboru, je tako naziv predmetni učitelj zemljepisa in kasneje profesor geografije doseglo preko 700 učiteljev geografije (Horvat 2011).

Na Oddelku so vsa leta didaktiki geografije od dr. M. Zgonika, L. Olasa, dr. K. Kolnikove do dr. E. Konečnik Kotnikove aktivno sooblikovali razvoj slovenske šolske geografije ter bili na nekaterih znanstveno raziskovalnih področjih didaktike geografije tudi prvi in vodilni avtorji (metodika pouka, učbeniški kompleti, učni načrti, preverjanje in ocenjevanje geografskega znanja), pri tem pa so vseh petdeset let sodelovali tudi na številnih področjih njene prepoznavnosti (mednarodne konference, znanstveni simpoziji, uredniški odbori domačih in tujih

publikacij ter periodike) ter skrbeli za razvoj študijskega področja. Med pomembnejše dosežke lahko tudi uvrščamo nenehno skrb za lasten znanstveni in pedagoški kader, ki raste tudi iz vrst slušateljev doktorskega študijskega programa tretje stopnje Geografija, ki je leta 2011 nadgradil dotedanji podiplomski magistrski študijski program – geografija za področje izobraževanja. Mnogoterost nalog, ki so jo (in jo še) opravljajo je pogosto resna ovira za še kvalitetnejši razvoj. Večja prepoznavnost raziskovalnih dosežkov s področja didaktike geografije bi bila, če smo dovolj kritični v naši analizi opravljenega petdesetletnega dela v Mariboru, nujna tako v domačem kot tujem tako izobraževalnem prostoru kot med geografii, saj bo le-to omogočilo tudi večjo konkurenčnost pri razpisih za raziskovalne projekte, ki so danes finančna in kadrovska nuja, če želimo držati korak z družbenimi potrebami in šolsko prakso tudi v prihodnje.

Literatura

- Arhiv Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete Maribor, Zapisniki sestankov članov Oddelka v letih 2000/20013, Filozofska fakulteta Maribor.
- Arhiv Strokovne službe Pedagoške fakultete 2006: Referat za študijske zadeve, Kadrovska služba, Referat za podiplomski študij, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor.
- Bailly, A. S. 1993: Spatial Imaginary and Geography: A Plea for the Georaphy of Represetations, *GeoJurnal*, 31-3, pp 247-250.
- Borstner, B., Brumen, M., Lugarič, I., Pogačnik, J. 1995: Pedagoška fakulteta, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor.
- Bračič, V. 1984: Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru, Univerza v Mariboru, Maribor.
- Brumec, V., Grbec, A., Ladič, J., Lešnik, R., Papotnik, A., Plemenitaš, J., Robnik, A., Rojs, J., Varga J. 1986: Jubilejni zbornik Pedagoške fakultete Maribor ob 25-letnici, Pedagoška fakulteta, Maribor.
- Brumec, V. 1986: Prehod Pedagoške akademije v Mariboru v Pedagoško fakulteto, Jubilejni zbornik Pedagoške fakultete Maribor ob 25 – letnici, Maribor.
- Geografija in..., 1998: Predmetnik in prehodni pogoji, Univerzitetni, Dvpredmetni program Geografija in ..., Oddelek za geografijo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor.
- Horvat, U., 2011: Petdeset let delovanje Oddelka za geografijo in študija geografije v Mariboru, *Revija za geografijo* 6-1, str. 103-121.
- Kolenc-Kolnik, K., 1996: Multikulturnost in pouk geografije, *Znanstvena revija*, 8-1, str. 105-109, Maribor.
- Kolenc-Kolnik, K. 2000: S kakšnimi pričakovanji pričenjamo študirati in poučevati geografijo, *Geografija v šoli*, letnik 9-3, str. 8 – 13.
- Kolenc-Kolnik, K., 2006: Študij geografije v Mariboru, *Revija za geografijo* 1-1, str. 115-131.
- Kolenc-Kolnik, K., 2009: Geography and citizenship education for sustainable living: case study: Slovenia, Bielsko-Biała, ATH.
- Kunaver, J., 2005: Novejša mednarodna prizadevanja za sodoben pouk geografije, posebej o mednarodni listini o geografski vzgoji in izobraževanju, v: Požar, S., (ur.), Galonja, T., (ur.), Slovenska šolska geografija s pogledom v prihodnost. 1. izdaja, DZS, Ljubljana.
- Zgonik, M., 1995: Prispevki k didaktiki geografije, 1. natis, ZRSŠŠ, Ljubljana.
- Spletne strani:
Medmrežje 1: <http://www.ff.uni-mb.si/oddelki/geografija/> 1.10.2013

ROLE OF DEPARTMENT FOR GEOGRAPHY IN MARIBOR AT DEVELOPMENT OF SLOVENE DIDACTIC OF GEOGRAPHY AT THE SECOND HALF OF 20TH CENTURY TILL TODAY.

Summary

The analysis of fifty-years of development of didactics of geography (at first named Methodology of geography teaching) at the department of geography in Maribor shows a continuous development in care of the rise of quality of pedagogical study of geography (crossing from two-year higher education study to four and then five-year university study) and continuous professional perfecting of teachers of geography, as incessant care for development of school geography (authorship of curricula, textbooks and other didactic materials). Within the fifty years of geography study in Maribor have held the title teacher of geography and later on professor of geography over 750 teachers of geography.

From the foundation of the department in 1962 onwards in different time periods were employed geography didactics such as dr. M. Zgonika, L. Olasa, dr. K. Kolnik and dr. E. Konečnik Kotnik, who actively co-formed the development of Slovene school geography and were also on some scientific research fields in didactics of geography the first and leading authors.

The analysis shows the development of teaching study of geography in Maribor in three time periods: from the point of view of development of study programs and the participation of didactics of geography, one of the basic study programs of future teachers of geography, and from the point of view of teaching and scientific work of study holders and implementers from this field.

Within the last decade numerous empirical researches from the field of education indicated that only having knowledge (possession of information) about thing does not change the knowledge of people and does not establish a responsible attitude of an individual and the society towards the Earth. Therefore we included in the content of research objectives of the department the research of contribution of contemporary geographical education of all levels (from the kindergarten towards university and lifelong learning) to development of individual's competences for responsible attitude within the place and with the place.

We wish to continue to solidly connect the research work with the study process of training future geography teachers, the needs of Slovene school geography and the international comparability of the development of our field. Especially to a traditionally good, more than ten-years connection with the Institute of didactics of geography of University J.W.Goethe from Frankfurt, international thematic networks CiCe and Herodot and the never connection with the Institute for Geography teaching University of Krakow, we wish to add new connections.

MEDNARODNA PREPOZNAVOST ODDELKA ZA GEOGRAFIJO FILOZOFSE FAKULTETE UNIVERZE V MARIBORU

Lučka Lorber

Dr., docentka

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-mail: lucka.lorber@um.si

UDK: 372:91(091)(497.4 Maribor)

COBISS: 1.04

Izvleček

Mednarodna prepoznavnost Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru

Oddelek za geografijo je mednarodno prepoznaven v ožjem regionalnem, evropskem in globalnem prostoru. Pri razvoju geografske stroke se povezuje z geografskimi oddelki drugih univerz, prav tako pa veliko pozornost namenja proučevanju obmejnih in čezmejnih prostorskih problemov. Na področju znanstvenoraziskovalnega in izobraževalnega dela ima pomembno vlogo pri razumevanju prostorske stvarnosti v širšem kontekstu proučevanja družbenih, kulturnih in političnih vidikov značilnih za posamezno obdobje v zadnjih petdesetih letih. Mednarodno delovanje študentov in profesorjev se je še posebej razmahnilo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Profesorji sodelujejo na mednarodnih znanstvenih kongresih, gostujočih predavanjih in na poletnih šolah. Mednarodna aktivnost se odraža v vedno večjem številu objav znanstvenih člankov v uglednih mednarodnih revijah in prispevkih v znanstvenih monografijah. S sodelovanjem v znanstvenoraziskovalnih projektih se krepi mednarodna prepoznavnost Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Ključne besede

mednarodno sodelovanje, evropski raziskovalni programi, skupni študijski programi, programi mobilnosti, prepoznavnost, odličnost

Abstract

International recognisability of the Department of Geography, the Faculty of Art, University of Maribor

The Department of Geography is internationally recognized in the closer regional, European and global spaces. When it comes to development of the field of geography, the department affiliates with geography departments of other universities and dedicates a lot of attention to researching border-area and cross-border spatial problems. It plays an important role in the area of science and research work when it comes to understanding spatial reality in the broader context of researching social, cultural and political aspects that are typical of individual periods during the last fifty years. International student-professor cooperation has especially progressed after the entry of Slovenia into the European Union. Teachers participate at international scientific congresses, give visiting lectures and attend summer schools. The department's international activity reflects in a growing number of published scientific articles in renowned international magazines and scientific papers in scientific monographs. Participation in scientific and research projects strengthens international recognisability of the Department of Geography of the Faculty of arts of the University of Maribor.

Key words

International cooperation, European research program, joint degree study programs, mobility programs, recognition, excellence

Uredništvo je članek prejelo 6.9.2013

1. Uvod

Poslanstvo Univerze v Mariboru temelji na iskrenosti, radovednosti, ustvarjalnosti, svobodi duha, sodelovanju in izmenjavi spoznanega v znanosti, umetnosti in izobraževanju. Univerza v Mariboru v skrbi za človeka in trajnostni razvoj bogati zakladnico znanja, dviguje raven zavedanja, krepi humanistične vrednote, kulturo dialoga, kakovost bivanja in globalno pravičnost.

Zavedanje, tako profesorjev kot študentov, da bomo lahko samo z odprtostjo in sodelovanjem dosegli cilje poslanstva, je ključnega pomena tako za nadaljnji razvoj univerze kot našega oddelka, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Pedagoška akademija Maribor je bila ustanovljena leta 1961 kot dveletna višja šola za izobraževanje pedagoškega kadra. Njeno poslanstvo je bilo, da: "...vzgaja in izobražuje učitelje z višjo in visoko izobrazbo za osnovne in druge šole, organizira in razvija znanstveno delo na področju vzgoje in izobraževanja ter organizira pouk na drugi in prvi stopnji visokošolskega študija" (Bračič 1973; Kolnik 2006).

Kot študijska smer se je geografija na Pedagoški akademiji Maribor pričela izvajati v drugem študijskem letu. K ustanovitvi mariborskega geografskega oddelka je ob dr. Vladimirju Bračiču s svojim sodelovanjem prispeval dr. Svetozar Ilešič. Bil je tudi donator številnih geografskih publikacij, ki so pomembno obogatile nastajajoče knjižnično študijsko gradivo. Med najzaslužnejše profesorje za razvoj geografije na nekdanji Pedagoški akademiji Maribor uvrščamo dr. Vladimirja Bračiča, dr. Mavricija Zgonika, dr. Boruta Belca, dr. Božidarja Kerta in prof. Ludvika Olasa (Medmrežje 1, Kolnik 2006).



Slika 1: Inavguracija Vladimirja Bračiča, prvega rektorja na Univerzi Maribor leta 1975.

Vir: <http://www.bracic-vladimir.info/Projekt-Univerza-v-Mariboru-in-prvi-rektor.php>

Oddelek za geografijo Univerze v Mariboru se je vse od svoje ustanovitve leta 1962 zavedal pomena širšega regionalnega in mednarodnega sodelovanja. Osnovno poslanstvo oddelka je bilo proučevanje družbenih in naravnogeografskih procesov, njihovo razumevanje in posredovanje doseženih rezultatov v širši prostor. Vidno vlogo pri mednarodni prepoznavnosti oddelka je v preteklosti imel zaslužni profesor dr. Borut Belec kot predstojnik Oddelka za geografijo takrat na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Oddelek je sodeloval s številnimi uglednimi raziskovalnimi institucijami, med drugim z univerzami v Muenchnu, Frankfurtu, Augsburgu,

Marburgu/L, Bayreuthu, Bratislavi in Trnavi ter s Poljsko akademijo znanosti v Varšavi.



Slika 2: Dr. Božidar Kert



Slika 3: Dr. Mavricij Zgonik

Prav tako je bil zaslužni profesor dr. Borut Belec vse od leta 1974 član Mednarodne geografske zveze (International Geographical Union, IGU), njenih komisij in delovnih teles na področju rabe tal, ruralnega razvoja, marginalizacije in spremembe ruralnih sistemov (Lorber 2011). Oddelek za geografijo je bil v obdobju sedemdesetih let 20. stoletja pobudnik in soorganizator številnih bilateralnih srečanj, nemško–jugoslovanskih, poljsko–jugoslovanskih, slovensko–slovaških in slovensko–nemških. Na osnovi podpisanega sporazuma z Visoko šolo v Sombathelyju je bilo vzpostavljeno bilateralno sodelovanje, ki je omogočalo slovensko–madžarsko sodelovanje.



Slika 4: Zaslužni profesor dr. Borut Belec.

Posebej pomembno je bilo delo prof. Ludvika Olasa, ki je s svojo tankočutnostjo raziskovalca za celostno proučevanje obmejne problematike pomembno prispeval k razumevanju položaja slovenske manjšine v Porabju. "Jeseni 1975 se je Olas zaposlil kot profesor višje šole na takratni Pedagoški akademiji, sedaj Pedagoški fakulteti v Mariboru. Nadaljeval je z raziskavami, začetimi v Prekmurju, in se loteval novih. Kot izkušen raziskovalec je svoje zanimanje razširil v obmejne regije, na narodnostno mešana ozemlja in v manj razvita območja Severovzhodne Slovenije. Prvi med slovenskimi geografi se je lotil sistematičnega preučevanja s Slovenci poseljenega Porabja" (Kert 2000).



Slika 5: Prof. Ludvik Olas.
Vir: Kert, 2000

"Neprecenljiv je Olasov prispevek k širjenju prepoznavnosti slovenskih pokrajin. Več let je sodeloval pri geografskih predstavitev Pomurja, namenjenih slovenskim učiteljem iz zamejstva. V okviru gibanja Znanost mladini je bil soustanovitelj in vodja raziskovalnih taborov Pomurje, ki so se jih udeleževali dijaki iz domovine in zamejstva. Kot dober poznavalec subpanonskega sveta je bil vodnik številnih nepozabnih ekskurzij po Pomurju, Porabju in širšem Madžarskem. Kot eden redkih poznavalcev madžarščine je bil posredovalec madžarske geografske literature in nepogrešljiv vezni člen med visokošolskimi zavodi v Sloveniji in na Madžarskem" (Kert 2000).

V devetdesetih letih 20. stoletja je Univerza v Mariboru okrepila mednarodno sodelovanje in omogočila učiteljem, raziskovalcem in študentom večjo mednarodno aktivnost. Ključni razlogi za hitrejši proces internacionalizacije so bili: okrepljeno meduniverzitetno sodelovanje v evropskem visokošolskem prostoru tako z uvedbo usklajene bolonjske strukture študija kot razvojem skupnih raziskovalnih programov ter intenzivni proces evropske prostorske integracije. V letu 2012 je bila sprejeta tudi zaveza slovenskih univerz, da si bodo prizadevale vključevati v proces ustvarjanja evropskega transparentnega trga dela, in sicer z usklajevanjem kompetenc, kot naj bi jih raziskovalci imeli glede na stopnjo kariere in izkušnji v raziskovanju po priporočilih Evropske komisije (Towards a European Framework for Researchers Careers). S tem bodo delodajalci vedeli, kako lahko znanstvenik oziroma raziskovalec določenega profila prispeva k dvigu kakovosti in konkurenčnosti. Univerze želijo v celoti implementirati Evropsko listino za raziskovalce in Kodeks ravnanja pri zaposlovanju raziskovalcev, h kateri so se zavezale 19. 11. 2008. Prav tako bodo univerze sodelovale z uporabniki znanja pri oblikovanju ciljev študijskega programa (RKRS 2012).

Na osnovi oddelčne tradicije in univerzitetnih smernic se je mednarodno sodelovanje Oddelka za geografijo FF UM močno okrepilo v zadnjem obdobju, zlasti z ustanovitvijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru leta 2006. Filozofska fakulteta se je začela uspešno povezovati in sodelovati z mednarodnim univerzitetnim prostorom, predvsem s humanistično in družboslovno usmerjenimi fakultetami ter univerzami. S tem se je zagotovilo še boljše sodelovanje naših profesorjev in študentov v mednarodnih študijskih in raziskovalnih projektih. V sklopu meduniverzitetnih povezovanj smo razširili znanstvenoraziskovalno dejavnost naših profesorjev in spodbudili njihovo vključevanje v mednarodne projekte (Jesenšek, Lorber 2011). V zadnjem desetletju se je raziskovalno področje precej razširilo. Obstoječim temam so se pridružile nove, zlasti s področja fizične in družbene

geografije (predvsem klimatogeografije, hidrogeografije, pedogeografije, ekonomske geografije, geografije turizma, geografije naselij, ekološke geografije, varstva okolja, ekoremediacij) ter didaktike geografije (Horvat 2011).

2. Mednarodno znanstvenoraziskovalno sodelovanje

Kljub temu, da sodi oddelek med manjše oddelke Univerze v Mariboru, uspešno sodeluje na področju mednarodnega znanstvenoraziskovalnega sodelovanja tako na bilateralni osnovi kot v skupnih evropskih projektih. Tako geografi sodelujejo v dvoletnih bilateralnih projektih s hrvaškimi, bosanskimi in češkimi kolegi. Rezultate skupnega dela na projektih predstavljajo na mednarodnih kongresih in v znanstvenih revijah.

Preglednica 1: Seznam bilateralnih projektov geografskega oddelka FF UM v obdobju 1998–2009.

Politika inovacij na Češkem in v Sloveniji: institucije, mreženje in regionalni razvoj	Češka, Palacky University	2007–2008
Vpliv industrije na regionalni razvoj Slovenije in Bosne in Hercegovine	Bosna in Hercegovina, Univerzitet u Tuzli	2008-2009
Vpliv družbenoekonomskih sprememb na razvojne procese in transformacijo slovensko-hrvaških mejnih območij	Hrvaška, Sveučilište u Zagrebu	1998-1999

Svojo mednarodno raziskovalno aktivnost člani oddelka izkazujejo tudi pri sodelovanju s strokovnimi krogi na ožjih raziskovalnih področjih. "Člani oddelka sodelujejo na področju znanstveno raziskovalnega in pedagoškega dela s Katedro za gospodarsko geografijo Univerze v Bayreuthu, Inštitutom za geografijo Univerze v Gradcu, Inštitutom za geografijo Univerze na Dunaju, Inštitutom za didaktiko geografije Univerze J. W. Goethe v Frankfurtu, Inštitutom za kulturno geografijo Univerze v Frankfurtu, z Geografskim oddelkom Prirodoslovno-matematičnog fakulteta Univerze v Zagrebu, Geografskim oddelkom Univerze v Birminghamu, Katedro za geografijo Univerze v Plznu, Geografskim oddelkom Univerze v Pecs, Katedro za geografijo Univerze v Marburgu in Visoko pedagoško šolo v Szombathelyu" (Kolnik 2006). Prav tako je potrebno poudariti, da je v obdobju 1998/99 uspešno potekalo sodelovanje z delovno skupino za proučevanje regionalnih razlik pri Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung iz Hannovra.

V preteklem obdobju smo bili vključeni v več mednarodnih projektov, ki jih je sofinancirala Evropska unija, in v bilateralne projekte s področja geografije, trajnostnega razvoja in zagotavljanja kakovosti visokošolske dejavnosti.

3. Raziskovalni projekti

Vključevanje članov oddelka v raziskovalne projekte, tudi domače, ki posegajo v mednarodno sfero obravnave prostora in družbenih procesov, je bistvenega pomena za mednarodno prepoznavnost znanstveno-raziskovalnega dela na oddelku. V projektu so poleg geografov sodelovali še sociologi in politologi, kar kaže na holistični pristop pri obravnavanju tematike. Tako smo sodelovali pri temeljnem

raziskovalnem projektu Razvojne možnosti slovenskih obmejnih območij po vstopu Republike Slovenije v schengenski prostor (ARRS 1. 1. 2007–31. 12. 2009), kjer je bil poudarek na evropskih integracijskih procesih, slovenskih obmejnih območjih in planiranju schengenskega prostora.

Prav tako je interdisciplinarno sestavljena programska skupina na FF UM, v kateri sodelujejo člani oddelka in ki se ukvarja z raziskavami: Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti (ARRS 1. 1. 2009–31. 12. 2015).

4. Mednarodni projekti in projekti evropskega socialnega sklada

Člani oddelka so v zadnjem desetletju aktivno sodelovali pri mednarodnih projektih: Ecoprofit International, Competence Network »Water Resources and Their Management«, Comenius 2.1 »Förderung von Minderheitensprachen im mehrsprachigen Raum in der Lehrerbildung«, Herodot - Exciting Geography of Europe, EUBIS – EU-Burgerschaft: »Gesellschaftliches Engagement für Europa beginnt in der Schule«, Partnerstvo fakultet in šol, GRUNDTVIG 2 »Environmental Heritage«, Leonardo da Vinci, »Water for Life - Education for Water«, Slovenija – vodna učna pot Evrope in ReTInA – »Revitalization of Traditional Industrial Areas in SE Europe«

Oddelek je sodeloval tudi pri mednarodnih projektih Urban marketing (1999–2000), Funkcionalne regije (2012) in Regional polycentric urban system (2006–2007). Prav tako je bil vključen v projekt Children's Identity & Citizenship in Europe: A European Commission Socrates Programme Thematic Network Project, 1999/2006.

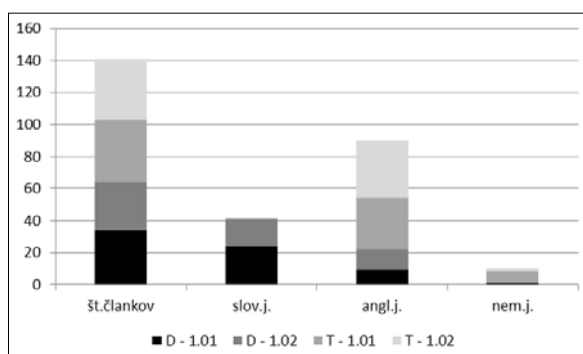
5. Revija za geografijo

Mednarodno prepoznavna je tudi periodična publikacija, znanstvena revija s področja geografije Revija za geografijo, ureja jo dr. Igor Žiberna, ki izhaja od leta 2006 in prinaša sodobna spoznanja domačih ter tujih raziskovalcev. Članki so dosegljivi brezplačno na spletni strani UM FF (Medmrežje 3).



Slika 6: Naslovnica Revije za geografijo

Revija ima mednarodni uredniški odbor in objavlja recenzirane znanstvene članke. Publikacija je indeksirana v naslednjih bibliografskih bazah: CGP (Current Geographical Publications), EBSCOhost, IBSS (International Bibliography of the Social Sciences), Ulrich's in DOAJ. Do sedaj je bilo izdanih štirinajst števil revije z objavljenimi stoenaštiridesetimi znanstvenimi članki. Od tega jih je bilo triinsedemdeset (52 %) izvirnih znanstvenih člankov (1.01) in osemšestdeset (48 %) preglednih znanstvenih člankov (1.02). V reviji je bilo objavljenih sedeminsedemdeset (55 %) prispevkov tujih avtorjev (T) z vseh celin, kar pomeni pomemben pretok znanstvenoraziskovalnih rezultatov s področja geografske vede. Devetdeset člankov (64 %) je bilo napisanih v angleškem jeziku, enainštirideset (29 %) v slovenskem jeziku in deset (7 %) v nemškem jeziku.



Slika 7: Pregled števila člankov glede na izvor (T – tuji avtorji, D – domači avtorji), jezik objave, in Cobiss razvrstitev.

Vir: Lastni izračuni.

Preglednica 2: Analiza objavljenih člankov glede na jezik objave.

	št.člankov	slov.j.	angl.j.	nem.j.
D - 1.01	34	24	9	1
D - 1.02	30	17	13	0
T - 1.01	39	0	32	7
T - 1.02	38	0	36	2
	141	41	90	10

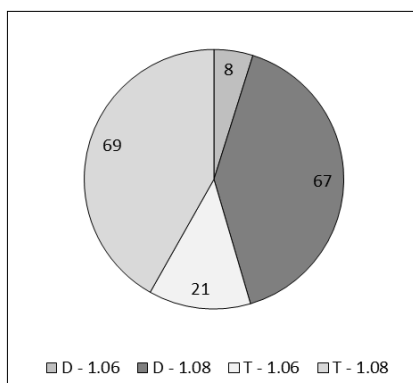
Vir: Lastni izračuni.

Prav tako uredniška politika omogoča izdajanje tematskih števil. V letih 2009 in 2010 so s prispevki udeležencev svetovne konference New challenges for sustainable rural development in the 21st century, ki je pod okriljem Mednarodne geografske zveze (IGU) potekala na Univerzi v Mariboru, izšle štiri tematske številke Revije za geografijo.

6. Objave znanstvenih člankov članov oddelka v tujih znanstvenih revijah in poglavij v tujih znanstvenih monografskih publikacijah

V obdobju do leta 2013 je bilo v tujih indeksiranih revijah objavljenih trideset (Cobiss 1.01) izvirnih in sedem (Cobiss 1.02) preglednih znanstvenih člankov, v katerih so člani oddelka predstavili aktualne geografske procese v Sloveniji in širši regiji. Prav tako so objavili dvaintrideset samostojnih znanstvenih sestavkov ali

poglavij v monografskih publikacijah, objavljenih v tujini (Cobiss 1.16).



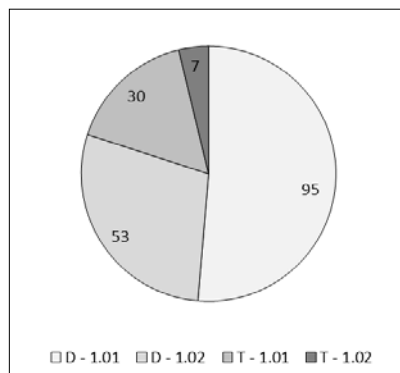
Slika 8: Objave znanstvenih člankov oddelka (D - domače revije, T - tuje revije).

Vir: Lastni izračuni.

Publicistična dejavnost oddelka je mednarodno prepoznavna in zato ne čudi, da člani oddelka sodelujejo v uredniških odborih tujih geografskih revij (deset revij) in so recenzenti tako znanstvenih člankov kot monografij in univerzitetnih učbenikov tujih avtorjev, objavljenih v tujini.

7. Mednarodne znanstvene konference in sestanki

Oddelek za geografijo FF UM dosega svojo mednarodno prepoznavnost z rednimi aktivnimi udeležbami na mednarodnih konferencah v evropskem in širšem mednarodnem prostoru Afrike, Azije, Avstralije, Severne in Južne Amerike. Objavljenih je bilo enaindvajset prispevkov vabljenih predavanj (Cobiss 1.06) in devetinšestdeset prispevkov predavanj (Cobiss 1.08) v katerih so člani oddelka predstavili rezultate svojega raziskovalnega dela.



Slika 9: Objave oddelka v zbornikih domačih in tujih znanstvenih simpozijev.

Vir: Lastni izračuni.

Oddelek aktivno sodeluje pri organizaciji in soorganizaciji geografskih srečanj, znanih pod imenom raziskovalni peterokotnik, vse od leta 1991. Partnerstvo se je leta 2002 razširilo in danes povezuje šest univerz srednjeevropskega prostora (Bayreuth, Bratislava, Gradec, Maribor, Peč, Plzen) v raziskovalni šesterokotnik.

Mednarodni Center za ekoremediacije vse od leta 2007 letno organizira mednarodne znanstvene sestanke, ki so namenjeni predstavitvi znanstvenega dela na področju ekoremediacij. Poslanstvo centra je, da razvija nova znanja o povezavah med okoljem, gospodarstvom in družbo ter tako vzpostavlja trajnostni razvoj.

Prav gotovo je prav, da posebej izpostavimo, da je Oddelek za geografijo FF UM v sodelovanju s Fakulteto za kmetijstvo in biosistemske vede UM, Filozofsko fakulteto UL in Fakulteto za humanistične študije UP 2009 organiziral 17. letno konferenco Komisije za trajnostni razvoj podeželja pri Mednarodni geografski zvezi (IGU), z naslovom Novi izzivi trajnostnega razvoja podeželja v 21. stoletju.

Konference se je udeležilo preko devetdeset domačih in tujih strokovnjakov iz skupno triindvajsetih držav in to z vseh kontinentov. Trem dnevom predstavitev znanstvenih prispevkov je sledila dvoipoldnevna strokovna ekskurzija po vzhodni Sloveniji, Primorski in v Ljubljano. Osnovni namen konference je bil udeležence iz drugih regij sveta seznaniti s procesom evropske integracije, s strategijo in z učinki skupne evropske kmetijske politike na trajnostni razvoj podeželja.



Slika 10: Udeleženci 17. letne konference Komisije za trajnostni razvoj podeželja pri Mednarodni geografski zvezi (IGU).

Vir: Medmrežje 4. <http://events.ff.uni-mb.si/igu2009/gallery/#/content/>

8. Mednarodno sodelovanje na področju izobraževanja

Filozofska fakulteta UM je trdno vključena v sistem evropskih univerzitetnih tokov, saj je povezana s številnimi priznanimi univerzami v Evropski uniji. To ji omogoča primerljivost študija, izmenjavo studentov in profesorjev ter sodelovanje naših profesorjev in studentov ne samo v mednarodnih raziskovalnih temveč tudi študijskih projektih (Jesenšek 2008). Skladno z razvojem internacionalizacije je Univerza v Mariboru pristopila k sistemskim spremembam, ki bi naj zagotovile pogoje za povečanje deleža predavanj v tujem jeziku, razvoj skupnih študijskih programov s tujimi partnerji kot tudi za izvedbo drugih pedagoških oblik. S procesom internacionalizacije študija bo omogočena večja mobilnost studentov, visokošolskih učiteljev, sodelavcev in raziskovalcev (RKRS 2012).

Tako je tudi Oddelku za geografijo FF UM omogočena večja mednarodna aktivnost in prenos dobrih praks v študijske programe in njihovo izvedbo. Oddelek že vse od leta

2007 sodeluje v skupnem študijskem MA programu Master in European Studies, The Process of Building Europe, ki ga koordinira Univerza v Sieni. Sporazum je bil v študijskem letu 2007/08 podpisan za obdobje petih let in je bil leta 2012 podaljšan za naslednje petletno obdobje. V partnerstvu je poleg Univerze v Mariboru včlanjenih še deset drugih evropskih univerz: univerze v Salamanci, Coimbri, Krakovu, Atenah, Hannovru, Oradei, Bologni, Strassbourgu, ter Institut Libre Marie Haps iz Bruslja. Tako so naši predavatelji izvedli več predavanj pri posameznih predmetih MA programa.

Od oktobra 2008 oddelek sodeluje s Community of the Mediterranean Universities – Jean Monnet EuroMediterranean Centre of Excellence pri izvajanju skupnega MA študijskega programa Euromediterranean Master in Culture and Tourism, ki ga za CMU koordinira Univerza v Bariju. Vsako leto dva predavatelja aktivno sodelujeta v izvedbi predmeta, ki tujim študentom približa Slovenijo in njen družbeno-gospodarski razvoj. Filozofska fakulteta v študijskem programu sodeluje z izvajanjem akreditiranih predmetov s področja geografije in filozofije.

Na področju izobraževanja bo Oddelek za geografijo tudi v bodoče spremljal razvoj svojih dodiplomskih in podiplomskih študijskih programov v smeri zagotavljanja primerljivosti doseženih ustreznih kompetenc znanja študentov in diplomantov za potrebe zaposlovanja na skupnem evropskem trgu.

9. Mednarodni programi mobilnosti in poletne šole

Oddelek se uspešno vključuje v skupne projekte in univerzitetne mreže, v katerih sodeluje Univerza v Mariboru (ERASMUS, TEMPUS, CEEPUS, EMUNI). Oddelek za geografijo krepi in širi svoj vpliv na področju Srednje in Jugovzhodne Evrope v okviru srednjeevropskega programa mobilnosti CEEPUS kot nacionalni koordinator mreže GEOREGNET. V okviru te mreže si bo prizadeval za spodbujanje mobilnosti in razvoj visokošolskih izobraževalnih in raziskovalnih programov.

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete UM od študijskega leta 2006/2007 koordinira CEEPUS mrežo GEOREGNET, ki danes povezuje geografske oddelke sedemnajstih univerz. Poleg FF UM so partnerji še Univerza Karla in Franca v Gradcu, Karlova univerza v Pragi, Jagiellonska univerza v Krakovu, Univerza Cirila in Metoda v Skopju, Univerza v Ljubljani, Univerza v Mostarju, Univerza v Novem Sadu, Univerza v Oradei, Univerza Palacky v Olomoucu, Univerza v Peci, Univerza v Prešovu, Univerza na Primorskem, Univerza v Sarajevu, Univerza v Tuzli, Univerza v Zagrebu in Univerza v Zadru. Mreža omogoča partnersko sodelovanje ter mobilnost študentov in profesorjev geografije. V okviru mreže potekajo semestrski izmenjave študentov, gostujoča predavanja profesorjev, bilateralni projekti v sklopu raziskovalnega dela, mednarodne objave v revijah partnerskih inštitucij in poletne šole.

Od študijskega leta 2008/2009 ena od partnerskih univerz vsako leto organizira poletno šolo GEOREGNET. Prva poletna šola je potekala na Univerzi v Mariboru z naslovom Europe of Regions – Europe as Region. Njeni vsebinski poudarki so bila regionalna vprašanja glede integracijske politike Evropske unije, vloga Srednje Evrope pri integraciji Zahodnega Balkana v Evropsko unijo, regionalni razvoj, konkurenčnost in sodelovanje za večjo mobilnost in boljši prenos znanja v Evropi. Posebna pozornost je bila namenjena strokovnim ekskurzijam in študijam primerov. Na poletni šoli je sodelovalo šestindvajset tujih in slovenskih študentov geografije in

enajst tujih in domačih predavateljev. Oddelek za geografijo je v naslednjih letih soorganiziral še tri poletne šole, ki so se izvedle na partnerskih univerzah:

- Univerzi Palacky v Olomoucu z naslovom: Changes in Geographical Organisation of Society in Central Eastern Europe: Two Decades After (Medmrežje 5),
- Univerzi v Zagrebu z naslovom: Future Perspectives of European Integration Process
- Univerzi v Prešovu z naslovom: Geography as a Socially Relevant Discipline.

Naslednjo poletno šolo bo leta 2013 organizirala Jagiellonska univerza v Krakovu.

V času med 2001 in 2009 je Oddelek za geografijo FF UM sodeloval v mednarodnem projektu HERODOT, katerega rezultat je bil vzpostavitev tematske mreže geografskih institucij v Evropski uniji in širše.

Mednarodna mobilnost študentov, profesorjev in raziskovalcev je ključna za prepoznavnost Oddelka za geografijo FF UM v mednarodnem prostoru, zato jo na oddelku spodbujamo in zagotavljamo priznavanje v tujini opravljenih obveznosti. Prav tako pa razumemo internacionalizacijo kot kazalec kakovosti naše raziskovalne in izobraževalne dejavnosti.

10. ERASMUS program mobilnosti

V okviru programa mobilnosti Erasmus je v obdobju od leta 2002 do leta 2012 gostovalo na tujih univerzah dvajset naših študentov, prav tako pa smo gostili triindvajset tujih študentov iz partnerskih institucij. Člani oddelka smo bili na štiriindvajsetih gostujočih obiskih. Na oddelku pa smo sprejeli trinajst tujih gostujočih profesorjev.

V letu 2013 gostimo tudi podiplomskega študenta geografije, doktoranda Oddelka za geografijo Prirodoslovno-matematične fakultete Sveučilišča v Zagrebu, v okviru trimesečnega programa Leonardo v okviru programa ERASMUS.

11. CEEPUS program mobilnosti

Od 2006/2007 do 2011/2012 se je za mednarodno mobilnost v okviru mreže GEOREGNET odločilo dvaindvajset naših študentov, hkrati pa smo sprejeli triinštirideset tujih študentov, polovica od njih se je udeležila poletne šole. Visokošolski učitelji smo se udeležili štirinajstih izhodnih proforskih mobilnosti in na oddelku smo sprejeli deset gostujočih profesorjev.

Meduniverzitetno sodelovanje poteka tudi z univerzami, s katerimi nimamo podpisanega bilateralnega sodelovanja, so pa kljub temu vzpostavljeni stiki in so bila izvedena gostujoča predavanja. Med njimi bi želeli posebej izpostaviti sodelovanje z univerzami v Trondheimu, Padovi, Beogradu in Dunaju. Tako oddelek beleži skupno šestinpetdeset tujih gostujočih predavanj profesorjev, kar kaže na močno mednarodno aktivnost članov oddelka.

12. Nagrade in priznanja

Mreža GEOREGNET, ki deluje v okviru programa CEEPUS (Srednjeevropski program za izmenjave študentov in pedagoških delavcev) in jo koordinira doc. dr. Lučka Lorber z Oddelka za geografijo, je v letu 2009 zasedla 2. mesto med 54 obstoječimi CEEPUS-mrežami.

Oddelek za geografijo je v letu 2009 prejel priznanje Oddelka za geografijo Univerze Palacky v Olomoucu ob njihovi 50-letnici obstoja za uspešno sodelovanje in razvoj prijateljskih odnosov.

13. Zaključek

Namen internacionalizacije razvoja visokega šolstva v Republiki Sloveniji je spodbuditi, okrepiti in razvijati kulturo kakovosti na slovenskih univerzah s sodelovanjem univerz pri vzpostavljanju mehanizmov in razvoju orodij za spremljanje razvoja kakovosti, s cilji spodbuditi aktivnosti za večjo prepoznavnost slovenskih univerz v mednarodnem prostoru in za krepitev procesa internacionalizacije univerz; krepiti pozitivno prepoznavnost slovenskih univerz za študente in njihove starše, delodajalce ter zainteresirano javnost; okrepiti vlogo univerz v diverzificirani demokraciji za uspešno vzpostavitev in delovanje družbeno odgovornih partnerstev in opremiti univerze s sredstvi, ki bodo omogočala vzpostavitev in razvoj sistema zagotavljanja kakovosti vključno s podpornimi področji.

Avtonomija slovenskih univerz kot institucij posebnega nacionalnega pomena temelji na vzpostavljanju visokošolskega sistema, ki bo ljudem vseh starosti omogočal doseganje ustreznih znanj in kompetenc na vseh stopnjah izobraževanja za uresničevanje poklicne kariere, osebnega razvoja in kritičnega mišljenja. Prav tako je potrebno predvsem z inovativnostjo in odličnostjo na področju znanstvenoraziskovalnega dela ter prenašanjem znanja prispevati k dvigu slovenske gospodarske uspešnosti, kakovosti življenja in trajnostnega ter odgovornega družbenega razvoja.

Oddelek za geografijo FF UM sledi nacionalnim in evropskim smernicam razvoja kakovosti in internacionalizaciji visokega šolstva tako pri partnerskem sodelovanju na področju raziskovanja kot pri razvoju skupnih študijskih programov. Pri razvoju oddelka vključujemo tudi študente, ki jih razumemo kot enakovredne partnerje, zato jih bomo še naprej ustrezno vključevali v vse segmente oddelčnega delovanja in jim omogočali sodelovanje pri oblikovanju izobraževalnih in drugih aktivnosti. Krepili bomo izvedbo programov študentske mobilnost in vključevanje v mednarodni študij, povezan z raziskovalnim delom, zlasti na tretji stopnji študija. Prav tako bo oddelek sledil strateškim smernicam Raziskovalnega in inovacijskega razvoja Slovenije 2011 – 2020 (RISS) in ciljem Nacionalnega programa visokega šolstva RS 2011–2020 (NPVS), ki sta skladna z Evropskimi direktivami razvoja visokega šolstva in doseganja dolgoročnih ciljev kompetitivnosti evropske regije v globalnem prostoru (Education and Training, ET 2020).

Tako se bo na podlagi sklenjenih meduniverzitetnih sporazumov nadaljevalo z oblikovanjem skupnih študijskih programov, pripravo skupnih raziskovalnih projektov in krepitvijo študentske in profesorske mobilnosti. Posebna pozornost bo namenjena zagotavljanju podpore študentskim mednarodnim projektom in

aktivnostim, ki spodbujajo medkulturni dialog, spoštovanje različnosti in razvijanje strpnosti do drugačnosti.

Literatura

- Bračič, V. 1973: Vsebinska zasnova in organizacijski model Univerze v Mariboru. Združenje visokošolskih zavodov Maribor, 1973.
- Horvat, U. 2011: Petdeset let delovanje Oddelka za geografijo in študija geografije v Mariboru, *Revija za geografijo*, 6 – 1.
- Kert, B. 2000: Ludvik Olas – sedemdesetletnik, *Geografski vestnik* 72-2, 2000.
- Jesenšek, M. 2008: Filozofski fakulteti na pot, *Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru*, Maribor, 2008.
- Jesenšek, M. (ur.), Lorber, L. (ur.). 2011: Odličnost Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, *Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru*, Maribor, 2012
- Kolenc-Kolnik, K. 2006: Študij geografije v Mariboru, *Revija za geografijo* 1-1, str. 115-131.
- Lorber, L. 2011: Zaslužni profesor dr. Borut Belec – osemdesetletnik, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 2011.
- Sursock, A., Smidt, H. 2010: A Decade of Change in European Higher Education, , EUA, 2010
- Evropske direktive razvoja visokega šolstva in doseganja dolgoročnih ciljev kompetitivnosti evropske regije v globalnem prostoru (Education and Training, ET, 2020).
- Global Surveys on Internationalization of HE, IUA (2003, 2005, 2010), Internationalization and quality assurance, Engaging in the Modernization of European Higher education (2010).
- Letni program dela UM, jan–dec 2012.
- Program razvoja kulture kakovosti na UM, Center za razvoj kakovosti UM, november 2011.
- Re-thinking internationalization, IUA (2012).
- RKRS 2012: Zavezanost slovenskih univerz za razvoj kulture kakovosti, Rektorska konferenca RS, Maribor, 2012.
- European Higher Education at the Crossroads, Between the Bologna Process and National Reforms, Springer, 2012.
- Spletne strani:
- Medmrežje 1: www.geografija.com
- Medmrežje 2: <http://www.ff.uni-mb.si/>
- Medmrežje 3: <http://www.ff.uni-mb.si/dotCMS/listProducts?categoryInode=15123>
- Medmrežje 4: <http://events.ff.uni-mb.si/igu2009/gallery/#/content/>
- Medmrežje 5: <http://geography.upol.cz/summer-school-georegnet>

**INTERNATIONAL RECOGNISABILITY OF THE DEPARTMENT OF GEOGRAPHY,
THE FACULTY OF ART, UNIVERSITY OF MARIBOR**
Summary

The purpose of internationalisation of development of higher education in the Republic of Slovenia is to promote, strengthen and develop the culture of quality of Slovenian universities by participation of the universities in establishing mechanisms and developing tools for monitoring development of quality, using the objectives to foster the activities for greater recognisability of Slovenian universities in international environment and strengthen the process of internationalisation of the universities, strengthen the positive recognisability of Slovenian universities for the students and their parents, employers and interested public, strengthen the role of the universities in the diversified democracy for successful establishment of and operation of socially responsible partnerships, and provide the universities with tools that will enable establishment and development of the system of quality assurance, including the support areas.

The autonomy of Slovenian universities as institutions of special national interest is based on establishing higher education system that will enable people of all ages to achieve adequate knowledge and competences at all levels of education, needed for fulfilment of their professional careers, personal development and critical thinking. It is, however, equally important to contribute to the increase of Slovenian economic success, quality of life and sustainable and responsible social development by introducing innovation and excellence in the area of scientific and research work and by way of transferring the knowledge.

The Department of Geography of the Faculty of Arts, University of Maribor, follows national and European guidelines for quality development and internationalisation of higher education in both, partner cooperation in the research area as well as in development of common study programmes. When it comes to developing the department, we also include students who are taken as equal partners, which is why we will continue to appropriately include them in all segments of decision-making and enable them to participate in forming educational and other activities. We will strengthen the implementation of student mobility programmes and inclusion in international studies, associated with research work, particularly at the tertiary level of study. The department will also follow the strategic guidelines for Research and innovative development of Slovenia 2011 - 2020 (RISS) and the objectives of the National Higher Education Programme 2011 - 2020 (NPVS), which are compatible with the European Directives of higher education development and achieving long-term competitiveness goals for European region in the global space (Education and Training, ET, 2020).

Based on the concluded inter-university agreements, forming of common study programmes, preparation of common research projects and strengthening student and teacher mobility will thus continue. Special attention will be paid to assurance of support to international student projects and activities which promote intercultural dialogue, respect for diversity and developing tolerance towards distinctiveness.

APLIKATIVNE RAZISKAVE IN PROJEKTI ODDELKA ZA GEOGRAFIJO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V MARIBORU OD LETA 1961 NAPREJ

Igor Žiberna

Dr., prof. geografije, docent

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: igor.ziberna@um.si

UDK: 372:91(091)(497.4 Maribor)

COBISS: 1.04

Izvleček

Aplikativne raziskave in projekti Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru od leta 1961 naprej

Oddelek za geografijo Pedagoške akademije se je od vsega začetka vključeval v aplikativne raziskave, ki so bile usmerjeno pretežno na področje družbene geografije, agrarne geografije, preobrazbe prostora Severovzhodne Slovenije in lokalne geografije. Poseben poudarek je bil namenjen proučevanju problematike razdrobljenosti kmetijskih površin, proučevanja narodnostno mešanih območij v Prekmurju in problematiki obmejnosti. Prihod članov mlajše generacije je razširil spekter aplikativnih raziskav na nova področja: revitalizacijo industrijskih območij, prostorsko planiranje, didaktiko geografije, ekoremediacije in področja lokalne klimatologije ter varstva okolja.

Ključne besede

aplikativne raziskave, Oddelek za geografijo, Maribor

Summary

Applied researches and projects of Department of Geography, Faculty of Arts, University of Maribor since the year 1961

Department of Geography at the Pedagogical academy was always a part of applied researches that were oriented into human geography, agricultural geography, transformation of North-Eastern Slovenia and local geography.

The emphasis was made on the study related to the issues of arable land partition, minorities in Prekmurje and the boarder issues. New staff of younger generations expanded the spectrum of applied researches to new fields: revitalization of industrial areas, spatial planning, didactics of Geography, ecoremediations, local climate and environmental protection.

Keywords

Applied researches, Department of Geography, Maribor

1. Uvod

Vsaka znanstvena disciplina skuša poleg svojega raziskovalnega dela rezultate le-tega uporabiti v vsakdanji praksi na območju, v katerega je vpeta. Namen te uporabe je podati premislek o stanju ali predloge rešitve. Geografija kot veda, katere predmet je pokrajina ponuja odličen poligon za t.i. aplikativne raziskave. Ob tem ne pozabimo, da bi naj na področju uporabe osnovnih znanstvenih raziskav v praksi vsaka od znanstvenih disciplin pokazala tudi svojo družbeno kritično, angažirano in družbeno koristno plat. Aplikativnost v geografiji pomeni njeno sol: predstavlja vir za znanstveno ukvarjanje z vedo, hkrati pa so (ali pa bi vsaj naj bili) njeni izdelki uporabni v prostoru, v katerem deluje. Iz zgornjega sledi, da je položaj aplikativne geografije v izraziti pozitivni korelaciji z družbenim razvojem. Geografija bi kot prostorska veda naj opozarjala na stranpota družbenega razvoja in dajala tudi trajnostno naravnane smernice, uporabne v konkretni pokrajini. Realno stanje položaja aplikativne geografije je v resnici – vsaj danes - bolj razklano: slabše ovrednotena strokovna dejavnost v habilitacijskih merilih v primerjavi z raziskovalno nas zaradi tako zastavljenih kriterijev včasih – dejal bi neupravičeno – sili v včasih malce podcenjujoč odnos do aplikativnih raziskav. Res pa je, da se razmere spreminjajo od stroke do stroke, celo od raziskovalca do raziskovalca. V resnici pa je tako, da kakovostna strokovna študija v ozadju skriva znanstveni arzenal.

2. Aplikativne raziskave mariborskega Oddelka za geografijo

Ko poskušamo ocenjevati vpletenost »mariborske geografske šole« v družbeno dogajanje v preteklosti, moramo priznati, da je le-ta živela s pokrajino, pri čemer pa delo ni bilo omejeno le na njeno naravno zaledje, torej Severovzhodno Slovenijo. Oddelek za zemljepis in zgodovino, ki je začel delovati na leta 1961 ustanovljeni Pedagoški akademiji, je od leta 1962 imel zaposlena dva profesorja: dr. Vladimirja Bračiča in dr. Boruta Belca, leta 1964 se jima je pridružil še dr. Mavricij Zgonik, leta 1968 dr. Božidar Kert in leta 1975 še profesor Ludvik Olas, vmes pa za čas od leta 1964 do 1966 še asistent Boris Sterniša. Ta ekipa je že od vsega začetka zastavila intenziven raziskovalni načrt, ki je odzvanjal tudi v strokovnem delu. To je bilo usmerjeno pretežno na področje družbene geografije, agrarne geografije, preobrazbe prostora Severovzhodne Slovenije in lokalne geografije, kar so člani oddelka vse tudi dobro prenašali tudi v predavalnice. Študenti smo preko tovrstnih aplikativnih projektov artikulirali svoj odnos do geografije, hkrati pa prav zaradi vključenosti v strokovno delo Oddelka na pokrajino začeli gledati skozi drugačno, geografsko optiko. Člani Oddelka so na svojem strokovnem področju med drugim obravnavali spreminjanje površin s posebnimi kulturami od srede 19. stoletja naprej. Zaradi pretežno kmetijskega zaledja je agrarna geografija v povezavi z ostalimi geografskimi disciplinami dajala prav gotovo enega od pečatov mariborski geografiji. Člani oddelka so se lotevali tem, ki so obravnavale tedanje družbene probleme razvoja Severovzhodne Slovenije, torej tem, ki morda niso vedno kazale samo pozitivne plati tedanjega družbenega razvoja. Pri tem so opozarjali tudi na probleme, ki jih danes – v nekoliko spremenjenem kontekstu – odkrivamo ponovno. Tako so tedanji člani Oddelka obravnavali demografske in socialne pojave ob podružbljanju kmetijstva v Ljutomerskih goricah, družbenogeografski razvoj Slovenskih goric in njihove agrarnostrukturne tipe ter v številnih člankih in strokovnih elaboratih opozarjali na stranpota razvoja družbe, predvsem na nerazvitost v SV Sloveniji. Zanimivo je, kako domače danes – po več kot 30. letih - zvenijo te teme.

Druga tematika, prav tako v nekoliko drugačni perspektivi zanimiva še danes, s katero se je enotno ukvarjal tedanji Oddelek, je bila problematika obmejnosti, ki so jo danes že upokojeni profesorji uspešno prenašali na nekatere mlajše naslednike. Prav gotovo sta bili v prvem obdobju razvoja Oddelka v ospredju dve temi, s katerima so se ukvarjali njihovi člani: zemljiška razdrobljenost agrarne posesti in prostorski učinki melioracij in komasacij v Pesniški in Ščavniški dolini. V številnih člankih in elaboratih so člani Oddelka predstavili zemljiško razdrobljenost kot enega od neugodnih dejavnikov v razvoju agrarne pokrajine. Melioracije in komasacije so bile v dani fazi tedanjega družbenega razvoja morda odgovor, hkrati pa del na novo ustvarjenih problemov, na kar so mariborski geografi opozarjali že tedaj, čeprav je bilo kaj takega za nekatera ušesa bogokletno.

Naslednja pomembna tema, katere generator je bil pokojni profesor Ludvik Olas, je bila problematika narodnostno mešanih območij, seveda s posebnim poudarkom na Prekmurju in Porabju. Kdor je imel čast biti na kateri od ekskurzij na skrajnem severovzhodu Slovenije s spoštovanim Lajčijem, kakor so ga imenovali kolegi njegove generacije, je začutil, da se za njegovo geografijo skriva iskren človeški odnos do pokrajine, ki jo preučuje in tudi osebna prizadetost, kar smo njegovi mlajši kolegi skušali čim bolj prevzeti. Ja, če se ukvarjaš z neko pokrajino kot geograf, torej ne le kabinetno, pač pa z njo dihaš, do nje oblikuješ na nek način tudi osebni odnos, ki pozna vse barve: od hladnih barv objektivnosti do toplejših barv naklonjenosti in sprejemanja te pokrajine. Študenti, ki smo bili na – zdaj lahko rečem že legendarnih terenskih vajah – tako ali drugače vključeni v aplikativne projekte Oddelka, smo tak pristop od trojke Belec-Kert-Olas nevsiljivo, a vztrajno prevzemali.

Druga polovica 80. in 90. leta 20. stoletja so za Oddelek pomenila širjenje z novimi člani, s katerimi so prihajale nove teme s področja strokovnega delovanja. Tu naj omenim številne aplikativne raziskovalne naloge s področja regionalnega in urbanističnega planiranja in geografije naselij, s katerimi se je mariborska geografija lotevala ne le tem, ki so bile zgolj v interesu naročnika, pač pa je kot znanstvena disciplina skozi vpetost z lokalnim okoljem skušala angažirano prispevati k rasti kakovosti bivalnega okolja. V okviru tega so tedaj novi člani Oddelka opozarjali na urbane degradirane površine v Mariboru, razmišljali o urejanju prostora z vidika razpršene gradnje, proučevali poselitvena območja in usmeritve ter merila za urejanje naselij in sodelovali pri izdelavi številnih strokovnih podlag za poselitve v slovenskih občinah. V prehodnem obdobju v prvi polovici 90. let so nastali tudi nekateri projekti, v katerih smo sodelovali vsi, ali pa vsaj velika večina tedanjega Oddelka. Naj omenim le projekt, ki je z geografskega vidika analiziral dve pobrateni mesti: slovenski Maribor in nemški Marburg in ki se je kasneje končal z objavo geografske monografije obeh mest v slovenskem in nemškem jeziku. Projekt sta vodila dr. Jurgen Leib in dr. Mirko Pak. Naslednji skupni aplikativni projekt našega Oddelka je bil sodelovanje pri izdelavi Krajevnega leksikona Slovenije, ob tem pa še projekt Regionalna geografska monografija Slovenije. Oba sta se v sredini in drugi polovici 90. let zaključila v obliki dveh monografskih publikacij. To so bili verjetno tudi zadnji skupni aplikativni projekti Oddelka, v katerih so sodelovali vsi njegovi člani. V sredini 90. let je bil Oddelek pomembno vključen tudi v nekatere lokalne, a zato nič manj pomembne strokovne raziskave: Možnosti razvoja turizma v občini Ruše (v projektu so sodelovali tudi kolegi geografi iz Univerze v Bayreuthu, elaborat pa je bil leta 1996 tam tudi objavljen) in v izdelavo Urbanistične zasnove Maribora. Zaradi pomembne vpetosti v lokalno okolje je slednji pomenil tudi pomembno promocijo geografije na Univerzi v Mariboru v širši javnosti.

S postopnim upokojevanjem prve generacije profesorjev geografije na Oddelku je sledila tudi fragmentacija strokovne dejavnosti članov našega Oddelka. Člani Oddelka so vsak po svoji poti, v sodelovanju s »svojimi« inštitucijami bili tako ali drugače vpeti v aplikativne raziskave. Spekter teh se je širil od fizične geografije, družbene geografije, regionalnega in urbanističnega planiranja, regionalne geografije do didaktike geografije. Druga generacija geografov na mariborski univerzi je tako sodelovala v različnih študijah pedoloških in hidroloških dejavnikov v občinskih programih varstva okolja, v oblikovanju izhodišč za trajnostno upravljanje Drave iz vidika vplivov verige HE na naravno okolje, pripravi učnih poligonov in učnih poti v širšem zaledju, onesnaženosti zraka v mestni občini Maribor, lokalnih klimatskih študijah, v izdelavi presoj vplivov na okolje s klimatskega vidika na območju celotne Slovenije in analizah naravnih nesreč. Člani Oddelka so sodelovali v analizi mariborske funkcijske regije in študiji demografskih razmer na širšem območju Maribora. V zadnjih letih mariborski geografi z aplikativnimi projekti zelo aktivno in uspešno posegamo tudi na ekonomsko geografska področja. V okviru bilateralnih projektov smo tako obravnavali politiko inovacij na Češkem in v Sloveniji. S kolegi iz Bosne smo v obdobju 2008-2009 analizirali vpliv industrije na regionalni razvoj Slovenije in Bosne in Hercegovine, s hrvaškimi kolegi pa preučevali vpliv družbenoekonomskih sprememb na razvojne procese in transformacijo slovensko-hrvaških mejnih območij. Eden od vodilnih prav gotovo pa zelo odmevnih v širši družbi je mednarodni projekt ReTInA - Revitalizacija starih industrijskih območij v Jugovzhodni Evropi, v katerega so poleg Oddelka za geografijo vključene še institucije na Madžarskem, Romuniji, Italiji, Bolgariji, Grčiji in Slovaškem. Glavni namen projekta, ki je potekal v času 2009-2012 je bil razviti metodo revitalizacije starih industrijskih območij, zagotavljanje novih delovnih mest, trajnostnega razvoja in višanjem kakovosti bivalnega okolja ter socialne varnosti.

Na področju aplikativnih projektov moram seveda poudariti tiste, ki prenašajo ekoremediacijsko paradigmo v lokalno okolje. V okviru tega so nastale študije, kako implementirati ekoremediacije kot pristop k trajnostno naravnanim načrtovanju razvoja pokrajine v lokalne skupnosti. Vzporedno s tem so po Sloveniji nastale strokovne podlage za številne učne poti v Sloveniji. Tu seveda moramo omeniti učni poligon v Modražah v občini Poljčane, katerega ciljna populacija zajema najširši spekter. V uspešno delo poligona so v veliki meri vključeni tudi študenti geografije.

Zadnja leta delovanja Oddelka za geografijo na področju aplikativnih raziskav torej zaznamuje po eni strani zelo širok prostorski in vsebinski spekter delovanja, obenem pa Oddelek žal ni uspel realizirati kakega aplikativnega projekta, v katerem bi, tako kot včasih skupaj sodelovali vsi člani, čeprav je po skromnem mnenju avtorja tega prispevka presečna množica raziskovalnih področij, iz katere bi se lahko Oddelek po dolgem času z vsem arzenalom in s kritično in odgovorno noto vključil v sedanji družbeni kontekst zelo velika in pred našim nosom. Seveda pa je lahko avtor te misli tudi v veliki zmoti...

Literatura

- Borstner, B., Brumen, M., Lugarič, I., Pogačnik, J. 1995: Pedagoška fakulteta, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor.
- Bračič, V. 1984: Prispevki za zgodovino visokega šolstva v Mariboru, Univerza v Mariboru, Maribor.

- Brumec, V., Grbec, A., Ladič, J., Lešnik, R., Papotnik, A., Plemenitaš, J., Robnik, A., Rojs, J., Varga J. 1986: Jubilejni zbornik Pedagoške fakultete Maribor ob 25-letnici, Pedagoška fakulteta, Maribor.
- Horvat, U., 2011: Petdeset let delovanje Oddelka za geografijo in študija geografije v Mariboru, *Revija za geografijo* 6-1, str. 103-121.

**APPLIED RESEARCHES AND PROJECTS OF DEPARTMENT OF GEOGRAPHY,
FACULTY OF ARTS, UNIVERSITY OF MARIBOR SINCE THE YEAR 1961**

Summary

Department of Geography at the Pedagogical academy was always a part of applied researches that were oriented into human geography, agricultural geography, transformation of North-Eastern Slovenia and local geography.

The emphasis was made on the study related to the issues of arable land partition, minorities in Prekmurje and the boarder issues. New staff of younger generations expanded the spectrum of applied researches to new fields: revitalization of industrial areas, spatial planning, didactics of Geography, ecoremediations, local climate and environmental protection.

POGLED NAPREJ – VIZIJA ŠTUDIJA GEOGRAFIJE V MARIBORU

Eva Konečnik Kotnik

dr., profesorica geografije in zgodovine, docentka
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija
e-mail: eva.konecnik@um.si

UDK: 372:91(091)(497.4 Maribor)
COBISS: 1.04

Povzetek

Pogled naprej – vizija študija geografije v Mariboru

V prispevku so opisane perspektive Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Mariboru. Najprej so izpostavljene in opisane vsebinske raziskovalne perspektive, kot so jih izpostavili sedanji člani Oddelka za geografijo. V drugem delu so opisane študijske oz. pedagoške perspektive študija geografije v Mariboru po mnenju članov Oddelka. Na koncu sestavek vključuje razmislek o ovirah in razvojnih priložnostih Oddelka za geografijo v Mariboru.

Ključne besede

raziskovalne perspektive, pedagoške perspektive, problemi in razvojne priložnosti

Abstract

Looking ahead - vision of the study of geography in Maribor

This article describes the perspectives of the Department of Geography at the Faculty of Arts Maribor. First, the article focuses on and describes the research perspectives which were pointed out by the present members of the Department of Geography. In the second part, study/pedagogical perspectives of studying geography in Maribor are described from the point of view of the members of the Department. The article concludes with a consideration of the obstacles and the development opportunities for the Department of Geography in Maribor.

Key Words

Research perspectives; pedagogical perspectives; problems and development opportunities

Uredništvo je članek prejelo 18.11.2013

1. Uvod

V pričajučem sestavku želimo na podlagi našega prispevka na praznovanju 50 letnice študija geografije v Mariboru, ki je bilo 6.12.2012, razmišljati o viziji študija geografije v Mariboru. V prvem delu sestavka bomo predstavili vsebinske raziskovalne perspektive Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. V drugem delu sestavka bomo predstavili študijske (pedagoške) perspektive Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, v zaključku pa bomo kratko razmišljali o ovirah in priložnostih študija geografije v Mariboru v prihodnosti.

2. Metodologija

Podatki, povezani z vsebinskimi raziskovalnimi in študijskimi (pedagoškimi) perspektivami dela na Oddelku so bili zbrani novembra 2012 v obliki elektronske korespondenčne izmenjave stališč članov Oddelka za geografijo: red. prof. ddr. Ane Vovk Korže, red. prof. dr. Karmen Kolnik, izr. prof. dr. Vladimirja Drozga, doc. dr. Lučke Lorber, doc. dr. Igorja Žiberne, doc. dr. Uroša Horvata in doc. dr. Eve Konečnik Kotnik. Na osnovi istih podlag smo razmišljali o ovirah in priložnostih v prihodnosti.

3. Vsebinske raziskovalne perspektive Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru

Člani Oddelka so definirali raziskovalne perspektive na treh ključnih področjih geografske vede, s katerimi se ukvarjajo. To so fizična geografija, družbena geografija in didaktika geografije.

Na področju fizične geografije bi lahko raziskovalne perspektive skupno označili kot raziskave naravnih virov s poudarkom na razumevanju naravnih sestavin kot temelja družbene in okoljske trajnosti. Znotraj te oznake člani Oddelka vidijo zlasti sledeče vsebinske raziskovalne priložnosti:

- aplikacije fizične geografije – ekoremediacije (preventivno varovanje okolja, kurativna sanacija okolja);
- lokalna klima, topoklima, podnebne spremembe;
- nekateri novi vidiki onesnaževanja okolja (svetlobno onesnaževanje, vizualno onesnaževanje pokrajine).

Na področju družbene geografije bi lahko raziskovalne perspektive označili kot raziskave družbenih virov s poudarkom na razumevanju družbenih sestavin kot temelja trajnostnega razvoja. Znotraj tega člani Oddelka vidijo sledeče raziskovalne priložnosti:

- trajnostni razvoj ruralnih območij;
- revitalizacija industrijskih območij v Sloveniji in JV Evropi;
- regionalni razvoj /regionalne disparitete slovenskih pokrajin;
- raziskovanje socialnega prostora;
- kulturno geografski vidik vsakdanjega življenja;
- estetske dimenzije spoznavanja pokrajine in bivalnega okolja;
- trajnostni turizem s poudarkom na zdraviliškem turizmu;
- prostorske analize in vizualizacija geografskih spoznanj (aplikativna geoinformatika).

Na področju didaktike geografije je bistveno raziskovanje prispevka sodobne geografske izobrazbe vseh nivojev k razvoju posameznikovih kompetenc za odgovorno ravnanje v prostoru in s prostorom. Vsebinske raziskovalne perspektive na tem področju so naslednje:

- raziskovanje geografsko pogojene socialne, ekonomske in kulturne različnosti in vključevanje spoznanj v geografsko izobraževanje na različnih nivojih (od vrtca do fakultete in vseživljenjskega učenja);
- mednarodna primerljivost slovenskega geografskega izobraževanja (od vrtca do fakultete in vseživljenjskega učenja);
- raziskovalno delo učencev, kot sestavni del njihovega izobraževanja (učnih načrtov in študijskih programov) z namenom podpore kreativnosti vsakega posameznika v geografskem izobraževalnem procesu, tako učenca kot učitelja.
- vpliv geografskega izobraževanja na anticipatorno (intelektualno predvidevanje) in demokratično participatorno (soodgovorno sodelovanje) učenje in delovanje posameznika.

Pogled naprej v smislu vsebine raziskovanja kot podlage razvoja študija geografije v Mariboru nam tako na vseh ključnih področjih geografske vede (fizična in družbena geografija ter didaktika geografije) pokaže usmeritev v trajnostni razvoj prostora.

4. Študijske (pedagoške) perspektive Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru

Študij geografije mora tudi v prihodnosti pretežno sloneti na rezultatih raziskovalnega dela geografov raziskovalcev na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Dobro razmerje med raziskovalnimi rezultati in vsebino študija je bistvo izobraževanja na Univerzi.

Naša skupna razmišljanja so na področju študija izpostavila nekatere cilje, ki si jih zastavljamo za prihodnost na mariborskem oddelku za geografijo. Ključni vsebinski študijski poudarki bodo tako dani kvalitativnemu in kvantitativnemu spremljanju in razvijanju razumevanja soodvisnosti ter vrednotenju prvin pokrajine s ciljem podpiranja trajnostnega razvoja.

Pri procesu doseganja teh ključnih študijskih poudarkov želimo pri delu s študenti aktivno podpirati njihove raziskovalne pristope ter njihovo osebno izkustvenost, zlasti skozi raziskovanje in neposredno terensko delo.

Kot zelo pomembno čutimo podpiranje timskih oblik študijskega in raziskovalnega dela - tako med študenti, kot med profesorji, ter med obema omenjenima skupinama udeležencev v študijskem procesu. Ob tem se kot nov timski element vse bolj izpostavljajo drugi deležniki okolja. Pri tem mislimo npr. na lokalne skupnosti. Oddelka za geografijo FF UM želi pri raziskovalnem in študijskem/pedagoškem delu v bodoče aktivirati oz. intenzivirati stike s širšim družbenim okoljem. Pri tem je zelo pomembno aktivno raziskovalno in študijsko mednarodno mreženje.

Naslednja zelena študijsko/pedagoška perspektiva se kaže na področju intenziviranja aplikativnosti študija. Pri tem gre za to, da želimo aktivneje kot do sedaj sooblikovati vsakdanje življenje na lokalnem, regionalnem in širšem območju. Skozi to vključevanje želimo tudi vzpostavljati povezave do potencialnih

delodajalcev naših študentov. Biti želimo trdna podlaga in most do zaposlovalcev študentov geografije.

Ob navedenem člani Oddelka razmišljamo tudi o širjenju pedagoške ponudbe za najmlajše ter zlasti za starejše člane družbe.

Ključne besede študija geografije v Mariboru v prihodnosti so torej: trajnostni razvoj prostora, raziskovalno delo študentov, osebna izkustvenost študirajočih, timsko sodelovanje študentov, profesorjev in drugih deležnikov okolja, mednarodno mreženje ter neposredna aplikativnost študijskega dela in študijskih rezultatov.

5. Ovire in priložnosti študija geografije v Mariboru

V sodobnem času je, med drugim, kriza vrednot vplivala tudi na pomen geografije v družbi. Vede, ki niso neposredno dobičkonosne oz. usmerjene k dobičkonosnosti, v družbi niso dovolj cenjene. To lahko zaznamo tudi v krčenju ur, namenjenih geografskim predmetom, na različnih izobraževalnih nivojih v tujini in doma.

Specializacija in individualizacija kot kazalca razvoja sodobne družbe nasprotujeta kompleksnosti geografske znanosti.

Obe navedbi pomenita globok izziv, s katerim se srečuje današnja geografija.

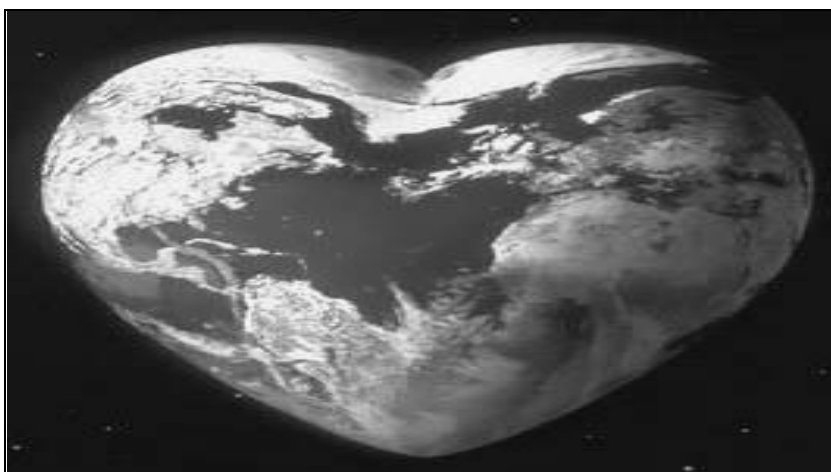
Na drugi strani lahko ugotovimo, da je imperativ trajnostnega razvoja globokega vrednostnega pomena in iz dneva v dan dobiva večje priznanje v družbeni stvarnosti, hkrati pa nanj geografija odgovarja s svojo interdisciplinarno naravo. To dejstvo je nova odgovornost, ki se lahko reflektira v močnejši poziciji geografske znanosti v družbi prihodnosti. Od tukaj črpa svoje razvojne perspektive tudi »mariborska« geografija.

Kriza vrednot, prepletena s finančno krizo, prinaša še druge neposredne učinke na Oddelku za geografijo Univerze v Mariboru. Izraze navedenega vidimo zlasti v krizi trga zaposlovanja, ki terja od nas vse večjo fleksibilnost in aplikativno naravnost, če želimo študente zadovoljivo pripraviti na delovno prihodnost. To »oviro« vse bolj razumemo kot »izziv« aplikativnosti študija, kar vrednotimo kot dobro priložnost.

Poleg že navedenega nam predstavlja poseben izziv konkurenčnost raznolikih zasebnih in javnih študijskih programov, ki so se v slovenskem prostoru namnožili v zadnjih letih. Pri tem pogosto ne gre za resno vsebinsko konkurenco, temveč žal tudi za banalizacijo študijskih priložnosti, študija in njegovih končnih rezultatov, posledično pa vpliva na vse nivoje družbe prihodnosti. Tovrstna »nelojalna« konkurenca študijskih programov je trenutno precej demotivirajoča, vendar računamo na to, da se resnične vrednote s časom izkristalizirajo, kar se mora slej kot prej videti tudi v slovenskem visokošolskem prostoru.

Dodatna ovira, s katero se srečujemo člani Oddelka za geografijo je (kot marsikje drugje) obremenjenost z raznolikostjo strokovno-pedagoških področij na eni strani (nosilstvo mnogih predmetov) ter potreba oz. nuja po doseganju vse ostrejših habilitacijskih kriterijev na drugi strani. Oboje lahko zavira kakovosten raziskovalni in pedagoški razvoj oddelka, kot tudi profesionalni razvoj posameznika. Vsekakor je usklajevanje vseh področij dela pomemben izziv vsakega posameznega člana Oddelka.

Kljub vsemu navedenemu, oz. s čutenjem ovir kot priložnosti, je Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru leta 2013 uspel pridobiti novi nepedagoški študijski program druge stopnje Geografija. Ta program je prelomnica v razvoju študija geografije v Mariboru. Ob tradicionalni pedagoški pomeni vzpostavitve nepedagoške vertikale – od diplome do doktorata. To in pa reakreditacije obstoječih študijskih programov so pomembne priložnosti Oddelka za geografijo, s katerimi želimo dosegati zlasti cilja programske kakovosti in usmeritve v aplikativnost. Ob intenzivnem sodelovanju s študenti na pedagoškem in raziskovalnem področju, ob intenzivni krepitvi oddelčnega timskega duha, raziskovalnega in pedagoškega sodelovanja, intenzivni krepitvi sodelovanja z deležniki okolja ter s srčnostjo pričakujemo nadaljnjih 50 let študija geografije v Mariboru.



Literatura

Mnenja posameznih članov Oddelka za geografijo (red. prof. ddr. Ane Vovk Korže, red. prof. dr. Karmen Kolnik, izr. prof. dr. Vladimirja Drozga, doc. dr. Lučke Lorber, doc. dr. Igorja Žiberne, doc. dr. Uroša Horvata in doc. dr. Eve Konečnik Kotnik). Posredovano po elektronski pošti. November 2012.

LOOKING AHEAD - VISION OF THE STUDY OF GEOGRAPHY IN MARIBOR

Summary

This article defines the research and pedagogical development perspectives, as well as the obstacles and opportunities of the study of geography in Maribor. The article is a synthesis of the views expressed by members of the Department of Geography; these views were collected in the form of electronic correspondence in November 2012.

In the field of physical geography, we could collectively characterize the research perspectives as research on natural resources with emphasis on the understanding of natural components as the basis for social and environmental sustainability. In the framework of this designation, members of the Department see the following particular research opportunities (as far as content is concerned): application of physical geography – ecoremediation (preventive environmental protection, curative sanitation of the environment); local climate, topoclimate, climate change; some new aspects of environmental pollution (light pollution, visual pollution of the landscape).

In the field of social geography, the research perspectives could be characterized as research on social resources with emphasis on the understanding of social components as the basis for sustainable development. In this framework, members of the Department see the following research opportunities: sustainable development of rural areas; revitalization of industrial areas in Slovenia and Southeast Europe; regional development / regional disparities of Slovenian regions; research on social space; cultural-geographical aspects of everyday life; aesthetic dimensions of getting to know nature and the living environment; sustainable tourism with emphasis on spa tourism; visualization of geographical findings (applied geoinformatics).

In the field of didactics of geography, research on how modern geographical education at all levels contributes to the development of an individual's competencies for acting responsibly in the environment and with the environment is essential. The research perspectives in this field (as far as content is concerned) are as follows: research on geographically conditioned social, economic and cultural diversity, as well as incorporating the findings into geographical education at different levels; international comparability of Slovenian geographical education; research work of pupils as part of their education, with the intention of supporting the creativity of each individual (the teachers' as well as the pupils') in the geographical education process; the influence of geographical education on the anticipatory and democratic participatory learning and activity of the individual.

The key future pedagogical directions of studying geography in Maribor are: sustainable spatial development, students' research work, personal experientiality of the students, team work involving students, professors and other stakeholders in the environment, international networking and direct applicability of study work and of the results of the studies.

Perceiving obstacles as an opportunity, the Department of Geography of the Faculty of Arts Maribor succeeded in establishing a new non-pedagogical 2nd cycle study programme entitled Geography. This is a turning point in the development of studying geography in Maribor. This new study programme and the possibility of a

re-accreditation of the existing study programmes in the future represent important opportunities for the Department of Geography, with which we would especially like to reach our objectives of offering quality programmes and being orientated towards applicability. In view of an intensive collaboration with students in the pedagogical and research fields, an intensive strengthening of the Departments' team spirit, research and pedagogical cooperation, a more intensive collaboration with stakeholders in the environment, and with valour we are anticipating another 50 years of studying geography in Maribor.

NAVODILA ZA PRIPRAVO ČLANKOV V REVIJI ZA GEOGRAFIJO

1. Sestavine članka

Članki morajo imeti naslednje sestavine:

- glavni naslov članka,
- ime in priimek avtorja,
- avtorjeva izobrazba in naziv (na primer: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor),
- avtorjev poštni naslov (na primer: Oddelek za geografijo Filozofska fakulteta Univerza v Mariboru, Koroška 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija),
- avtorjev elektronski naslov,
- izvleček (skupaj s presledki do 800 znakov),
- ključne besede (do 8 besed),
- abstract (angleški prevod naslova članka in slovenskega izvlečka),
- keywords (angleški prevod ključnih besed),
- članek
- summary (angleški prevod povzetka članka, skupaj s presledki do 8000 znakov).

2. Citiranje v članku

Avtorji naj pri citiranju med besedilom navedejo priimek avtorja in letnico, več citatov ločijo s podpičjem in razvrstijo po letnicah, navedbo strani pa od priimka avtorja in letnice ločijo z vejico, na primer: (Drozg 1995, 33) ali (Belec in Kert 1973, 45; Bračič 1975, 15 in 16).

Enote v poglavju Viri in literatura naj bodo navedene po abecednem redu priimkov avtorjev, enote istega avtorja pa razvrščene po letnicah. Če je v seznamu več enot istega avtorja iz istega leta, se letnicam dodajo črke (na primer 1999a in 1999b). Vsaka enota je sestavljena iz treh stavkov. V prvem stavku sta pred dvopičjem navedena avtor in letnica izida (če je avtorjev več, so ločeni z vejico, z vejico sta ločena tudi priimek avtorja in začetnica njegovega imena, med začetnico avtorja in letnico ni vejice), za njim pa naslov in morebitni podnaslov, ki sta ločena z vejico. Če je enota članek, se v drugem stavku navede publikacija, v kateri je članek natisnjen, če pa je enota samostojna knjiga, drugega stavka ni. Izdajatelja, založnika in strani se ne navaja. Če enota ni tiskana, se v drugem stavku navede vrsta enote (na primer elaborat, diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo), za vejico pa ustanova, ki hrani to enoto. V tretjem stavku se za tiskane enote navede kraj izdaje, za netiskane pa kraj hranjenja.

3. Preglednice in slike v članku

Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Preglednica 1: Število prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Vse slike (fotografije, zemljevidi, grafi in podobno) v članku so oštevilčene enotno in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Slika 1: Rast števila prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Slika 2: Izsek topografske karte v merilu 1 : 25.000, list Kranj.

Za grafične priloge, za katere avtorji nimajo avtorskih pravic, morajo avtorji od lastnika avtorskih pravic pridobiti dovoljenje za objavo. Avtorji naj ob podnapisu dopišejo tudi avtorja slike.

4. Sprejemanje prispevkov

Avtorji morajo prispevke oddati natisnjene v enem izvodu na papirju in v digitalni obliki, zapisane s programom Word. Digitalni zapis besedila naj bo povsem enostaven, brez zapletenega oblikovanja, poravnave desnega roba, deljenja besed, podčrtavanja in podobnega. Avtorji naj označijo le mastni (krepki) in ležeči tisk. Besedilo naj bo v celoti izpisano z malimi črkami (razen velikih začetnic, seveda), brez nepotrebnih krajšav, okrajšav in kratic. Zemljevidi naj bodo izdelani v digitalni vektorski obliki, grafi pa s programom. Fotografije in druge grafične priloge morajo avtorji oddati v obliki, primerni za skeniranje, ali pa v digitalni rastrski obliki z ločljivostjo vsaj 120 pik na cm oziroma 300 pik na palec, najbolje v formatu TIFF ali JPG.

Avtorji morajo za grafične priloge, za katere nimajo avtorskih pravic, priložiti fotokopijo dovoljenja za objavo, ki so ga pridobili od lastnika avtorskih pravic.

Avtorji naj prispevke pošiljajo na naslov urednika:

Igor Žiberna
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška 160
2000 Maribor
e-pošta: igor.ziberna@um.si
telefon: 02 2293 654
faks: 02 251 81 80

5. Recenziranje člankov

Članki se recenzirajo. Recenzijo opravijo člani uredniškega odbora ali ustrezni strokovnjaki zunaj uredniškega odbora. Če recenziji ne zahtevata popravka ali dopolnitve članka, se avtorju članka recenzij ne pošlje. Uredniški odbor lahko na predlog urednika ali recenzenta zavrne objavo prispevka.

POROČILO RECENZENTA

1. Avtor prispevka
2. Naslov prispevka
3. Recenzent (ime in priimek, znanstveni ali strokovni naziv)
4. Pomen prispevka (ali prinaša nova znanstvena spoznanja)
 - a) da
 - b) ne
 - c) delno
5. Primernost prispevkov (ali naslov primerno poda vsebino)
 - a) da
 - b) ne
 - c) delno
6. Uporaba znanstvenega aparata, ustrezno navajanje virov in literature
 - a) da
 - b) ne (opozori na morebitne pomanjkljivosti)
 - c) delno
7. Pripombe in predlogi za izboljšanje besedila (priložite na posebnem listu)
8. Priporočam, da se prispevek sprejme:
 - a) brez pripomb
 - b) z manjšimi popravki
 - c) po temeljiti reviziji (na osnovi pripomb recenzenta)
 - d) zavrne

Datum:

Podpis recenzenta: